

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

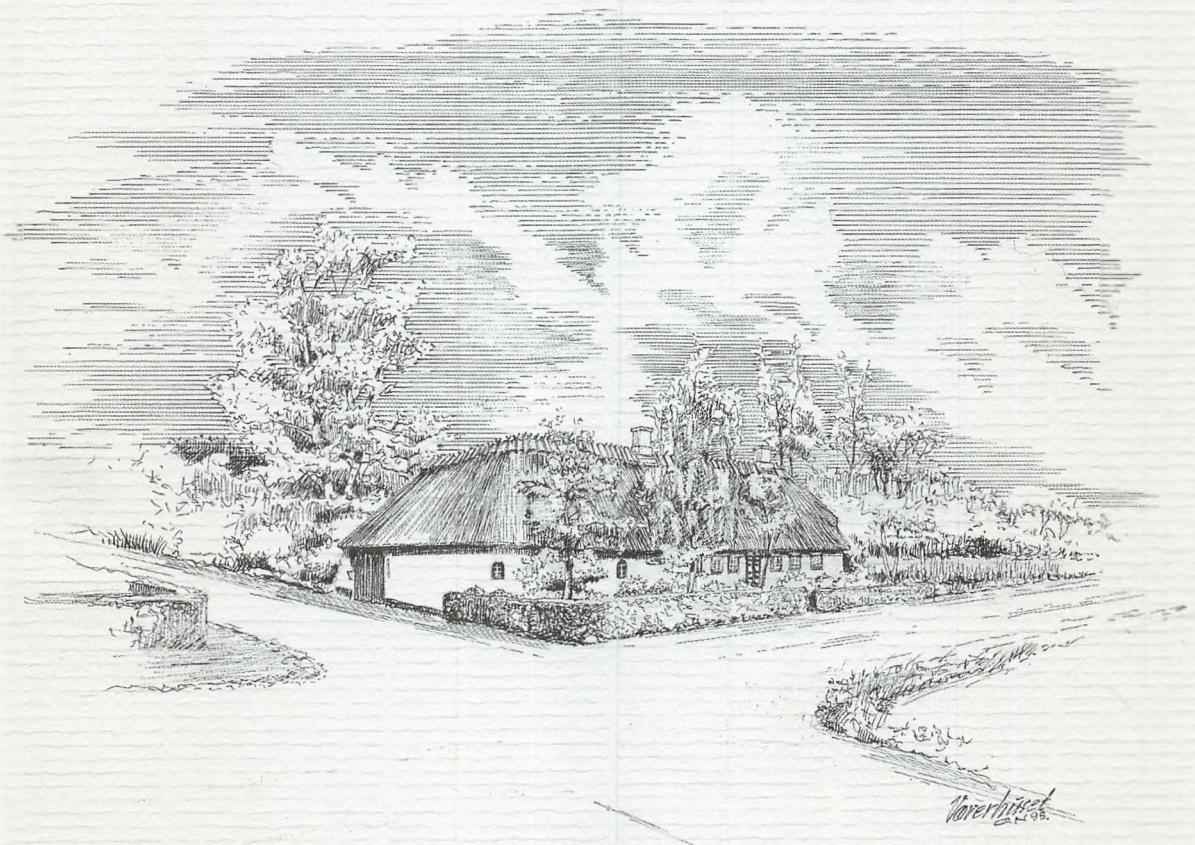
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TÅSINGE ÅRBOG 1995

TÅSINGE MUSEUMSLAUG

TÅSINGE ÅRBOG 1995

Udgivet af
TÅSINGE MUSEUMSLAUGS FORLAG

Redaktion:
Tåsinge Museumslaugs Årbogsudvalg

ISBN 87-89921-04-6

Bogens tilrettelægning:
Erik Hansen, Tåsinge

Reproduktion, sats og tryk
Isager, Svendborg (6221 3160)
Skriften er 11 punkt Garamond

Omslag:
220 g Conqueror Antik, og papiret 115 g MultiArt Closs

Indbinding:
Bruuns Bogbinderi A/S, Odense

Ekspedition:
Tåsinge Museumslaug
Grønnegade 24 a, Tåsinge
5700 Svendborg

Tlf. 6222 5827

Omslagets forside:
Tegnet af Carl Nielsen, 1995.

Huset på hjørnet af Vornæsvej og Flyvervej.
Et af de huse hvori der har været dansestue.
Se artiklen om »Højstuer og dansestuer« i »Tåsinge Årbog 1995«

Indholdsfortegnelse

Forord	
<i>Af Knud Helles</i>	5
V. C. Frederiksen, en troensedrengs eventyrlige levned fra Svendborg Sund til Davids Strædet	
<i>Af Benno Blasild</i>	6
J. Mortensens Musikalier til gamle Danse	
<i>Af Bent Christoffer Nielsen</i>	14
En Troense-dreng står til søs	
<i>Af Holger Karlsen</i>	30
Bådebyggeriet i Lundby	
<i>Af Ole Mortensen</i>	40
Haverne i Troense	
<i>Af Helle Ravn</i>	54
Den gamle protokol og nøgleromanen	
<i>Af Pauli Høegh</i>	67
Fra arkivets gemmer	72
Mindeord om Valdemar Jensen	
<i>Af Erik Hansen</i>	76
Nyt fra arkivet	77
Nyt fra museet	78
Hvordan får du kontakt til Tåsinge Museumslaug?	79
Praktiske oplysninger	80

– Vær med til at værne om vor ø-kultur...

FORORD

af Knud Helles

Tåsinge Årbog 1995 er den niende årgang i rækken af Tåsinge Museumslaugs årbøger.

I år er årbogen udvidet med 16 sider. Det kan tages som udtryk for, at Tåsinge Årbog fortsat imødekommer et stort behov for offentliggørelse af mindre lokalhistoriske studier vedrørende Tåsinge. I redaktionen glæder vi os over denne interesse for at skrive til årbogen og over den gode modtagelse og store udbredelse, de tidligere årgange af årbogen har fået.

Vi tror, dette års udgave vil kunne føje sig til de foregående i den samme ånd og med samme kvalitetskrav, som årbogens idemand og medarbejder, Valdemar Jensen, stod inde for. Valdemar Jensen døde kort før færdiggørelsen af Tåsinge Årbog 1995. For Tåsinge Museumslaug var det et stort tab, som kun vanskeligt lader sig udtrykke i ord. Modtag derfor i stedet Tåsinge Årbog 1995 som et udtryk for livskraften i Valdemars inspiration og indsats.

Årbogens tidsspand rækker over det sidste par århundreder. I indhold føres læseren vidt omkring.

Benno Blæsild skriver om Troensedrengen V. C. Frederiksen, som ikke gik den traditionelle søfartsvej, men som blev student og senere præst på Grønland. Her gjorde han en stor indsats for folkeoplysningen. Desuden indsamlede han beretninger og genstande til belysning af grønlandsk kultur og levevis. De findes nu på Svendborg og Omegns Museum. Bent Nielsen offentliggør dele af skolebestyrer J. Mortensens beskrivelse af den lokale musik- og dansekultur på Sydfyn og øerne i 1800-tallet. Den indeholder bl. a. en beskrivelse af klublivet på Tåsinge o. 1830 og de gamle danse. Der blev danset i de dansestuer, som Bent Nielsen skrev om i Tåsinge Årbog 1994.

Holger Karlsen har sammenskrevet sin

faders notater om hans første år til søs ved århundredets begyndelse. Her får vi et friskt indblik i det barske sømandsliv i sejlskibstiden.

Ole Mortensøn skriver om bådebyggeriet i Lundby midt på Tåsinge, som fungerede fra 1870'erne til 1959. En lang række joller og mindre både blev bygget her, og der eksisterer stadig mange tegninger, som offentliggøres med artiklen.

Helle Ravn skriver om Troenses haver, hvis frugt og andre havebrugsprodukter tidligere spillede en vigtig økonomisk rolle for byens indbyggere. Skibsfarten førte mange eksotiske planter og genstande til byen, og de oprindelige bonde- og produktionshaver optog efterhånden træk fra den borgerlige lysthave. Det er artiklens mål at pege på de kulturhistoriske sammenhænge, som stadig kan spores i Troenses haver, og anspore den nye tids ejere og brugere til at værne om de karakteristiske plante- og indretningsregler.

Pauli Høegh skriver om en politisk lærerafskedigelse fra Landet Skole i 1908. Afskedigelsen af den socialdemokratiske lærer vakte megen røre, og sagen indgår i en samtidig roman, skrevet af en lokal socialdemokrat, hvis beskrivelse Pauli Høegh sætter over for partiforeningens protokol.

Erik Hansen har skrevet mindeord om Valdemar Jensen.

Traditionen tro bringer vi i Fra Arkivets Gemmer billeder af det Tåsinge, der var.

Endelig indeholder de sidste sider korte beretninger om arkivets og museets virksomhed i det forløbne år og praktiske oplysninger om Tåsinge Museumslaug.

God læselyst.

V. C. Frederiksen, en troensedrengs eventyrlige levned fra Svendborg Sund til Davids Strædet

af Benno Blæsild

Det er en almindelig brugt talemåde, at i sidste del af det nittende århundrede var alle beboerne i Troense på den ene eller anden måde knyttet til søfarten. Overleveringen vil vide, at kun dr. Frölichs hus og skolebygningen husede faste beboere uden permanent tilknytning til maritime erhverv. Troensedrengen Valdemar Christoffer Frederiksen er et eksempel på, at ikke alle børn i skipperhjemmene selv endte med at få eget dæk under søstøvlerne.

V. C. Frederiksens far var tilflytter, han hed Jens Frederiksen, var søn af en husmand og født 29. februar 1841 i Voldtofte, Flemløse sogn, Odense amt. I 1872 giftede han sig med Anne Andersen, som var ud af en gammel troenseslægt. Annes far, der boede i Strandgade 6-8, ernærede familien ved hokervirksomhed, da Anne var barn.¹

Som 20-årig boede Anne stadig hos forældrene, men faderen havde opgivet hokererhvervet og ernærede sig som lods. Faderen, Søren Andersen, der var født i 1815, nåede at skifte erhverv endnu en gang. I folketællingen fra 1880 optræder han, i en alder af 65 år, som skibstømrer.²

Efter indgåelse af ægteskabet bosatte Jens Frederiksen og fru Anne sig i Strandvejen 74. Valdemar Christoffer var det første barn i ægteskabet, han blev født den 28. december 1872. Da han var 3 år gammel, fødte Anne et par tvillinger, Karen Frederikke og Johanne Christine. Tre år senere fødtes et fjerde barn, Frederik Søren.³

Trods sit ydmyge ophav lykkedes det for Jens Frederiksen at lægge så meget til side, at han i 1875 kunne lade skibsbygger C. R. Møl-

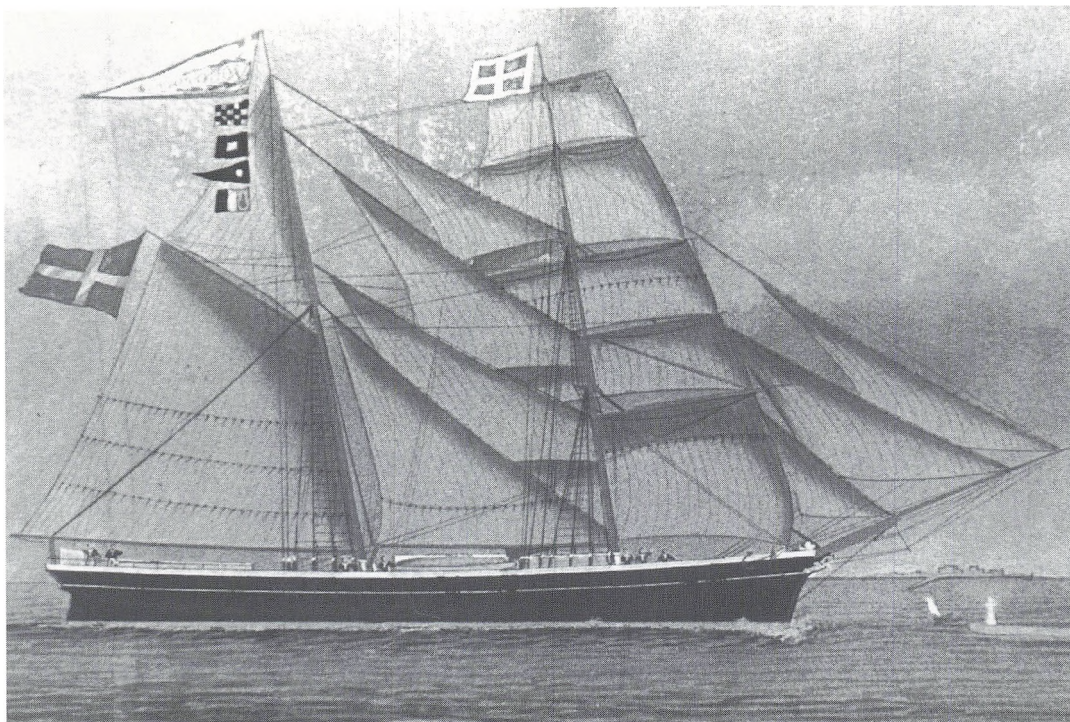
ler i Troense bygge sig en skonnertbrig på 145 bruttoregistertons, som han ifølge bilbrevet af 5. juli 1875 var enejer af. Han navngav skibet »Voldtofte« efter sin fødeby.⁴

Den 27. december 1880 døde skipper Jens Frederiksen på et hospital i Edinburgh, hvor han også blev begravet.⁵

Enken, Anne Frederiksen, sad i de følgende år i uskiftet bo. I 1883 solgtes skibet til et nystiftet aktieselskab »Voldtofte« i Randers. Salgsregnskabet viser, at Anne Frederiksen i april 1883 havde solgt sine 9/40 anparter for 4.200 kr. til to gårdmænd i Voldtofte. Regnskabet viser videre, at hele den resterende del af skibet - 31/40 - var ejet af 15 privatpersoner i Voldtofte. Det er ikke muligt at afgøre, hvorvidt Jens Frederiksens andel oprindeligt har været større end de 9/40, hans enke sad inde med i 1883. Men det er overvejende sandsynligt, at baggrunden for, at den relativt unge Jens Frederiksen, der kom fra jævne kår, skabte sig mulighed for at få bygget en skonnertbrig i 1875, skal søges i, at han fik en række familier fra hjembyen Voldtofte til at tegne anparter i projektet. Der er således grund til at formode, at oplysningerne på bilbrevet fra 1875 ikke er helt korrekte.

Salgssummen - 17.187 kr. - giver os et fingerpeg om, at Anne Frederiksen, hvis hun ved mandens død ejede mere end de dokumenterede 9/40, ikke stod ubemidlet i sin enkestand.⁶

Salget af skibet var dog ikke tilstrækkeligt til, at familien kunne opretholde vanlig levestandard alene deraf. Vi ser i folketællingen fra 1890, at Anne Frederiksen var flyttet til Badstuen 24, og at de to tvillinger, der var ble-

Skibsportræt af skonnertbriggen »Voldtofte«, som Jens Frederiksen i 1875 lod bygge hos C. R. Møller i Troense. Billedet, der er udført af en ukendt italiensk kunstner, beror i Søfartssamlingerne i Troense. Fot. SOM.

vet 14 år, stadig boede hjemme. Nu ernærede hun sig som lærerinde, et respektabelt erhverv, om end ikke helt på social omgangshøjde med skibsreder-titlen.

Enkestanden betød trods alt ikke nogen decideret social deroute for Anne Frederiksen og hendes familie. Det kan hun sikkert til dels takke kapitalen fra »Voldtofte« for.

I folketællingen fra 1906 figurerer hun som indehaver af pensionat og ejer af Strandgade 13 i Troense.⁷ På dette tidspunkt var ingen af hendes børn hjemmeboende længere. Den yngste søn, Frederik Søren Frederiksen, var kommet i pleje hos onklen, bødker Jørgen Martin Madsen i Bregninge.⁸

Men hvad blev der af Valdemar Christoffer, der allerede som 16-17 årig forlod hjemmet? Var det gået ham som de fleste troensedrenge, havde han fået hyre på et af byens skibe og var

startet en karriere til søs? Nej, Valdemar Christoffer gik en anden vej. Som 18-årig blev han i 1891 student efter privat studium, og i januar 1901 teologisk kandidat med anden karakter: Haud Illaudabilis.⁹

Året efter - 1902 - ægtede han i København Agnes Emonia Margrethe Ingeborg født Teglgård. Således udstyret med såvel hustru som kandidateksamen var han kvalificeret til et embede som missionær i en af kolonierne. V.C. Frederiksen blev ordineret som hjælpepræst og seminarielærer i Godthåb samme år. Allerede i 1903 overflyttedes han som missionær (fra 1905 med titel første-præst) for Holsteinsborg og Sukkertoppens præsteembede med sæde i Holsteinsborg.

Den by, han nu blev præst i, var sandelig noget andet end det grønne Tåsinge, han kom fra. Holsteinsborg var femte skud på stammen

Parti fra Troense Strandvej nr. 72 til 76, som lokaliteten tog sig ud i 1890'erne, altså på det tidspunkt, hvor V. C. Frederiksen som ung mand boede i nr. 74 sammen med sine søskende og moderen. Fot. Chr. G. Kielberg. SOM.

af danske kolonier på den grønlandske vestkyst.¹⁰

Den blev grundlagt af Hans Egedes søn - Niels - i 1759-64, det var muligheden for fangst af blåhvaler, der blev bestemmende for koloniens placering.

Hvalfangsten var helt ophørt, da V. C. Frederiksen startede i sit embede. På grund af overfangst i midten af forrige århundrede var både grønlandshval og nordkaper helt udryddede. Der var ganske vist en stor bestand af blåhvaler og finhvaler, men de kunne ikke jages fra de små og langsomme fartøjer, man rådede over i distriktet.

Samme år som V. C. Frederiksen ankom til Holsteinsborg startedes et revolutionerende forsøg. Man havde stationeret en motorbåd i Holsteinsborg, og fra den etableredes langlinefiskeri på de store fiskebanker i Davids Stræ-

det. Før første verdenskrig nåede dette fiskeri dog ikke at få betydning for byens økonomi, der uden overdrivelse kunne kaldes stagnerende.

I 1908 revideredes den grønlandske lokaladministration. Der oprettedes en række kommuner inden for de enkelte kolonidistrikter. Kommunerne styredes med hensyn til interne spørgsmål og politisk administrative anliggender af kommunerådet. Kolonien Holsteinsborg indgik som kommune på linie med distriktets øvrige kommuner. Også på det kirkemæssige område var den gamle distriktssinddeling trådt i baggrunden. Holsteinsborgs kolonidistrikt - den nuværende Sisimiut kommune - var således den nordlige del af Sukkertoppens præstegæld, som omfattede begge kolonidistrikter, men, som nævnt, med præsten boende i Holsteinsborg.

V. C. Frederiksen med hustruen Agnes Emonia Margrethe Ingeborg og parrets to sønner, hvoraf den ældste - Svend - senere blev eskimolog. Fot. SOM.

Koloniernes eneste tilbageværende særstilling var derfor at varetage den økonomiske og trafikale kontakt med omverdenen. I praksis ville det sige, at kolonierne var anløbshavn for de atlantskibe fra København, som både sikrede forbindelse med omverdenen, fragtede passagerer, besørgede im- og eksport samt fragtede post.

Det var ikke nogen omfattende trafik. I perioden fra V. C. Frederiksens ankomst til 1917 var der normalt fire anløb af atlantskibe om året i Holsteinsborg. De var fordelt på to direkte anløb fra København om foråret og et anløb af fragtskib efter indhandlede varer samt et anløb af en kulbåd om efteråret.

Da de enkelte kolonier traditionelt ikke stod i særlig intens kontakt med hinanden, var rejser og flytninger ikke hyppige, selvom de forekom. Fra 1900-1916 var den totale befolk-

ningsudveksling mellem Holsteinsborg og de øvrige vestkystbyer på i alt fem personer, mens i alt 230 personer i samme tidsrum flyttede inden for distriktet.

Holsteinsborg var opført efter en simpel, men entydig plan. Handelens og kirkevæsenets bygninger, som gennemgående var store, solide træhuse, lå østligst på en flad sandet strandmoræne cirka to meter højere end den grønlandske bebyggelse, som også lå på et mere sumpet område. Byplanen indeholdt tre dele: havn, kolonimagt og lokalbefolkning. Opsplitningen gav et udmærket indtryk af, hvorledes man i samtiden anskuede forholdet mellem staten og den lokale befolkning i kolonierne. Koloniens vakkende betydning i lokalsamfundet sås tydeligt i befolkningsfordelingen. I 1911 havde distriktet 719 indbyggere, men heraf boede kun ca. 270 i selve Hol-

Kolonien Holsteinsborg fotograferet fra syd ca. 1910. Kolonibebyggelsens todelte struktur med de europæiske bygninger mod øst og grønlanderhusene mod vest fremgår tydeligt. Den lille dreng med hvid hat er V. C. Frederiksen's søn Svend. Fot. Arktisk Institut.

steinsborg. Til sammenligning havde den næstfolkerigeste kommune i distriktet Sarfann-guaq 217 beboere i 1917.

Langt den overvejende del af befolkningen var grønlandere. I alt var der kun 8 danskere i distriktet, og de var alle bosat i selve kolonien. Disse 8 personer rådede over bebyggelsens 20 største og bedste bygninger, mens de resterende 260 grønlandere måtte stuve sig sammen i 32 huse af langt dårligere kvalitet.¹¹

De grønlandske huse i Holsteinsborg bar dog alle præg af en vis inspiration fra dansk byggeskik. Mens traditionelle tørvemurshuse med fladt tag støttet af hvalribben og dækket af lyng og tørv var almindelige på udsteder og bopladser, så var træbygget saddeltag enerådende i den grønlandske del af kolonibebyggelsen.

To tredjedel af grønlanderhusene havde

tykke vægge af tørv og sten, til tider med bindingsværk af hvalknogler, mens den sidste tredjedel var regulære træhuse, som nu og da var isolerede med en udvendig mur af græstørv. Husene var gennemgående små, ofte omkring 30 kv.m. med omkring 1,5-1,8 m lofthøjde. Træhusene var dog lidt større, nemlig omkring 55 kv.m. og for det meste med en loftshøjde omkring de 2 m. Et enkelt træhus havde tre værelser, men størstedelen var kun udstyret med to rum, og etrums huse var ikke sjældne.

Ingen af husene havde egentligt køkken, madlavningen foregik for det meste i træbyggede uisolerede udhuse, der oftest var placeret ved den ene husgavl. Ernæringens hovedbestanddel var sælkød og fisk. Kosten suppleredes kraftigt med indkøbte varer som ris, ærter, brød og mel, men også varer som kaffe og kan-

V. C. Frederiksen som pædagog i Holsteinsborgs skole 1910. Undervisningens emner og de pædagogiske hjælpemidler fremgår tydeligt. Fot. Deichmann. Arktisk Institut.

dis brugtes i forholdsvis store mængder, ligesom næsten hele befolkningen var stærkt tilvænnet tobak, hvilket gjorde sit til at underbygge det latente behov for penge. Disse kunne skaffes ved indhandling af dele af fangsten, hovedsageligt spæk og skind.

Den intensivering af fangsten, som var resultat af indhandlingsmuligheden, havde resulteret i overudnyttelse af ressourcerne allerede i slutningen af 1800-tallet, derfor var fangstudbyttet gået radikalt ned. Koloniens 42 egentlige fangere nedlagde i gennemsnit kun 386 sæler om året mellem 1913 og 1917, d.v.s. kun ca. 1 sæl pr. dag til en befolkning på ca. 270 individer. I 1918 var tallet endda faldet til 187 sæler, karakteristisk nok uden at den indhandlede mængde spæk var faldet væsentligt. Hvalrosfangsten var helt indstillet før århundredskiftet, og af sælerne var det hovedsagelig de små arter, som fangedes, især fra oktober til maj. På grund af indhandlingen var der stor mangel på skind til kajaker, konebåde, kamikker og telte, og da rensdyrjagten samtidig var minimal (man nedlagde et dyr i 1918),

måtte størstedelen af beklædningen fremstilles af europæiske tekstiler.

Knapheden ses også af, at kolonien kun rådede over syv hundeslæder med en total bestand på 38 hunde i 1918. Kolonibefolkningens overlevelse lå helt i hænderne på det

Frederiksen fulgte med i den nordeuropæiske pædagogiske debat. I de første år af dette århundrede blev gymnastiske systemer stærkt opvurderet i skoleundervisningen. Også i Holsteinsborg indførtes gymnastik - dog, som på dette billede, kombineret med rengøring af skolestuen. Fot. Deichmann. Arktisk Institut.

Valdemar Christoffer Frederiksen som præst i Toreby.

nye fremvoksende fiskeri. Den første motorbåd fra 1903 blev efter 6-7 år suppleret med endnu en motorbåd, de kunne hver bugsere en 4-5 små pramme, kaldet dorier, ud på fiskebankerne, som lå mellem 5 og 10 sømil fra kysten. På grund af vejret fandt dette fiskeri kun sted i sommermånederne.

Det var altså i et samfund præget af mangel på de fleste ting, selv livsfornödenheder, V. C. Frederiksen kom til at virke. Foruden at varetage de kirkelige handlinger skulle missionæren også tage sig af skolevæsenet. V. C. Frederiksen har ganske givet trukket på sin mors erfaringer som lærerinde i Troense, da han kastede sig ud i en sand revolution af det grønlandske skolevæsen.

Holsteinsborg var ligesom de andre kolonier udstyret med en skolebygning. Symbolsk nok lå den på overgangen mellem det danske

og det grønlandske kvarter. Der var traditionelt kun undervisning i vinter- og forårsmånederne, kulminerende med konfirmationen i april-maj måned, inden familierne drog ud til ørred-elvene.

V. C. Frederiksen tog imidlertid sin forpligtelse som underviser og forvalter af almen folkeoplysning meget alvorligt. Han holdt foredragsaftener, hvor emnerne strakte sig fra kunst til astronomi, og veg ikke tilbage for at lade voksne deltage i skoleundervisningen. Han udgav en række grønlandsk-sprogede lærebøger og vandt stor anerkendelse for bl.a. vejledning for grønlændere i regning med brøk og decimalbrøk, der blev udgivet i 1910. Som den første på Grønland indførte han danskundervisning og gymnastik for de ca. 50 børn, som i disse år frekventerede skolen. Han udvidede skoleåret til at omfatte den del af efteråret, hvor distriktets børn alligevel var i kolonien.

Ud over de traditionelle skolefag underviste V. C. Frederiksen også i hygiejne og rengøring.

I 1911 blev V. C. Frederiksen forstander for Kateketskolen i Holsteinsborg, en institution, der uddannede grønlændere som hjælpepræster, de såkaldte kateketer. Fra 1910 udvidede V. C. Frederiksen sin folkeoplysende virksomhed på en utraditionel måde. Indtil da havde han primært været optaget af at formidle den vestlige verdens tankesæt og kultur til grønlænderne. Nu begyndte han en modsatrettet formidlingsvirksomhed.

Han indgik i juli 1910 en aftale med det nyoprettede Svendborg Amts Museum om at sende genstande og beretninger vedrørende grønlandsk dagligliv og kultur hjem til det nyoprettede museum i Svendborg.

Den første sending ankom op mod juletid 1910. Frem til 1914 sendte Frederiksen løbende kasser med indkøbte genstande og demonstrationsmodeller til Svendborg. I 1912 supplerede han det med en længere artikel om fund af en kirke fra nordbotiden i Grønland samt husruiner fra de første inuitter. Dele af

denne beretning blev i 1912 trykt som artikel i »Meddelelser om Grønland« bind 50 under titlen: »Fund af Eskimohuse af Kap York Typen«.

V. C. Frederiksen fortsatte som missionær i Holsteinsborg indtil 1923. I januar 1924 blev han ordineret som sognepræst i Toreby på Lolland, hvor han virkede indtil sin pensionering den 30. december 1942. Selvom han aldrig glemte sit grønlandske engagement, kastede han sig i denne sidste del af sit liv især over udforskningen af lollandske stednavnes mærkværdigheder.

Det var en særdeles aktiv og livskraftig ældre herre, der mødte op til afskedsfest hos fru Neergaard på herregården Fuglsang. Han har uden tvivl haft hovedet fuldt af adskillige interessante projekter, da han senere på aftenen begav sig hjemad. Uheldigvis faldt han på trappen og brækkede lårbenet, hvorefter han blev indlagt på Nykøbing sygehus. Her stødte der en blodprop til, og ret uventet døde pastor Frederiksen den 31. december 1942 af lungebetændelse. Herved kom en troensdrengheds spændende og omskiftelige levnedsløb til en brat afslutning.

Benno Blæsild, født 1956, cand. mag. i historie, forhistorisk arkæologi samt kunsthistorie fra Århus Universitet 1985. I samme år udnævnt som museumsleder ved lokalmuseet i Sisimiut/Holsteinsborg. Siden 1. marts 1988 ansat ved Svendborg & Omegns Museum som souchef. Artikel i Tåsinge Årbog 1993 og 1994. Fra 1. november 1995 museumsinspektør ved Den gamle By, Danmarks Købstadsmuseum i Århus.

Noter:

1: Jf. Flemløse sogns kirkebog. Landsarkivet Odense. Samt Folketællingen 1860, Troense, Bregninge sogn, Sunds Herred, Svendborg Amt. (Forfatteren ønsker at bringe sin varmeste tak til arkivmedarbejder Hanne Jensen, Søfartsarkivet Svendborg &

Omegns Museum for uvurderlig hjælp med arkiv søgning.)

- 2: Jf. Folketællingen 1880.
- 3: Ibid.
- 4: Jf. A. Schneider: Danmarks Handelsflåde i Aaret 1879. København 1879. Samt A. Brink: Skonnertbriggen »Voldtofte« i Vestfynsk Hjemstavn XXV, Glamsbjerg 1955.
- 5: Jf. Retsbetjentarkivet, Skifteprotokollen, Taasinge godsarkiv.
- 6: Jf. Regnskab over Udgifter for Skonnertbriggen Voldtofte i Aaret 1883 samt Regnskab over Skibets Salg og Kapitalens fordeling til Rhederiet. Beroende i Søfartsarkivet Svendborg & Omegns Museum.
- 7: Jf. Folketællingen 1890.
- 8: Jf. Bregninge Sogns Kirkebog for året 1892.
- 9: Jf. H. M. Jansen: V. C. Frederiksen og Svendborg Amts Museum, i: B. Blæsild: V. C. Frederiksens Grønlandssamling Sisimiut Svendborg tur/retur. Svendborg 1988 p. 6.
- 10: Jf. B. Blæsild op.cit. hvad angår beskrivelsen af kolonien Holsteinsborg.
- 11: Jf. O. Bendixen og L. Bobé: Holsteinsborg Distrikt. I Grønland i Tohundredeåret for Hans Egedes landing, bind II. København 1924.

J. Mortensen:
Musikaler
D 22 til
gamle Danse.
1723/15 I

Skolebestyrer i Svendborg
J. Mortensen: Almene
danse paa Sjælland og
Lolland. Den sørlige Tidsange
Danst Folhemundesamling
Det kongl. Bibliotek. Kbh. K.
1ste Bind.

J. Mortensens Musikalier til gamle Danse

af Bent Christoffer Nielsen

Hvem var denne skolebestyrer J. Mortensen i Svendborg?

Lad de følgende uddrag i transskription af hans efterladte papirer fortælle. Thi han var ikke blot skolemand, forsker og fortæller, han var forud for sin tid, hvad angår et fordomsfrit og ind-

sigtsfuldt syn på sin egen tid, ligesom han klart så betydningen af en fastholdelse af billedet af folkets liv omkring ham. Så værdifuldt han fandt det, holdt han det fast i skrift, hvilket var datidens eneste mulighed for bevarelse af den slags:

Forord til.
Højskolen ved Jernbanen i Graven og spørløst forsvundet.
Id fandt ikke efterladt sig andet end de sunkne Grave,
og vi kjende ikke noget til, hvorledes de greb deres
Arbejde an eller under hvilke Former deres Liv
henrandt. Min Barnedom og Ungdom til mit
26 Aar var jeg som Bondekarl tilbragt paa Taasinge,
og et Par Aar senere som Musikant for Skolebestyreren
med Søjlesamfundets orkester for Skolebestyreren Anders
Mose i Knudsbølle. Som lærer var jeg først
Lejlig for til at kjende. Ved Tids af Almuens Livsvilkår
saa, som jeg var i Bogen for Skildret, byder jeg denne
Hjælp, og beder den modtaget med Velvillie.

Mortensens forord transskriberet:

Slægter ere sunkne i Graven og spørløst forsvundne, de have ikke efterladt sig andet end de sunkne Grave, og vi kjende ikke noget til, hvorledes de greb deres Arbejde an eller under hvilke Former deres Liv henrandt. Min Barn-

deraf været Musikant for Ungdommen ved Dansesammenkomster hos Fæstehusmand Anders Mose i Knudsbølle. Som den der derved har haft Lejlighed til at kjende den Side af Almuens Livsvilkår, som jeg her i Bogen har skildret, byder jeg denne Skjærv, og beder den modtaget med Velvillie.

Musikaler

13

til circa

maa ikke
afskrives,
trykkes eller
radiofoneres

uden
Angivelse

af Kilde.
(Dialekt og Eger (OFS))

(nu
411)

160 forskellige gamle Amuedan
se, som bruges eller ere brugte paa
Sydfyen og de derved liggende Øer.

1. Bind

Samlede

af

J. Niorkensen.

Skolebestyrer i Svendborg.

København 1923 til

Dansk Folkemindesaml.

Det kongelige Bibliotek

København

af Svendborg Amt Museum

[Samlede Amuedan er nu
sees trykt
i udsmykket
Mellem Danmarks
Sunde 1935]
København

Klublivet paa Taasing 1830

Smugkroer har der vistnok været paa Taasing i umindelige Tider, hvor Byens mandlige Befolkning kunne faa Spise- og Drikkevarer tilkjøbs, og i mine Børneaar fandtes der da ogsaa flere saadanne paa Øen. Indtil Slutningen af Tyverne var der derimod ikke offentlige Danselokaler. Naar Ungdommen vilde have Dans før den Tid, var den i Storstuen, snart hos en, snart hos en anden Gaardmand. Men omkring Trediverne var der enkelte Husmænd, som indrettede Lokaler til offentlig Dans, og derfor havde Udsalg af Spise- og Drikkevarer.

I min Fødeby Bjernemark var en Husmand der holdt Smugkro og indrettede Danselokale med Fjællegulv. Dette var det første Fjællegulv, i Værelser i Byen, da der paa den Tid kun var Lergulv eller Gulv af brændte Mursten, og i Forstue og Bryggerset kun Gulv af Granit ¹.

Bjernemark Klub var paa Hjørnet af Smedevejen og Bjernemark Gade hos en Husmand, der gik under Navnet Jens Græs, ² om det var hans Daabsnavn ved jeg ikke, da hver Familie i Byen havde sit Tilnavn, saasom: Krog, Skov, Høj, Mose, Lund, Mikkelman, Fanesmed, Svendmand, Drost, Stougaard, Strambæk, Stenner, Pave, Præst, Degn, Vogn, Stær, Pil, Kold o.s.fr.. I en Jordbog udstedt af Kammerkollegiet den 2. Marts 1678 er Almuen anført med samme Tilnavne.

Om Aftenen og de hellige Dage samledes ofte flere af Byens mandlige Individuer i Klubben, dog mest de ældre, der i deres Ungdom havde levet under Stavnsbaandets og Hoveriets haarde Tryk, til Drikkelaug og Kortspil. Spillet gjaldt enten Penge eller Spise- og Drikkevarer, som fortæredes paa Stedet. De almindelige Spil vare »Trekort« og 3 Skilling med »Beter«, der steg 3 Skilling, »Femkort«, hvor sidste Stik tog en Mark. Ved disse tvende Spil tabtes eller vandtes ofte ikke ubetydeligt i For-

hold til Vedkommendes Formues Omstændigheder.

Den Skillemynt, der paa den Tid omsattes mellem Mand og Mand var for Størstedelen Kobbermynter: 16, 12, 6, 4, 3, 2, 1 og $\frac{1}{2}$ Skilling. Der var da ogsaa undertiden en betydelig Hob Kobbermynter paa Bordet. Desuden spillede »Femtenstrege« med Beter, som steg 1 Skilling, men nogle Marks Penge var det højeste, der tabtes en Aften ved dette Spil, medmindre der ofte »sattes Finger«, som betød, at de Alle skulle spille paa ubesete Kort. Endvidere spillede 101, og dette Spil spillede sædvanlig af 4 Personer, hvoraf 2 og 2 vare Makere. Dette Spil gjaldt undertiden Penge, men sædvanlig Spise- og Drikkevarer: Stegemad, Flæskepandekage og stegte Aal. Drikkevarerne, som nødtes til daglig Brug, vare Øl og Brændevin, begge Slags maalte i Pægleglas og drukket deraf. Enkelte af Mændene, som samledes her, hørte til den faste Stok, og naar de var komne til Sæde med Kortene i Haanden og en Pægl Øl og Brændevin foran sig, skulde der meget til for at faa dem løftet fra Sædet. Følgende Begivenhed afgiver et Exempel herpaa. En Aften, da 4 af disse Stamgjæster vare komne til Sæde med Kortene i Haanden og Øl og Brændevin paa Bordet, faldt Skorstenspiiben ned paa Taget og noget af Skorstenen ned paa Loftet over deres Hoveder, men da det gamle Straatag ikke længe kunde bære Skorstenspiibens Vægt, faldt den snart igjennem og ned paa Loftet, og det sidste Rabalder var større end det første. Til alt Held var Loftet saa stærkt, at det modstod Trykket, da imodsat Fald en stor Skade kunde være afstedkommen. Denne Begivenhed formaaede dog ikke at indvirke forstyrrende paa Kortspillerne, der vedblev deres Dont, som om intet særegent var forefaldet.

Klubben tjente ogsaa enkelte af Mændene

til Vederkvægelse om Morgen, thi da de skulle der forbi, naar de vandede Heste i Smededammen, saa benyttedes Lejligheden til at faa den Morgensnaps, som Hustruen havde nægtet dem. Der var blandt disse en Mand, som vi Børn syntes, havde 3 mærkværdige Ting, en rød Vest, en rød Hest og en lille rød Hund; naar han red paa den røde Hest og var ud for Døren, raabte han Halløj! Ved dette Signal stod den røde an, og Værtinden kom med en halv Pægel.

Dansen i Klubben fandt Sted paa de Tider, Taasing Politivedtægt tillod, nemlig hver Søndag Aften fra 1 ste November til 1 ste Marts, samt hver Søndag Aften i Juni Maaned. Hver Person betalte 2 Skilling til Værten for Lys, og

Danserne betalte Spillemandspenge efter Behag, sædvanlig 8 Skilling. Danserinderne vare fri for denne Udgift. Der dansedes sædvanlig til noget over Midnat. Sædvanlig spillede Kort i et andet Værelse. I et tredie beværtedes med Spise- og Drikkevarer. Det var Skik, at Ungersvendene beværtede Pigerne med Punsch eller Kaffe eller begge Dele med Hvedebrød til, og fik af dem til Vederlag, Sang, sædvanlig Kjæresteviser, hvortil Ungersvendene føjede Drikkeviser. Dog var det ikke alle Piger, der bleve trakterede, men kun de, som vare mest ansete, enten formedelst deres Faders Pengepung eller formedelst Tækkelig-
hed eller Dansefærdighed, og desaaarsag havde størst Tiltrækningskraft.

Følgende Danse brugtes:

Engelskdans
Vals
Den gaaende Vals
Jydevals
Kyssevals
6-Tour
8-Tour
Den nye Quadrille
2-Tour
Skotsk 4-Tour
Nummer Fjorten
Viener cariere
Pigernes Fornøjelse
Den Gudme Smed
Riel
Liffigsang
Jødetour
Holstensvals
Avet Vals
Sollevals
Springevals
Skotsk
6-Tour med Vals
Quadrille
Hoppsa

Vilhelms Marsch
Den lille Norske
Nummer Fire og Fyrre
Den Jydske Fornøjelse
Russisk
Den Store Engelske
Den dobbelte Kjæde
Kongens Have
Den Berlinske Contradans
Balances-Holstensvals
Vienervals
Den lybske Vals
Tyrolervals
Skomagerskotsk
Lang 6-Tour
Den gamle Quadrille
Sveitridt
Marschvals
Nummer Syv
Bøhmerdans
Smørret koster 4 Mark og 12
Den Trekantede
Oxekev
Den enkelte Kjæde
Kryb i Ly
Dronningens Bang
Manasko

Fætter Mikkel
 Den jydsk paa Næsen
 Polsk
 Fangedans
 Francæse-Imperial
 Mortens Bitte
 Menuet
 Den flyvende Storm
 Mallebrok
 Pirrevals
 Syvspring

I Fyrretyverne kom følgende nye Danse i Brug paa Taasing:

Hamborgervals
 Klappedans
 Mazurka
 Lavasoviana
 Talaidi Polka
 Prinsens Polka
 Halvfemtetour
 Lybækker
 Lottes død
 Hamborger Schweitz
 Spansk Vals

Dansene kunne henføres til 3 Slags:

- a. Langdanse
- b. Runddanse

c. Saadanne, hvor Danser og Danserinde omslyngende hinanden med Bryst imod Bryst, og til disse sidste hørte:
 Vals, Holstensvals, Hamborgervals, Kyssevals, Vienervals, Aved Vals, Hopsa, Svei-tridt, Den Trekantede og flere.
 Naar der skulle danses en jævn Vals forlangtes »Konevals« eller »Daglejervals«.

Langdansen og Runddansen vare Blandingsdansen, idet der i disse dansedes med forskellige Dansere og Danserinder. Langdansen opstilledes paa langs med 6, 8 á 12 Par, Ungmøerne i den ene Række og Ungersvendene i den anden, hvorpaa det øverste Par gjen-nemgik Dansen med alle de andre Par, men naar de havde gennemgaaet Dansen med 2 á 3 Par begyndte det næstøverste Par at gjen-nemgaa Dansen, og naar det nederste Par var bleven øverst og havde gennemgaaet Dansen med alle de andre Par, var den forbi.

Langdansen vare:

Riel, Skotsk, Skotsk 4-Tour, Kryb i Ly, Fangedans, 2-Tour, Lang 6-Tour, Russisk, Manasko, Minuet, Nummer 7, Nummer 14, Nummer 44 o.fl.

Runddansen dansedes ligeledes af 4, 6, 8 á

N: 167. Nummer 44. Jacobsen 1783
 [= III No. 44] (Papillon)

12 Par. Opstillingen begyndte med det store Hjul, hvorpaa dette drejede rundt til højre og venstre, derefter gikkes i Kjæde, balanceredes med Damen, kjørtes rundt først med sin egen Danserinde, siden med Naboens, derpaa drejede Herrerne med det lille Hjul til Højre og Venstre, hvorefter de drejede Mølle med Hænderne overkors til Højre og Venstre, derpaa dannede Danserinderne det lille Hjul og drejede Mølle lige som Danserne. Til Slutning drejedes med det store Hjul til Højre og Venstre, og Dansen var forbi. Disse var de almindelige Bevægelser i næsten alle Runddans med større eller mindre Afvigelser i hver enkelt.

Runddansene vare:

Den dobbelte Kjæde, Den enkelte Kjæde, Engelskdans, Kongens Have, 6-Tour, 8-Tour, 4-Tour, Quadrille, Oksekov, Lifligsang, Bøhmerdans, Den Berlinske Qontradans, Fransæsen, Den Jyske Fornøjelse, Pigernes Fornøjelse, Klappedans o.fl.

I sidste Halvdel af forrige Aarhundrede morede Ungdommen sig i Juletiden med Julelege. Julestuen var snart et, snart et andet Sted.

Legene vare:

Sy sko, hvor de sad i en Rundkreds og førte en Sko under Læggene, og Een skulle da gætte, hvo der havde Skoen. Pantelege, Blindebuk og flere. Hovedpersonerne i disse vare Julebuk og Juleged, Blindebuk og Blindeged. Naar de havde moret sig et Par Timerstid, blev der holdt Maaltid. Hver Pige tog sit Madtørklæde, satte sig og dækkede Bord paa sit Skød. Saa kom Karlene hen til dem, hver til sin Kjæreste, eller da til den Pige, han tjente i Gaard med og spiste af Maden paa hendes Skød, Hvis der var en Karl, som ikke havde nogen at holde sig til, kom han alligevel ikke til at lide Nød eller mangle Mad. Under Maaltidet gik Brændevin og Øl flittig omkring og der blev holdt en munter Passiar. Det var en Æressag baade for Madmoderen og Pigen, at denne havde god og rigelig Mad med, og i Juletiden var det ikke saa vanskelig at skaffe denne tilveje. Smørresigtebrød med Paalæg, sort Pølse eller Medister var det almindeligste. Efterhaanden som de kom, sattes Maden paa Hylden under Loftet, hvorfra den toges frem til Maaltidet.

Paa hin Tid kjendte Folk paa denne Egn ikke til de nu brugelige Danse, hvor Mand og

Kvinde parvis omslynge hinanden og udføre Dansen Bryst imod Bryst.

Dansene bestod mest i et Slags Kvadriller, som blev udførte enten af 4 Par eller af hele Selskabet. I det sidste Tilfælde hed det Engelskdans. Foruden Kvadrilledansene, dansedes Reel, Fangedans, Syvspring o.fl. Reel er en engelsk Matrosdans, der dansedes af 3 eller 5 Personer. Ved denne Dans spillede det en Hovedrolle at balancere med allehaande kunstige Trin og Bevægelser, som de Dansende undertiden improviserede, det var egentlig et Slags Cancan.

Fangedans var en Langdans, der her i Bogen også kaldes »Tagfat« og »Gribedans«. Naar det øverste Par havde balanceret Rækken igennem eller gaaet den igennem i Kæde, skiltes det ad og forsøgte at fange hinanden.

Naar det lakkede mod Slutningen af Gildet og Folk begyndte at søge Bænkene, da blev der

gerne danset »Syvspring«, som var et Slags Barok pas de deux, der blev udført af to Karle ved at stampe med Fødderne i Gulvet, falde paa Knæ, og slaa Hænder og Hoved i Gulvet.

De almindeligste Kvadrilledanse, som dansedes i forrige Aarhundrede her på Egnen vare:

Fandango, Sarabande, Fangedans, Minuet, Russisk Kavalleri, Laptøse, Springstykket eller Springkillius, der bestod i Spring og Sving, Tolvtour, 8-Tour, 6-Tour, 4-Tour, 2-Tour, Manaskov, Den Berlinske Contradans, Jødetour, Kongens Have, Lifligsang, Den enkelte og dobbelte Kjæde, Oksekov, Engelskdans, Kvadrille o.fl.

Den første Begyndelse til Dansene, hvor Karl og Pige omslyngede hinanden med Bryst imod Bryst, som i Krigens Tid, hvor Soldaterne lærte de unge at danse: Vals, Hopsa og Skotskvals, hvilken sidste var i lige Takt og senere kaldtes Holstensvals og Galopade, men

N: 211. *Tolystaur*. [= *N. 62*] 358-69-481-523 145

danses der med større Hurtighed. Sveitrit og Viernervals kom senere i Brug.

De gamle Folk kunne ikke lide de nye Danse, da de syntes, at Karl og Pige ved dem kom i for nær Berøring med hinanden, men dette var maaske Aarsag til, at disse Danse kom saa hurtigt i Mode hos de Unge: De fik jo saa Lej-

lighed til at udvexle adskillige Ord og Kjærtegn, der ikke kunde opdages af Uvedkommende.

Ved Bryllup i gamle Dage dansedes først Brudedansen, naar denne var vel overstaaet vendte Gjæsterne og Brudeparret tilbage til Storstuen for at begynde den egentlige Dans.

N: 213. *Choruet: "Alf bløz esto "Don Juan")*

Denne afveg betydelig fra, hvad vi nu forstaaer herved. Den udførtes til Sang, de gamle Folkeviser eller nye Viser til de gamle Melodier eller måske en ny Melodi. Det kom an paa, hvor flink Fordanseren var, thi han var tillige Forsanger. I sin Simpelhed bestod Dansen egentlig blot i, at de Dansende tog hinanden i Hænderne og dannede en lang Række. Heraf Dansens Navn: Raj. Rækkerne sluttede sig enten sammen i Kredse eller bevægede sig frem mod hinanden i en Linie og tilbage, snurrede rundt eller satte af sted i Galop. Hvor vild det ofte gik til, derom danner Forbindelser som Fastelavns-Rej og Asgaards-Rej Vidnesbyrd nok. Rejer var imidlertid mest skikket til at danses i det frie, og da det i det 16. Aarhundrede begyndte at blive simpelt at danse under aaben Himmel, gik man mere og mere over til Danse, som udførtes af enkelte Par. Toneangivende blev i saa Henseende Polen og »Polsk Dans« den almindelige Benævnelser paa de nye Dansemoder.

Nu stillede de dansende sig op i to Rækker, en mandlig og en kvindelig, som derpaa vandrede ved hinandens Side. Men paa et Tegn af Fordanseren slap hver sin Dames Haand og greb den næstes, og saaledes prøvede man gjensidig alle igjennem, indtil Valget var truffet. Derpaa fulgte Enkelt-dansen. Denne bestod ikke som før i, at to og to med hinanden i Haanden, et Par Skridt fra Livet efter de gamle Ridderregler traadte i Takt efter Sangen, men ud for nu et Par vendt tæt imod hinanden, han med Hænder om hendes Liv, hun med begge sine paa hans Skuldre, og under en forvirret Blanding af Stamp, Spring, Indhug og Hujen, som jubledes Danserne under Dansen i Kamp med en usynlig Modstander, kastede han snart sin Dame til Vejrs og greb hende atter, snurrede hende snart omkring, alt mens de i Takt strøg Salen op og ned, brydende sig Plads med Vold, som to berusede Insekter, naar Solen brænder paa Vandspejlet.

Den polske Dans vakte i Begyndelsen meget Forargelse, da den voldsomme Kasten

til Vejrs og Svingen omkring ikke harmonerede godt med Datidens mangelfulde kvindelige Underbeklædning, men tiltrods herfor vandt den hurtig Indgang overalt i Norden og synes at have været eneherkende indtil omkring Midten af det 17-tende Aarhundrede, da en ny Retning, som udgik fra Ludvig den Fjortende og Versailles gjorde sig gældende. Al ubeherstet Vildskab fordømtes. Dansen skulle først og fremmest være afmaalt og yndefuldt. Den blev en Kunst, en lang og møjsommelig Kunst, thi 32 Danse var det mindste, honette Folks Børn nu maatte kunne. Den franske Retning holdt sig temmelig eneherkende indtil Slutningen af forrige Aarhundrede, da Polskdansen igen kom til Ærø under nye navne: Vals, Mazurka, Galop, Svejtridt og senere (1830) Polka.

Under den gamle Polskdans var det Skik at kysse sin Dame efter Dansen, hvad der selvfølgelig ikke gik an under den stive franske Mode. Hos Almuen ændredes Kysset lidt efter lidt til, at Danseren, naar Dansen var forbi, skulle sidde med sin Dame paa Skødet. Men i det 16'ende Aarhundrede gik man noget videre endnu. Efter sidste Dans lagde det dansende Par sig til Hvile paa en Seng lige saa ugenert, som naar vi nu til Dags hviler med vor Dame i en Sofa efter Dansen. Den Skik fik dog senere ikke noget godt Lov paa sig. Derfra skriver sig Udtrykket: At være »givne sammen (gifte) paa Polsk«, der aldrig har faaet nogen god Klang.

En af Nutidens Polskdanse, der staa de gamle Polskdanse nærmest er Svejtridt, hvor Herre og Dame holder det højre Been tæt sammen hele Tiden under Dansen og farer omkring som i Wienervals. Gik af Mode i 50'erne (Kri-nolinen).

Ved Bryllupper paa Anholt maatte Bruden danse den første Dans, der var en Reel med Bedemanden, og under denne Dans tage særlig vare paa sine Fødder; thi Gæsterne slaa Kredse om hende, for af Dansen at see, hvorledes hendes ægteskabelige Liv vil blive.

I historisk Tidsskrift meddeler Forfatteren, der overværede det saakaldte »bal pære« 1801, som altid fandt Sted et par Dage efter Kongens Fødselsdag, at han saae ved denne Lejlighed Christian den Syvende danse, men lagde især Mærke til den Gratie hvormed han, skønt svag, kunde optræde i den saakaldte Menuet-dans.

Hvad Nutidens Polskdanse med Hensyn til Tiden ved Dansesammenkomster indtager, det indtog i Slutningen af forrige Aarhundredes Skotsk, Reel og Menuet. I min store Samling af Melodier til gamle Almuedanse findes 90 Melodier til Skotsk, 3 til Reel, og 14 til Menuet.

Jean Babtist Lully (1633-87), der levede under Ludvig den 14'ende, havde som Komponist et europæisk Navn. Han opfandt Menuetten, som Ludvig den 14'ende forstod at danse saa gratiøst.

Som anført i Forordet var jeg Musiker ved Dansesammenkomster paa Taasing Aarene efter min Konfirmation. Det var da forbunden med en Deel Vanskelighed at komme i Besiddelse af Musikalierne til alle de brugte Danse. Jeg fik dog efterhaanden samlet Musikken til de fleste Almuedanse, som kjendtes paa Taasing. Senere som Lærer har jeg bestræbt mig for at faa Samlingen saa fuldstændig som mulig ved at samle fra gamle Afskrifter fra Sydfyn og omliggende Øer. Efter at være færdig hermed fik jeg Musikker Dahmcke i Svendborg³, der fra sin tidlige Ungdom har været Musikker ved Dansesammenkomster og i en lang Aarrække tillige Musiklærer for vordende Almuemusikere til at afskrive alt det samlede for at være sikker paa, at der fandtes mindst mulige Skrivefejl. – Nu var jeg naaet saavidt, hvilket foruden min i cirka 50 Aar ihærdige Samling med de tvende i Bogen værende Konedragter⁴ og Afskrivning havde kostet mig vel en Snes Kroner. – Men endnu var den Vanskelighed tilbage at faa Melodierne trykt til Opbevaring for Efterslægten, da jeg ikke er velhavende og kan afse de Penge, som behøves

dertil, da der ikke er Udsigt til at Omkostningerne i en overskuelig Fremtid kan dækkes, medens jeg derfor antager, at Samlingen foruden sit Værd som Minde om de Tider i Trykken vil være af stor Interesse og Værd for Landsbymusikkere.

Jeg henvendte mig desårsag til Pastor H.F. Feilberg⁵, der som en ihærdig Samler af gamle Minder erhoder aarlig Understøttelse af Staten, om Raad og Vejledning desangaaende, og erholdt fra ham herføjede Skrivelse:

Darum Pstd den 11/8 91 pr. Bramming St.

Hr. Skolebestyrer J. Mortensen, Svendborg.

Sagen, som De skriver om, har jeg over-tænkt, jeg forstaar mig ikke selv paa Musik. Konedragterne maa De vistnok kunne afhænde til Folkemuseet, V. om De skrev dertil. Kunde ikke Fyens Stifts litterære Selskab hjælpe Dem Musikken i Trykken? Jeg veed ikke, hvem der er Formand, men det må De kunne opspørge i Svendborg. Prøv at henvende Dem der. Det var vist ønskeligt, om De kunde faa en Musikkyndig, der havde et Navn, til at udtale sig derom, om Melodiernes Ægthed og Værd. Og slog andet Fejl, da tal med Deres Rigsdagsmand, om han ikke kunde hjælpe Dem til en lille Sum paa Statskassens litterære Konto. Det var jo saare ønskeligt, at det som nu svinder rundtom kunde bevares i Litteraturen. Deres Melodier maatte nemlig ikke gaa tabt.

Deres H. F. Feilberg

At faa en Mand, der har et Navn paa Musik-kens Område til at afgive Skjøn herover, er ikke muligt, da ingen saadan Mand i Nutiden har Kjendskab til disse gamle Dansemelodier, den eneste Autoritet heri kan kun Musikkere hos Landalmuen og tildeels Venner af gamle Minders Bevarelse have.

Hvad Melodiernes Ægthed angaar, da stiller Sagen saaledes, at ingen af dem i et og alt ere

saaledes, som de ere komne fra Komponister-nes Haand.

Størstedelen af dem ere gennem mange Slægtled nedarvede til den nulevende Slægt, og Flertallet ere ikke komponerede i Danmark, men komne til os fra England, Spanien, Frankrig, Tyskland, Østerrig, Sverrig og maaske enkelte fra Rusland. De have først havt Hjem ved Hoffet og Adelens Borge, hvorfra de ligesom gamle Møbler ere havnede i Almuehjemmene. I Begyndelsen af indeværende Aarhundrede vare disse Melodier for Almuemusikkere ikke afskrevne paa Noder, men opbevarede i Hukommelsen og lærtes og spilledes efter Gehør.

Instrumenterne, paa hvilke de udførtes vare Violin og Klarinet. Skønt det væsentligste af dem er bevaret i uforandret Skikkelse, er der meer eller mindre Afgang for de forskellige Musikkere med Hensyn til 1, 1/2, 1/4, 1/8, og 1/16, Nodder, samt Pauser, Sløjfninger og Triller, eftersom disse Almuemusikkere i Tidens Løb have sat en Ære i over for Publikum at gjøre dem morsomme.

Det her omhandlede gjælder særlig Kontradansene. Eksempel herpaa er Menuetten No. 213, hvori der er indblandet noget af Mozarts Komposition.

I første Halvdel af indeværende Aarhundrede vare disse gamle Kontradanse endnu almindelige i Brug saavel i Kjøbstæderne som paa Landet, men i Nutiden ere de forsvundne fra Kjøbstæderne. Iblant Almuen paa Landet bruges endnu mange af dem, men paa Øerne, hvor Kjøbstadstilværelsen er i rask Fremtrængen hos Landbefolkningen, svinder de mere og mere. I det nordlige Jylland og i Jyllands Hedeegne ere de derimod i Brug i stor Udstrækning.

Brev fra H.F. Feilberg til H. Nutzhorn ⁶

Hr. Skolebestyrer Mortensen fra Svendborg har tilsendt mig til Gennemsyn et Hæfte med

Dansemelodier fra Taasinge, ledsaget af et kort Forord, der indeholder en Redegørelse for Menneskers Dragt samt Oplysning om Dans og selskabelige Sammenkomster på Øen i Aarhundredets første Halvdel. Selv er jeg ikke musikkkyndig, men ellers nogenlunde kendt med den Litteratur, der herhjemme omhandler Folketraditionerne. Jeg tør maaske gøre opmærksom paa, at der er overmaade lidt fremkommet angaaende den ældre tids Danse, saaledes som de blev brugt af Almuen, her og der en enkelt bemærkning i Jydske Samlinger, enkelte Meddelelser i Skattegraveren, hvor enkelte Dansemelodier er trykte og de tilsvarende Danse beskrevne. Derfor har hver yderligere Meddelelse herom sin store interesse for Kulturhistorien, og jeg ville ret meget ønske, om hr. Mortensen kunde faa sin særdeles omhyggelige Samling trykt, Indledningen, som vel ikke fylder et Ark, iberegnet. Ethvert paalideligt Bidrag til Oplysning om svundne Tiders Liv, vil, når vort Aarhundredes Historie skal skrives, faa sin store Betydning.

Askov ved Vejen St. 20/9 '92

H.F. Feilberg, past. emer.

Brev fra H. Nutzhorn til skolebestyrer Mortensen

Hr. Skolebestyrer J. Mortensen.

Pastor Feilberg har vist mig Deres Samling af sydfynske Dansemelodier.

Alt hvad der hører til Folkeminder er det paa høj Tid at faa reddet, inden det gaar helt ad Glemme, men i den Henseende er Melodier noget af det, der er sørget mindst for, og aller mindst for Folkedanse-Melodier. I Berggreens store Samling af danske Folkemelodier vil man saaledes kun finde faa af dem. En del flere har Ewald Tang Kristensen samlet, men det er væsentligst fra Jylland.

Deres Samling er meget righoldig. Der findes i den en stor Mængde, der bære Præg af at være ægte Folkemelodier, navnlig af Sexture,

Ottetur, Skotsk, Aved, Syvspring og lignende, men nogle ere laante fra udenlandsk Musik (Mozart, Weber og vistnok flere) andre ere bekendte danske og svenske Visemelodier, som Landsbymusikanterne har fundet paa at anvende til Dans, hvilket De jo allerede selv for en Del har iagttaget.

Hertil maa jeg knytte den Bemærkning, at det har ogsaa sin Interesse, at man faar noget at vide om, hvilke Visetoner og fremmede Melodier, der er kommet ud blandt Landbefolkningen ad denne Vej. Deres Samling, som er indhøstet fra et begrænset Landomraade i Danmark (Sydfyn med nærliggende Øer), faar i mine Tanker derved en særlig kulturhistorisk Interesse som Bidrag til Skildring af denne Egns Befolkning for længere Tid tilbage. Jeg vilde ønske, at De kunde faa den trykket i sin Helhed.

Askov 17/9 1892, Deres H. Nutzhorn

Her følger H. Grüner-Nielsens (7) tilskrift:

Angaaende Melodiernes Oprindelse oplyser Mortensen i Brev 23/12 1892 til H.F. Feilberg:

»...har jeg funden tvende gamle Nodebøger fra Aarhundredets Begyndelse. Af den ene fik jeg 75 Melodier til Skotsk og 11 til Menuet. Af den Anden nogle og tyve Turdanse fra forrige Aarhundrede. Da De (Feilberg) havde Bogen var der kun 230 Melodier, men nu er Samlingen øget til 400 Melodier til 156 forskellige Danse. Jeg har hidtil holdt nøje paa ikke at optage Melodier til Danse (i) Brug her paa Egnen ikke er over 50 Aar, men ved Siden heraf har jeg tænkt at paabegynde en Samling af Dansemelodier til Danse som ere komne i Brug i sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede her paa Egnen...«.

Register

– til Musikalier til cirka 100 forskellige gamle Almuedanse, som bruges eller ere brugte paa

Sydfyen og de derved liggende Øer – samlede af J. Mortensen, Skolebestyrer i Svendborg:

Engelskdanse	14
Skotskvalse	25
Valse	42
avet Vals	3
Vienervals	5
den gaende Vals	
Sollevals	
den lybske Vals	
Jydevals	
Springevals	
Tyrolervals	
Skotsk	15
Skomagterskotsk	
Hamborgervalse	16
6 Tour	8
6 Tour med Vals	5
lang 6 Tour	
8 Tour	5
Kvadrille	4
Hopsa	4
Svejtridt	3
2 Tour	
Halvfemtetour	
Marsch	
Marschvals	2
Skotsk 4 Tour	2
den lille Norske	
Nummer Syv	
Nummer Fjorten	
Nummer Fireogfyre	
Bøhmerdanse	2
Smørret koster 4 Mark og 12	
Viener Cariere	
den jydsk Fornøjelse	
Pigernes Fornøjelse	
Klappedans	
Lybækker	
Mazurka	
Lottes Død	
Russisk	
den Trekantede	

den Gudme Smed
den store Engelske
Oxekev
Riel
den dobbelte Kjæde
den enkelte Kjæde (Jomfrudans)
Lifligsang
Kongens Have
Kryb i Ly
Jødetour
den berlinske Contradans
Dronningens Bang
Lavasoviana
Manasko
Tagfat
den flyvende Storm
Per Mikkelsen
Francaise – Imperial
Mallebrok
Hamborger Schweiz
jydsk Polenaïse
Talaide Polka
Mortens Bitte
Perrevals
Polsk
Spansk Vals
Prinsens Polka
Sabalkansky
Tolvtour
Pastourelle
Menuet
Springkillius
Læptøse
den firkantede Lodne
Syvenspring
den ny Matrikel
den Uendelige
Schenette
Fangedans
Russisk Kavallere
Glücksborg
Sjællandsk Hopsa
Finger Polka
Jødevals
Spring eller Hørs

Paa Hæl og Taa
Fandango
Skiftevals med Kys
Gribdans
avet Polka
Tyroler Hopsa
Rheinlænder Polka
Anslag Vals
8 Tour paa langs
Den Forsigtige
Kontradans
Hvidkilde Kontradans
Contrasejre
Rynkeby Svir
Gravsax
Lundby Svir
Solen virker op
Kongedansen
Kjedelflækkeren
Fixerdansen
Spaniol Hopsa
Vexeldansen
Laadenbasse
Travemølle
De 4 Balanser
Hvalie
Efterham
Den lange H.
5 Tour
Norsk Halling
Brudedansen
Nummer 17
Slagterdansen
Svendestykket
Den Storagtige
Den bitte Honeur
Kinafartdansen
Den Enbenede
Tyrken
Figaro
Skæppe Skotsk
Sarabande
Reinlænder Hopsa

J. Mortensen's sidste register med nr. til musikalierne ⁸:

Engelskdanse: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14.

Holstensvalse: 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40.

Balances Holstensvals: 34.

Vals: 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 380.

Avet Vals: 82, 84, 85.

Vienervals: 86, 87, 88, 89, 90.

Den gaaende Vals: 91.

Sollevals: 92.

Den lybske Vals: 93.

Jydevals: 94.

Springevals: 95.

Tyrolervals: 96.

Fire Tour: 237, 238, 375.

Skomagarskotsk: 112.

Hamborgervals: 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128.

6-Tour: 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136.

6-Tour med Vals: 137, 138, 139, 140, 142.

Lang 6-tour.:141.

8-Tour: 143, 144, 145, 146, 147.

Quadrille: 148, 149, 150, 151.

Hopsa: 152, 153, 154, 155.

Efterskrift:

Jacob Mortensen er født 31. okt. 1827 som søn af gårdfæster Morten Jacobsen (Svop) og hustruen Ane Jacobsdatter på gården matr. no. 4a (nuværende Bjernemarksvej no. 56, flyttet ud fra matr. no. 13 c ca. år 1870).

Han arbejder på gården hos forældrene fra sit 14. år (uden løn). I denne periode spiller han til dans hos Anders Mose i Knudsbølle, som må formodes at have haft en dansestue. Hans far spille-

de efter gehør, selv kunne han noder.

Hans helbred var ikke til landbruget, han havde astma. Derfor læser han til lærer fra 1853-1856 på Skårup Statsseminarium, hvorfra han dimitteres som 28-årig med prædikatet: Ej uduelig.

I 10 år arbejder han som lærer i Jylland i forskellige embeder. Han gifter sig som 35-årig med den 2 år ældre Marie Kirstine Sørensen, Viborg.

År 1867 har han ejendommen matr. no. 644, Skattergade no. 11, og driver her en privatskole med ca. 25 elever, men efter 15-16 år reduceres antallet af børn, samtidig med at Mortensens helbred bliver ringere. Som supplerende indtægt lejer de værelser ud, og han underviser købmand G.R. Bergs børn i Møllergade i en årrække. Berg tilstår ham herefter en årlig pension som tilskud til de i forvejen beskedne indtægter, han har ved privat-timer. Således lever de to hele deres liv yderst fattigt.

Til trods herfor efterlader Mortensen en imponerende mængde manuskripter om sin slægt, de lokale skikke, landbrugsmetoderne og levevilkårene ⁹.

Manuskriptet til musikalierne blev i 1923, af Svendborg Amts Museum, indsendt til Dansk Folkemindesamling, København, hvorfra denne artikel er transskriberet. Indledningen vedrørende »Klublivet paa Taasing 1830« findes trykt i bogen: »Mellem Sydfynske Sunde« ¹⁰.

Mortensen har også skrevet enkelte prosafortællinger, hvoraf 2 samlinger findes udgivet på tryk ¹¹.

Mortensen dør d. 15. febr. 1904. Hans kone lever endnu 7 år. Deres efterladte formues renter testamenteres unge trængende i familien.

Bent Christoffer Nielsen, f. 1923 i Landet. Amatørmusiker på clarinet og fagot. Arbejder med Taasinges Musikhistorie. Artikel i Tåsinge Årbog 1988 og 1994. Musikanmelder ved Fyns Amts Avis siden 1978. Bopæl: Enkesædet, Skovballevvej 21, Taasinge, 5700 Svendborg.

Noter:

- (1) Huset matr. nr. 22 b, Bjernemark Byvej 25.
- (2) Gulv af Granit = gulv af brosten.
- (3) Lorenz Stephan Emilius Dahmcke, født ca. 1843 i Flensborg. Musiklærer i Svendborg fra 1876.
- (4) Et afsnit i manuskriptet vedrørende dragterne er udeladt her og søges behandlet i en senere artikel.
- (5) H. F. Feilberg, 1831-1921. Folkeminde- og dialektforsker. 1856-1892 præst i Sønderjylland. Skrev bl.a.: »Bidrag til en Ordbog over Jyske Almuesmaal« og »Dansk Bondeliv I-II«.
- (6) Heinrich von Nutzhorn, 1833-1925. Teolog, højskolelærer på Askov. Komponist og medudgiver af »Sangbog for Højskoler og Landbrugsskoler« 1894. Højskolesangbogens begyndelse. Datoen i brevet fra Fejlberg til Nutzhorn samt brevet fra Nutzhorn til Mortensen ser ud til at rumme en unøjagtig rækkefølge, men er her gengivet, som Mortensen har afskrevet det i sin samling.
- (7) Hakon Grüner-Nielsen, 1881-1953. Var dansk folkemindeforsker, ansat ved Dansk Folkemindesamling 1906-1951, fra 1915 som arkivar. Han har, som alle forskere gennem 100 år, deltaget i udgivelsen af »Danmarks Gamle Folkeviser«, men er i sin tid den eneste forsker, der også tog sig af arbejdet med instrumentalmusikken (spillemandsmusikken) og udgav »Vore ældste Folkedanse« og »Folkelig vals«. Det er Grüner-Nielsens håndskrift, der findes på titelbladet af Mortensens musikalesamling.
- (8) Mortensens eget register viser, at han også var forud for sin tid med hensyn til at forholde sig bedømmende til sit materiale.
- (9) Disse har han nedskrevet i nogle store protokoller: »Litteratursamling af Jacob Mortensen 1886«, som findes i Svendborg & Omegns Museums arkiv. Dele heraf er i 1983 transskriberet til maskinskrift af Valdemar Jensen, Vornæs. Disse findes i Tåsinge lokalhistoriske Arkiv.
- (10) Udgivet i serien Danmarks Folkeminder nr. 41. Udarbejdet af Henrik Ussing, København 1934.
- (11) »Fantastiske Æventyr fra Svendborg og Omegn«, N.C. Roms Bog- og Stenrykkeri, København 1898. »Æventyr og Fortællinger«, Martius Truelsens Bogtrykkeri, København 1899. Sidstnævnte indeholder også et afsnit: »Klublivet paa Taasing 1830«.

Andre kilder:

Dansk Folkemindesamlings samling af J. Mortensens materialer og noder.

Skaarup Seminariums Jubilæumsskrift 1803-1903, Milo, Odense.

C. G. Høgstrøms stamtavle over Jacob Mortensens slægt (Tåsinge lokalhistoriske Arkiv).

En Troense-dreng står til søs

af Holger Karlsen

Min første rejse 1906-07

Jeg blev konfirmeret i oktober måned 1906, og som den ældste af en børneflokk på 10 måtte jeg tidligt ud at tjene til klæder og det daglige brød.

Og det var almindeligt, at drengene fra Troense skulle til søs.

Vi var jo vant til at færdes på de stolte skuder, der dengang var hjemmehørende i Troense og på Thurø, og vi kendte de fleste skibe ved navn og kunne kende dem på riggen, når de efter en kortere eller længere rejse kom sejlen- de på Lunkebugten og ind gennem Svendborgsund.

Som skoledreng var vi med til at indtage ballast, slå sejl under og gøre søklar, når skibe- ne efter endt vinteroplægning igen skulle i fart.

Derved tjente vi et par ører og lærte sam- tidig en lille smule sømandsskab, som kunne komme os til nytte senere i livet.

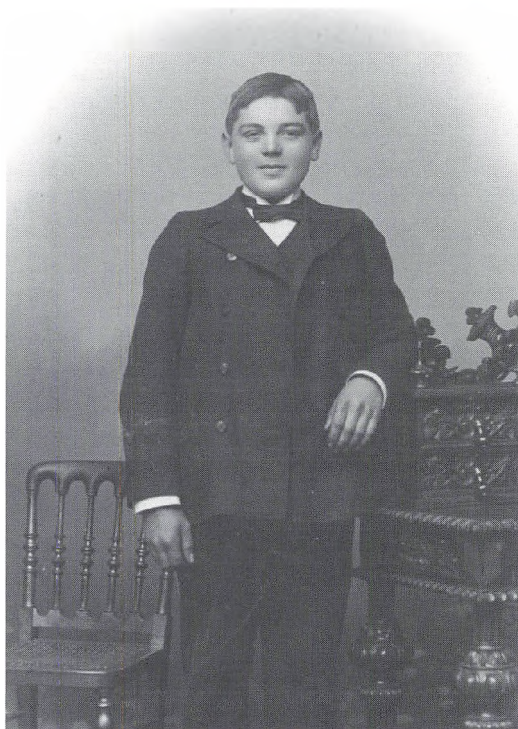
Det var almindeligt, at sejlskibsflåden kom hjem om efteråret og lagde op for vinteren. Det kunne ikke betale sig at slide på sejl og tovværk under vinterens storme, og da det til- lige kun var få af de gamle træskibe, der var kobberforhudede, så var sejlad i isfyldte farvande for hårdt ved træværket.

Endvidere var sejlad i isfyldte farvande tit afhængig af slæbebådsassistance, da ingen af sejlskibene på daværende tidspunkt havde motor.

Vinteroplægningen fyldte godt op i Pile- kroen ved Troense og i Thurøbund.

Der kunne i sejlskibsflådens velmagtsdage være tale om både tredive og fyrre større og mindre skibe, der var vinteroplagt i de godt beskyttede vige i Svendborgsund.

Selv om det således var almindeligt, at man- ge søfolk var hjemme hos familien i vinter-

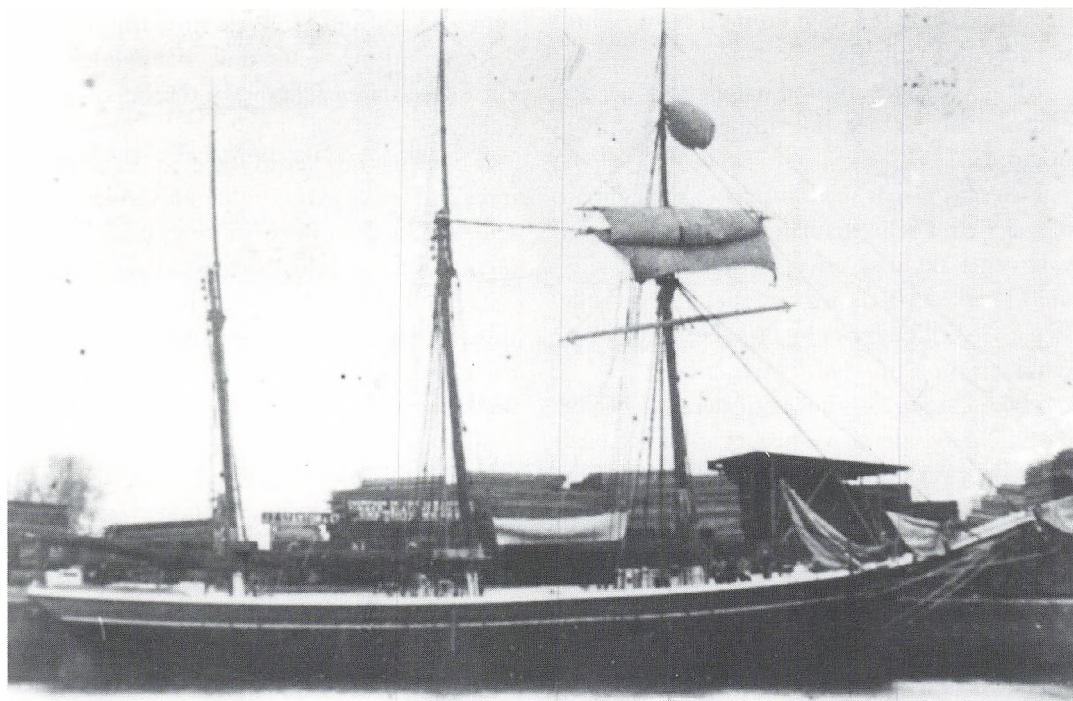
Den 14-årige Holger i konfirmationstøj, okt. 1906.

månederne, så var der dog nogle af de større skibe, der gik på langfart om vinteren og sejle- de i farvande med mildere klima.

I andre tilfælde tog de på fart uanset vind og vejr, og så kunne der være tale om utrolig barske forhold for såvel skib som mandskab. Og det var netop under sådan en vinterrejse, jeg skulle stå min første prøve som yngste mand ombord på et sejlskib.

Jeg blev mønstret som kokkedreng på 3- mastet bramsejlskonnert »Helge« af Troense sidst i november måned 1906, og vi skulle gå til Nakskov for at laste byg til Kristiania i Nor- ge - det nuværende Oslo.

Vi lettede anker på redan i Troense og blev

3-mastet bramsejlskonnert »Helge« af Troense. Bygget 1893. (Foto i Søfartssamlingerne, Svendborg & Omegns Museum).

slæbt til Nakskov af den gamle damp-slæbebåd »Ørkildshus«. Slæbningen varede i 9 timer og gik nord om Langeland.

Næste dag begyndte vi at laste, og det tog ialt 4 dage. Efter endt lastning begyndte den egentlige rejse, der herefter udelukkende foregik med sejl.

Vi skulle dog først ud af havnebassinet, og det foregik på den måde, at vi halede os frem ved hjælp af trosser, der blev fastgjort på varpepæle eller ved hjælp af ankeret.

Da vi var kommet ud, hvor vi kunne sætte sejl, viste det sig, at vi var gået på en sandbanke, skibet var jo tungt lastet, og lodsens fortalte os, at vi først kunne forvente at komme flot ved højvande ved 10-tiden.

Men da vi så endelig skulle til at sejle, viste det sig, at vi manglede en matros. Han kom dog ombord senere, idet han fik et par drenge

til at ro sig ud til »Helge«. Men så begyndte balladen.

Vi, der var i fuld gang med at klargøre, blev kaldt agterud, og kaptajnen modtog matrosen forude, og så fik den arme mand prygl.

Jeg havde godt nok hørt, at selv voksne mænd kunne få prygl, men jeg havde aldrig før oplevet det. Men sådan var det altså til søs i 1906.

Jeg blev allerede på det tidspunkt lidt i tvivl, om jeg ville fortsætte med at sejle.

Jeg kunne dog ikke komme fra skibet nu, så jeg måtte i det mindste vente, indtil vi næste gang kom i dansk havn.

Nå, men vi fik sat sejl og begyndte rejsen til Norge. Vi havde frisk sydvestlig vind og gennem Kattegat, og rejsen varede i 6 døgn.

Da vi kom op i nærheden af Færder fyr, fik vi lods ombord, og senere kom slæbebåden,

der skulle sørge for, at vi kom vel frem til lossepladsen i Kristiania.

Mens vi lossede, opstod der en episode, der endte med, at jeg fik mine første prygl ombord.

Det var jo småt med kosten - alt blev målt og vejlet efter sølovens bestemmelser - og det var meget skralt. Derfor fik jeg som kokkedreng besked på fra matroserne, at jeg skulle stjæle forskellige spise- og drikkevarer i kahytten, hvor provianten blev opbevaret.

Hvis ikke jeg tog noget til dem, så fik jeg prygl. Og hvis det blev opdaget, så fik jeg også prygl. Det var lidt af et dilemma for en 14-års dreng.

Men da jeg på et tidspunkt var i kahytten, tømte jeg kaffekanden for kold kaffe og hældte brændevin i kanden i stedet for.

Nu skal det siges, at brændevin ikke var så dyrt dengang, og det blev opbevaret i små tønner.

Jeg gik så med kanden, og det gik godt, indtil jeg kom op på dækket, hvor jeg mødte styrmanden. Da han så, at jeg kom med kaffekanden, sagde han, at han ville have en tår kold kaffe.

Jeg var nødt til at række ham kanden, og han tog en ordentlig slurk af tuden, og så var jeg afsløret.

Da han var færdig med at hvæse og spytte, så skulle jeg have prygl. Jeg løb, og han bagefter; men jeg var så uheldig at glide i noget olie på dækket, og så var han over mig som et lyn og pryglede løs på mig. Men havnearbejderne lagde sig imellem og lovede styrmanden prygl, hvis han ikke lod mig være.

Styrmanden var lille og spinkel, så jeg kunne godt selv have klaret ham; men at slå på en officer, det turde man ikke på de tider, for så kunne man få arrest og forbedringshus som straf.

Efter endt losning skulle vi ud til en lille plads i nærheden af Drøbak og laste is til Dunkirk i Frankrig.

Skibet blev slæbt til lastepladsen, der lå få

sømil ud ad fjorden, og de store isblokke, der var savet ud med håndkraft, kom glidende på en slidske fra en lille indsø, der lå lidt oppe i fjeldet.

Vi nåede imidlertid ikke at laste færdig inden jul, så vi måtte holde jul ved lastepladsen. Det var min første jul ombord, så jeg var meget spændt på, hvordan det skulle foregå.

Det var skik og brug, at hele mandskabet spiste i kaptajnens kahyt juleaften. Vi fik risengrød og flæskesteg, og der var tobak og drikkevarer.

Men den matros, der var ved at blive agterudsejlet i Nakskov, og som havde fået prygl, ville ikke med agter hos kaptajnen, så han fik sin mad serveret i lugaret forude. Der var en noget trykket stemning den juleaften.

Nå, men vi blev endelig færdig med at laste, og så begyndte vores lange rejse til Frankrig. Vi havde en stormfuld og besværlig rejse med meget modvind, og da vi nåede Den Engelske Kanal, var der meget tåge, men til gengæld lunere vejr jo længere vi kom syd på. Og da vi endelig nåede Dunkirk, var det nærmest forår.

Når jeg fortæller, at rejsen var besværlig, så er det, fordi vi tit blev purret om natten på frivagten for at være med til at rebe sejl.

Her oplevede jeg, hvad det vil sige at arbejde i en slingrende rig i mørke og storm.

Men klabaftermanden, som jeg betragter som en slags søfolkenes skytshelgen, var med os, så det gik godt.

Iøvrigt var det ikke altid lykken at opholde sig i køjen på frivagten. I dårligt vejr blev køjetøjet vådt af nedsivende havvand fra søerne, der skyllede ind over dækket, og lugaret var fyldt med væggelus, så det blev ikke til ret meget søvn.

Losningen varede i 3 dage, og så tog vi ballast ind og begyndte rejsen til Skotland, hvor vi skulle laste kul til Fåborg.

Vi havde ikke de bedste forventninger, da vi begyndte turen nordpå med delvis tomt skib sidst i januar måned. Men vi nåede da velbeholdne til lastepladsen i Dysart.

Dysart er en mærkelig havn, nærmest som et hul lavet i et kridtbjerg. Der lå mange danske skibe i havnen, og de skulle alle laste kul til Danmark.

Efter endt lastning begyndte hjemrejsen, og humøret var højt, da alle mand efterhånden længtes efter at komme hjem.

Men rejsen var præget af storm og modvind, og ubehagelige oplevelser manglede da heller ikke.

Det var en tidlig morgen kl.4, da jeg som sædvanlig skulle lave kaffe og manglede tørt brænde til at fyre op med i komfuret. Derfor tog jeg lidt petroleum fra lampen i kabyssen, selv om jeg godt vidste, at det var forbudt at bruge petroleum til at tænde op med; men alle kneb gælder jo i en vanskelig situation.

Desværre kunne styrmanden, der gik vagt på dækket, lugte det, og han kom straks løbende ind i kabyssen og råbte op.

Jeg benægtede dog at have brugt petroleum, men styrmanden strøg en tændstik og smed den på pladen, hvor jeg uheldigvis havde spildt lidt af de forbudte dråber, og så var jeg afsløret.

Og straffen kom ikke til at mangle.

Styrmanden tog mig i kraven og smed mig ned på dækket i slingrevandet, og så tog han en af merssejlsbraserne og gennembankede mig. Der var ingen kære mor.

Men omsider rundede vi Skagen og lænsede med god vind ned gennem Kattegat, og snart var vi ved indsejlingen til Svendborgsund, og turen gik videre til Fåborg. Vi lagde til kaj om aftenen, og hyren blev straks sagt op af kaptajnen, selv om jeg som kokkedreng skulle lave kaffe og rydde op næste dag - vederlagsfrit.

Havnearbejderne begyndte at losse skibet, der efter endt losning skulle lægges op for resten af vinteren.

Jeg skal til slut berette om en sidste episode mellem styrmanden og mig.

Styrmanden havde været på restaurant for at fejre hjemkomsten, og han havde fået så rigelig af de våde varer, så han efter at være kommet ombord overbrækkede hele kahytten.

Da jeg næste dag kom med hans morgenkaffe, sagde han, at jeg skulle få fat i en pøs og få vasket dørken i kahytten.

Dette svarede jeg dog nej til og tilføjede, at han bare lige kunne prøve på at slå mig, for min far skulle komme for at hente mig i eftermiddag.

Styrmanden var ellers på vej ud af køjen; men da han så hørte, at min far skulle komme, så luskede han til køjs igen for at sove branderten ud, og jeg slap for prygl denne gang. Jeg fik hermed en slags hævn over styrmanden til gengæld for de prygl, han havde givet mig under rejsen.

Om eftermiddagen kom min far og hentede mig og min køjesæk, og dermed var min første rejse til søs overstået.

Et par korte rejser med galeasen »Albertine« af Marstal

Efter at have gået hjemme en måneds tid længtes jeg efter at komme ud at sejle igen, men skibene var endnu knapt vågnet af deres vinterhi.

Jeg søgte »hyrebassen« i Svendborg, og det viste sig, at han havde to mindre »Marstallere«, der hver skulle have en mand. Så vi var to unge mænd, der blev sendt til Marstal.

Ved ankomsten var skipperne mødt op på kajen for at modtage os, og de kunne så vælge den mand, som de syntes bedst om.

Jeg blev valgt til galeasen »Albertine«, og min ven til sletskonnerten »Bien«.

Jeg ville helst have været med »Bien«, for »Albertine« var et sært misfoster af et skib. Den havde vist oprindeligt været rigget som jagt, men skulle nu forestille at være galease, og den havde blandt andet fået råsejl på formasten.

Jeg har aldrig set sådan et skib, hverken før eller siden. Det var rigtig grimt, og så var det også en dårlig sejler, særligt når der skulle krydses.

Vores første rejse gik til en plads på den

tyske Østersøkyst for at laste korn til Køge. Stedet hed Stolpmünde - det senere polske Utska.

Efter at have fået næsten 70 tons byg ombord var vi fuldt lastet og påbegyndte hjemrejsen.

Det var fint vejr med en frisk sydøstlig vind, der skubbete »Albertine« til Køge på få døgn, og vi fik hurtigt udlosset.

Derefter gik vi i ballast til Norge - til en lille plads på Drammensfjorden, der hed Kroksfjeldet.

Denne plads fik senere en afgørende betydning for hele mit liv, idet jeg fem år senere blev gift med en norsk jente fra Krok.

Ved Kroksfjeldet lastede vi granitblokke til Lübeck, de skulle bruges til trappesten.

Med den tunge last og skalkede luger havde vi på trods af dårligt vejr en ukompliceret rejse til Lübeck, hvor vi tog kalk ombord til Ålborg.

De til tider umenneskelige forhold, der blev budt mig på min første rejse til søs, oplevede jeg slet ikke ombord i »Albertine«, og kosten i Marstal-galeasen var god efter datidens forhold.

Mens vi var på rejse gennem Øresund, måtte vi ankre ud for Snekkersten på grund af stille vejr og modstrøm, og jeg skulle gøre det omtalte råsejl fast.

Jeg var imidlertid så uheldig at falde ned, og jeg blev derfor roet i land for at komme til læge.

Jeg havde dog ikke slået mig slemt, men benyttede alligevel lejligheden til at afmønstre og rejse hjem til Troense.

Ombord i 3-mastet bramsejlskonnert »Yrsa« af Troense

Efter den korte rejse med »Albertine« gik jeg hjemme i Troense for at udse mig en god hyre.

Og på grund af årstiden var der nu ved at komme liv i sejlskibene, der lå opankret i Pilekrogen.

Kaptajn Chr. Sørensen var i fuld gang med at hyre mandskab til 3-mastet bramsejlskonnert »Yrsa«, og jeg var så heldig at komme med som kok.

Skonnerten var bygget på træskibsværftet i Bregninge skov i 1902 og således næsten ny. Det var et utroligt velsejlende skib - det man kalder »en syvmandsfarer«.

Foruden kaptajn og styrmand var der kok og 4 dæksfolk ombord.

Vores første rejse gik til Frederiksstad i Norge, hvor vi lastede træ til Reykjavik på Island.

Da vi nærmede os Island og skulle holde på land, havde vi vinden agterind, og vi måtte brase bak for at vente på lods.

Han kunne imidlertid ikke komme ud til os på grund af snestorm, men vores styrmand, der tidligere havde været med en marinebåd, sagde, at han var kendt med indsejlingen. Og det blev derfor besluttet, at han skulle lodse os ind.

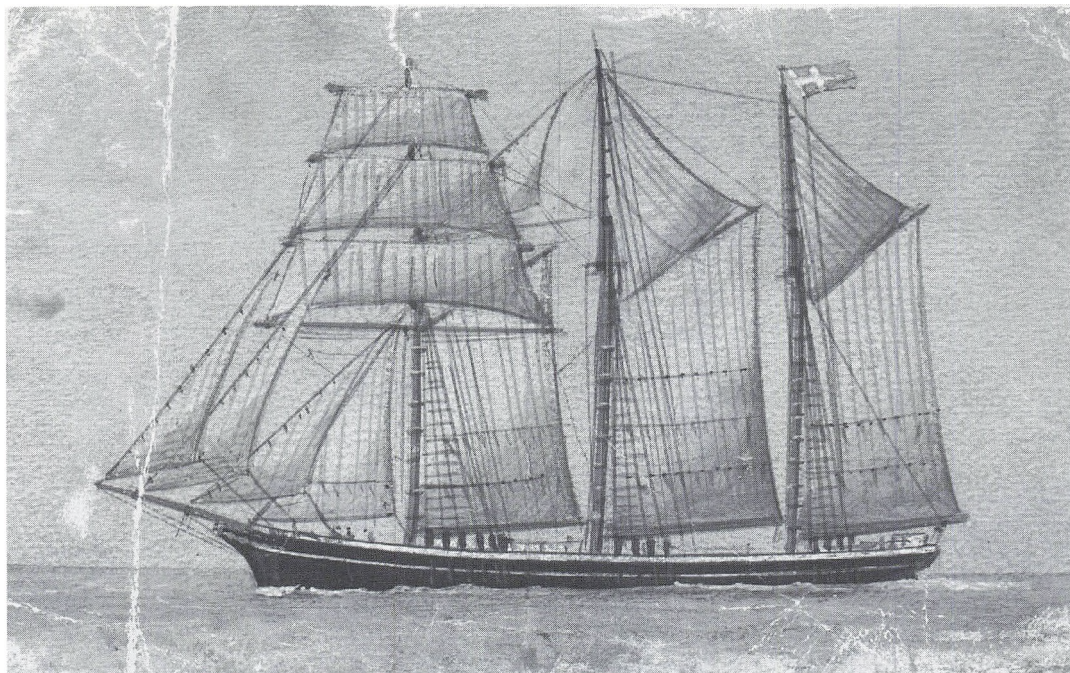
Reykjavik er et vanskeligt sted at anløbe. Udefra ligner indsejlingen en smal port imellem to bjerge, men vi holdt på, og pålandsvinden gav rigelig fart i skibet.

Men jo nærmere vi kom porten, des mere blev styrmanden i tvivl om forehavendet, og til sidst sagde han rent ud, at han alligevel ikke turde påtage sig indsejlingen.

Vi var nu kommet så tæt på land, så gode råd var dyre, og kaptajnen besluttede i første omgang at krydse klar af land, men det blæste som sagt en halv storm, og vi var lastet med træ og havde en stor dækslast.

Selv om alle sejl var sat og skøderne klods-halet, så så det imidlertid ud til, at vi ikke kunne holde klar af land, og kaptajnen gav ordre til at lade begge ankre gå.

Heldigvis lykkedes det kort efter for lods'en at komme ombord, og han sagde, at vi ikke kunne blive liggende her, da klippegrunden kun var et par skibslængder væk. Vi måtte derfor igang med at sætte sejl igen og hive ind på ankrene.

3-mastet bramsejlskonnert »Yrsa« af Troense. Malet af S. Roberto, italiensk skibsportrætmaler med virkeområde i Napoli. Her gengivet på et postkort, som Holger Karlsen skrev i Genova d. 16. august 1907 til forældrene i Troense.

Men under den manøvre skete der det, at det ene ankertov brast, og så fik vi ekstra travlt med sejlene.

Enden på den ret så dramatiske situation blev dog, at vi kom sikkert ind med både skib og last, og mandskabet fik ros, og romflasken gik på omgang.

På det tidspunkt havde Reykjavik ingen egentlig havn med havnemoler, og vi lå derfor på reden og lossede lasten af træ over i lægtene, der sørgede for den videre transport til land.

Jeg har senere været i Reykjavik, men da var havnen udbygget, så alle skibe kunne lægge til kaj og losse lasten direkte op på land.

Nå, vi fik efterhånden losset vores trælast og indtog ballast, og så gik turen til Arkangelsk - rundt om Nordkap og ind i bunden af Hvidehavet.

Efter 12 døgn sejlads, hvor vi havde god brug for vores varme uldtrøjer og træskostøvlere, nåede vi iskanten i Hvidehavet.

Og vi var heldige, for efter 3 dage kom der en storm, der brød isen op, så vi kunne komme ind til havnen i Arkangelsk ved Dvina-flodens udløb.

Der var meget at se på og undre sig over i Arkangelsk, blandt andet kunne jeg ikke forstå, hvorfor der stod en række pumper langs flodbredden.

Det blev jeg dog senere klar over, da styrmanden gav ordre til at fylde vand på tankene direkte fra floden med dens urene vand.

Det var ikke så sært, at vi var nødt til at si vandet igennem en flagdug, før det skulle bruges til madlavning.

Lasten, der bestod af beg og tjære i tønder, kom med flodpramme ad Dvina-floden fra de store skovområder langt inde i Rusland; men i løbet af en halv snes dage fik vi lastet, og så skulle vi ud på vores lange rejse til Middelhavet - en rejse på flere tusinde sømil.

Vi gjorde rejsen på 67 døgn, og det må siges

3-mastet bramsejlskonnert »Yrsa« af Troense, fotograferet i Odense. (Foto i Søfartssamlingerne, Svendborg & Omegns Museum).

at være hurtig, selv om vi mente, at den rejse aldrig ville få ende.

Vi gik vesten om De Britiske Øer, men endelig fik vi land i sigte, og det viste sig at være Portugal.

Og få dage efter gik vi gennem Gibraltarstrædet og var godt på vej op i Middelhavet i dejligt mildt klima.

Men en dag lod jeg mig friste og benyttede lejligheden og det gode vejr til at tage en svømmetur, selv om jeg godt vidste, at der var forbud mod at bade til havs.

Det kom til at koste mig dyrt, for næste dag blev jeg kaldt hen til kaptajnen, der gik på agterdækket.

Han pålagde mig en bøde på en halv månedshyre, og det sved, da jeg den gang kun fik 45 kroner om måneden.

Forseelsen og bøden blev omhyggeligt ført ind i skibsjournalen, og beløbet blev fratrukket ved den endelige lønudbetaling.

Nå, men vi nåede da omsider til Genova i Italien, og det var rart at få fast grund under fødderne efter den lange rejse og friske grønsager til erstatning for den ensformige kost.

Og så skulle vi selvfølgelig en tur i land for at se på byen og smage på landets fine vine.

Losningen varede i otte dage, for det viste sig, at mange af tjæretønderne var lækket på grund af varmen, eller også var det, fordi de ikke var stuvet godt nok til den lange rejse.

Det var et stort arbejde at gøre lasten ren efter udlosningen, og vi skulle derefter gå i ballast til Marseille i Frankrig for at laste olieklager til Visby på Gotland, så lastrummet skulle være rent.

Marseille var en stor havn allerede på den tid, men vi fik lastet og kunne påbegynde rejsen mod de hjemlige himmelstrøg.

Rejsen gik som ventet på den årstid.

Biskajen viste tænder, og da vi skulle gennem Den Engelske Kanal, var der meget tåge - sømandens værste fjende.

I tåge kan man ikke se, hvilke farer der lurer forude - kun høre nogle tågesignaler, der snart kommer fra den ene og snart fra den anden retning.

Men vi kom da omsider rundt om Skagen og ned gennem Kattegat og Øresund og ud i Østersøen og nåede Gotland. Rejsen havde taget knapt tre uger.

»Yrsa« blev hurtigt udlosset og indtog ballast, og så begyndte hjemrejsen til Troense til oplægning og afmønstring.

Jeg mente dog, at det var for tidligt at holde vinter, så jeg mønstrede en lille for-and-aft skonnert, men vi gjorde dog kun et par rejser mellem danske og nordtyske havne.

Derefter afmønstrede jeg og tog på skovarbejde, indtil det atter blev sæson for sejlskibe.

Den omtalte for-and-aft skonnert hed »Anna«, og skipperen hed Pilegaard og var fra Vindeby.

Han blev senere styrmænd på hjulfærgen »Frits Juel«, der sejlede mellem Svendborg og Vindeby.

Tidligt næste forår sikrede jeg mig en hyre på en 3-mastet skonnert »Vera« af Thurø. Dette skib fik iøvrigt et sørgeligt endeligt, idet den i 1930-erne endte som vrage i Thurøbund.

Det er muligt, at der stadig findes enkelte plankerester fra den stolte skude i vandet i Thurøbund.

Kok ombord i »Vera« af Thurø

»Vera« var et smukt eksempel på datidens skibsbygning fra træskibsværfterne ved Svend-

borgsund. Skonnerten, der blev bygget på Thurø år 1900 af skibsbygmester J. Ph. Jørgensen, var et elegant skib med slanke linier og høj rig.

Den havde 3 master med gaffel- og bomsejl, og på forreste mast var der 3 råsejl foruden de 4 forsejl.

Når der skulle rebes sejl i dårligt vejr, eller der iøvrigt var fare på færde, så var der brug for alt mandskab, men ellers var jeg som kok beskæftiget med madlavning.

Kabyssen var et lille træhus knap og nap i mandshøjde. Den var anbragt agten for fokkemasten, og på styrbords side havde vi salttønden til flæsk, og på bagbords side var der en tønde til saltfisk.

Selve kabyssen var indrettet med et lille kulfyret komfur med 2 kogehuller, men ellers var der ikke megen plads til at udfolde sig.

Jeg var efterhånden velbefaren i datidens sømandskost, der hovedsagelig bestod af sulemad som gule ærter og flæsk, grød og suppe lavet på byggryn og sødet med svesker samt klipfisk med sennepssovs.

Aftensmaden blev gerne drøjet med klatkager eller plukfisk tilberedt af rester fra middagen.

Og så skulle kaffen være varm ved hvert vagtskifte.

Den første rejse med »Vera« skulle gå til Frederikshald i Norge, hvor vi skulle laste træ til Diner i Frankrig.

Og det gik da også godt, indtil vi kom til Fornæs fyr, for her kom vinden lige pludselig nordøst med snestorm, så vi fik travlt med at rebe sejl.

Først da blev jeg klar over, at det var en flok ukyndige karle, der var med ombord. Det viste sig, at jeg var den eneste, der havde været ude at sejle før, men ved kaptajnens og styrmandens hjælp fik vi da klaret sejlene.

Nu skal det siges, at det på den tid var næsten umuligt at få befarne søfolk, og den situation kunne skipperne godt finde på at udnytte. Når bare det var nogle store, voksne

Navnebrædtet til 3-mastet skonnert »Vera« af Thuro, tegnet af artiklens forfatter.

karle, der kunne bestille noget - så kunne det sømandsmæssige måske komme senere.

Men vores kaptajn blev alligevel berømt over tilfældet ved Fornæs fyr, så han besluttede sig til at lægge roret om og gå tilbage til Svendborg, hvor vi fik 4 nye søfolk ombord.

Det var en skandale, der blev snakket meget om dengang, og »Vera« blev desværre behæftet med mindre velklingende øgenavne for det stolte sejlskib.

Men nu blev vi som sagt bemandede med 4 befarende søfolk, og vi begav os igen på vej til Norge klar til at møde al slags vejr, og vi nåede frem uden vanskeligheder.

Vi indtog vores last og begyndte rejsen til Diner, der er en lille plads på den franske kanalkyst.

I Diner stod »Vera« i tørhavn d.v.s., at skibet stod på tør sandbund ved lavvande, og vi benyttede chancen til at skrubbe skibets bund ren.

Det var allemandsjob, for det var ikke så lang tid, skibet stod tørt.

Efter endt losning gik vi til Foy i England for at laste klid til Hudiksvall i Sverige.

Den rejse gik ganske normalt, men nu var

det jo også blevet sommer på disse breddegrader og dejligt vejr at sejle i.

I Hudiksvall lastede vi træ til Lübeck, og her var jeg så uheldig at komme til at sluge noget af havnens rådne vand.

Fra Lübeck gik vi tom til Limhamn i Sverige og derfra til Luleå.

Men under den forholdsvis lange rejse blev jeg mere og mere dårlig. Og da vi endelig ankom til Luleå, kom jeg til doktor og blev indlagt på sygehuset med tyfus i svær grad.

Her lå jeg i 3 måneder og var meget syg. Det var et meget lille sygehus, og jeg var i lang tid den eneste patient. Der var kun en sygeplejerske, og lægen boede ude i byen. Men de var flinke og gode ved mig, og de passede mig, som var jeg deres egen søn. Omsider blev jeg da erklæret rask, og så blev jeg sendt hjem.

Da jeg havde gået hjemme i en måneds tid, ville jeg prøve at sejle igen, og jeg mønstrede i en gammel jagt, der hed »Diana«, men jeg var ikke ombord ret længe.

Det var ligesom, jeg ingen kræfter havde oven på sygdommen, og jeg tænkte en overgang på at opgive sejladsen.

Men jeg besluttede mig så til at færdigud-

Min far, som vi husker ham. Foto fra 1970.

danne mig som kok, så jeg senere kunne blive hovmester.

Jeg søgte læreplads og fik tilbud om hotel »Metropol« på Rådhuspladsen i København, og den plads tog jeg så.

Det var i oktober 1908, og der går herefter 12 måneder, før jeg igen tager til søs som fuldt uddannet kok.

Pensioneret skoledirektør Holger Karlsen, Saks-købing, født 1933 og opvokset i Troense. Uddannet folkeskolelærer og ansat ved Saks-købing kommunes skolevæsen perioden 1963 - 95. Forfatter/medforfatter til en række lokalhistoriske skrifter. Artiklen »En Troense-dreng står til søs« er skrevet på basis af faderens notater.

Bådebyggeriet i Lundby

af Ole Mortensøn

De fleste tøsingere kender sikkert historien om rekrutten, der på spørgsmålet om, hvor han kom fra, i overensstemmelse med sandheden svarede: Landet og omgående fik en overhaling af kommandersergeanten for at være næsvis. Et bådebyggeri i Lundby midt inde på øen lyder umiddelbart også som en vittighed, når man betænker, hvor mange gode pladser, som findes langs Tåsinges kyster. Ikke desto mindre lå et af Sydfyns mest travle og kendte bådebyggerier et par kilometer fra havet.

Bådebyggeriet i Lundby foregik på matrikel 27a, Lundbyvej 69, og den sidste bådebygger

på stedet hed Jens Emil Jensen med tilnavnet Dyr. Han var født på stedet i 1880 og arbejdede sammen med sin bror, Søren Melchor Jensen, hos faderen. Søren Melchor opgav imidlertid bådebyggeriet og blev i 1915 møller i Bjerreby. Faderen hed Hans Peder Jensen Dyr og var født 1851 i Lundby. Han giftede sig til ejendommen i Lundby, idet Jens' bedstefar, skibstømrer Jens Hansen Dyr, født 1822, ikke havde eget hus eller formue, men arbejdede for andre, velsagtens i Troense. Muligvis drev oldefaderen Hans Lorentzen Dyr, der boede i Nørreskov i et hus ude ved stranden, matr. nr.

Hele familien foran ejendommen i Lundby.

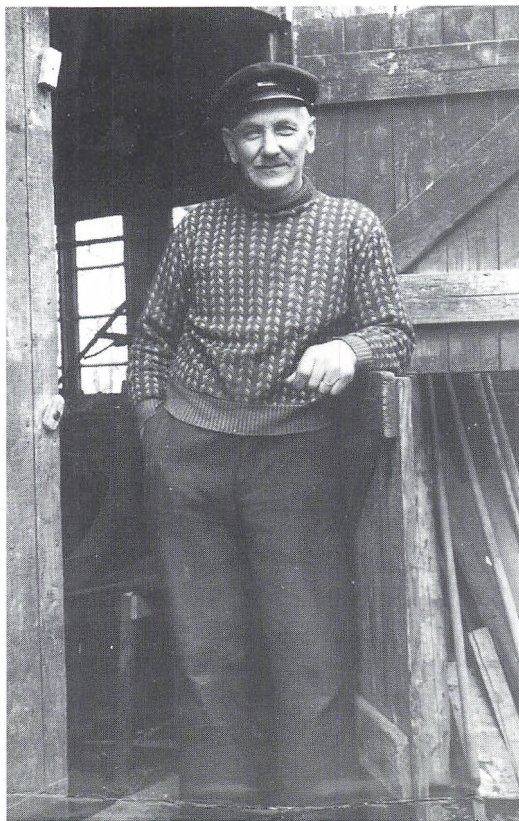

49, også lidt bådebyggeri, skønt hovednæringen angives som fiskeri.

Fire generationer af bådebyggere med navnet Dyr. Hvorfra dette tilnavn stammer vides ikke, men bådebyggerne i Lundby var i hvert fald ikke kendt for at være dyre ej heller dårlige. Tværtimod, rundt omkring på øerne valgte man helst at få bygget sin båd eller pram i Lundby. Fiskerne og øboerne kunne nok vurdere en jolles kvaliteter i forhold til prisen, og i den retning var der sjældent noget at klage på hverken hos Hans Peder eller Jens. Bådebyggeriet blev startet i 1880, og Hans Peder, der en tid havde arbejdet som skibstømrer i Troense, byggede overvejende skibsjoller og skibsbåde. De større sejlskibe, som blev bygget ved Svendborgsund, skulle gerne have et par både og de mindre en jolle. Det gav arbejde til bådebyggerierne.

Som mange andre tøsingere var Hans Peder udvandret til Amerika. Han rejste i 1872, men vendte hjem igen nogle år senere og giftede sig. Ægteparret overtog en lille landbrugsejendom med 4-5 tdr. land, køer og grise. Der blev fortsat drevet landbrug, men bådebyggeriet blev hovederhvervet. Det foregik i et skur bag stuehuset, og i begyndelsen blev alt udført med håndkraft.

Efter århundredskiftet, da sønnerne kunne arbejde med i bådebyggeriet, blev virksomheden udvidet med nye værksteder og maskiner, og nye kunder meldte sig - først og fremmest fiskere, men også folk, som ønskede sig en båd til lystsejlsads. I 1910 blev Jens medejer af bådebyggeriet, og efter faderens død i 1928 blev han eneejer. Jens var i 1916 blevet gift med Margrethe Rasmussen, men ægteskabet forblev barnløst. Der var ingen ny generation til at fortsætte virksomheden, og ved Jens' død i 1959 ophørte bådebyggeriet. Til det sidste byggede Jens både, og hans bror måtte færdiggøre en jolle. Maskiner og værktøj blev overtaget af tømrer Otto Stenner, og enken byttede hus med naboen, smed Robert Nielsen og hustru Anna Nielsen. Bådebyggeriets træskure

Bådebygger Jens Emil Jensen (1880-1959).

blev revet ned. Der findes ikke mange synlige spor af virksomheden og heller ikke mange arkivalier. Lidt er dog tilbage og er gennem broderen Søren Melchors slægt nået frem til Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv.

Det er ikke så få fartøjer, som i tidens løb er bygget i Lundby. I Svendborg Amts historie angives tallet 500 for perioden 1880-1930, d.v.s. ca. 10 om året. En bevaret lille notesbog giver forskellige oplysninger. F.eks. om udgifterne 1904, hvoraf det fremgår, at der har været indkøbt smågrise og foder, kartofler og sædekorn til landbruget. Af skatterne var herskabsskatten - d.v.s. huslejen - den største med 75 kr., dernæst kommuneskatten med 32 kr. efterfulgt af tiendeskat 12 kr., statsskat 3 kr. og præstetiende 2,50 kr. Avlen på landbruget var 1000 pund rug, 1200 pund blandkorn, 7 tdr.

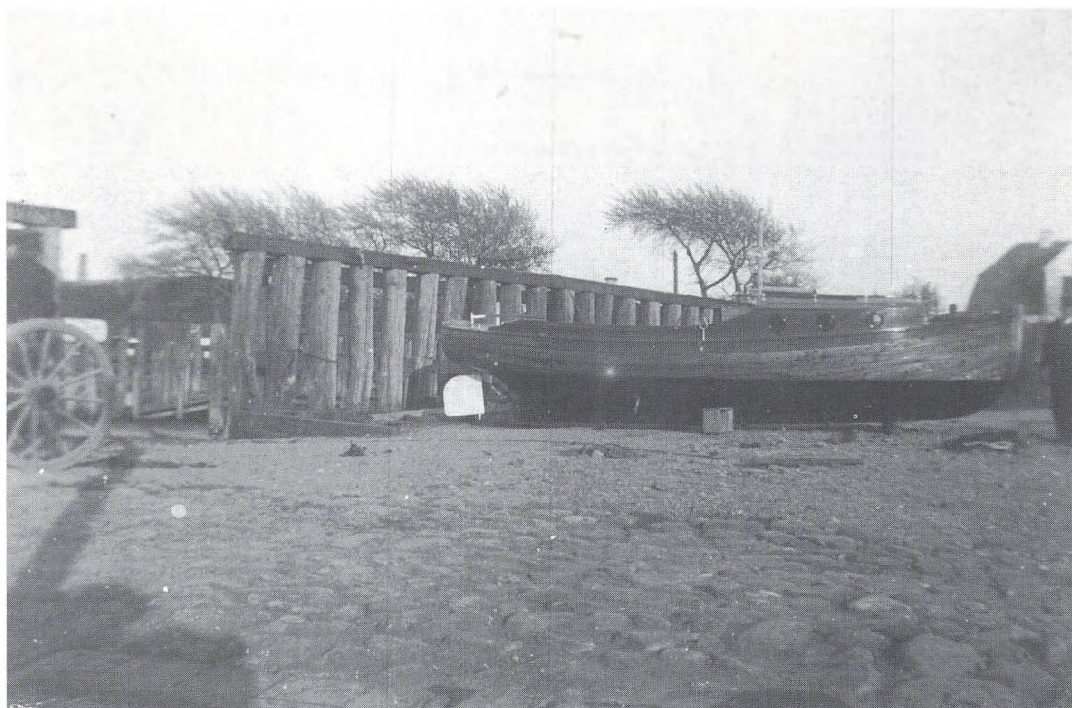

Hans Peder Jensen ved en spidsgatter ud for bådebyggeriet.

Bådebyggeriet i Lundby 1920 - 2 joller og en motorbåd.

Søsætning af motorbåd ved Vindeby i 1921 - det ene billede bærer påskriften: »Da far (Hans Peder Jensen) gik med i vandet«.

Vugge bygget til brordatteren Ketty (Taasinge Skipperhjem og Folkemindesamling).

byg og 3 tdr. kartofler. Et bådebygningsregnskab er også bevaret. Regnskabet over N. P. Hansens båd viser udgifterne til træ til køl, stævne, bjørn, bord, skotter, bundstokke, hækstykke, skandæk, tragt, bjælker, tofte, toldbom, langremme, ruf og bundbrædter. Det har ikke været noget helt lille fartøj med 30 m træ til skandæk - sandsynligvis en drivkvas. Foruden træet måtte indkøbes maling, blanktjære og kultjære, bomuldsværk til dækker, rundjern og stevnjern, nitteplader og kobbersøm. Hertil kom så ror, mastebøjle, timeglasbøjle, rorgafler. Ialt blev den kalkulerede pris på båden 515 kr., hvoraf 275 var materialer og 240 kr. arbejds løn. At dømme efter diverse priskuranter fra Krøyers Enke samt Bågøe og Riber købtes opskåret træ i Svendborg.

En anden notesbog, som antagelig har tilhørt Søren Melchor, viser, at sønnerne også har

været i arbejde udenøs for at lære faget. Søren Melchor var i lære i Skagen og Frederikssund, mens Jens kom til Nyborg. Samme notesbog fra omkring 1905 giver et glimt af kunderne og bådernes størrelse. Feks. anføres en jolle til Strynø 17 fod lang, 2 alen dam, løs forpligt, ved siderne to faste, stort bundbrædt i to stykker, 4 egebord, fast tofte agter for dam. Krig for med jern, spygatter, store øselemme, 3 tommer under damdækket. En anden kunde var fisker P. Rasmussen i Strandhuse. Han skulle have en 23 fod lang og 8 fod bred båd med 2 køjer - sikkert en drivkvas, og fisker Rasmussen på Strynø skulle også have en drivkvas 21 fod lang og 7,5 fod bred, kobberklinke og med sprydbøjle. Fisker Andreas Andersen i Bøjden fik bygget en 17 fods damjolle og Jørgen Petersen på Skarø en lille drivkvas på 20 fod og 7 fods bredde med dam, sværd, skot og sejldæk kun i siderne.

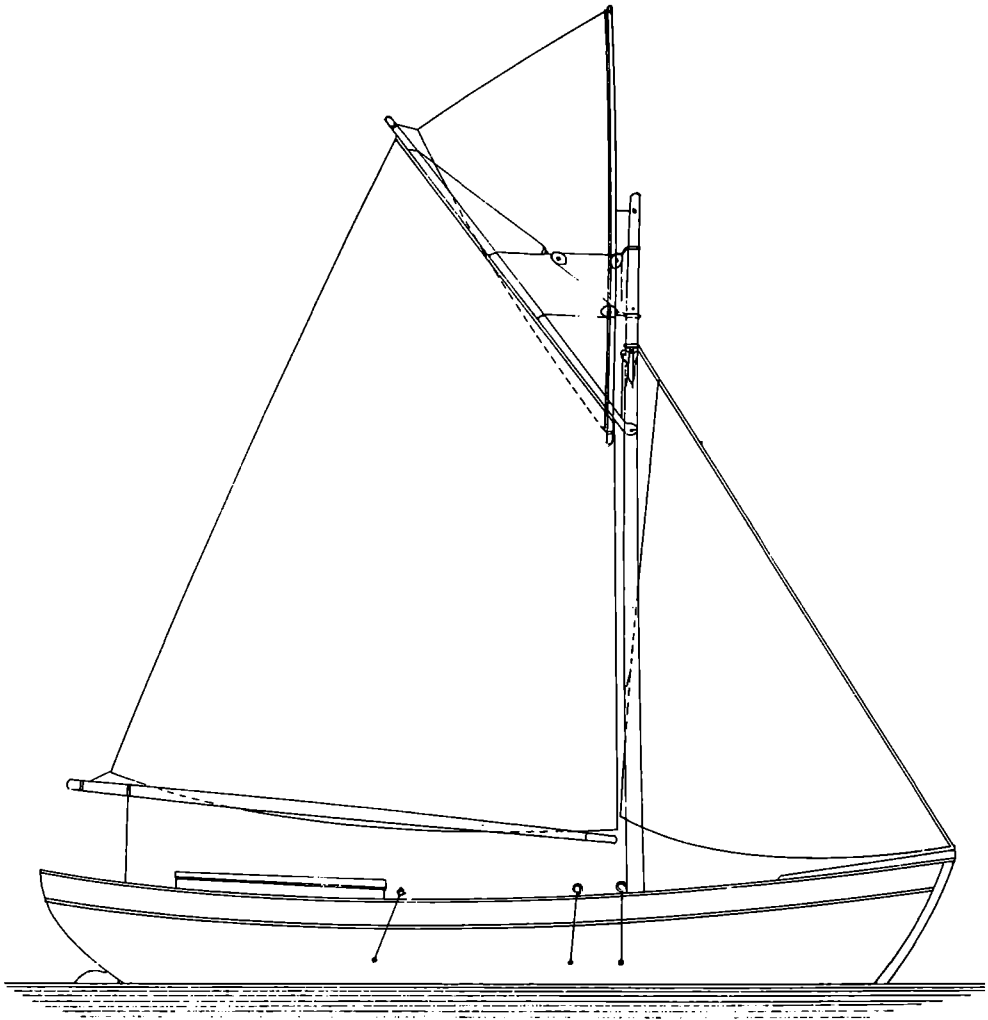

Motorbåden »Kaia« i Svendborg havn.

Fiskerne efterspurgte især drivkvaser og damjoller, men skibsbyggerierne var fortsat gode kunder. Værfterne ved Svendborgsund havde travlt i årene før, under og lige efter 1.verdenskrig med bygningen af skonnerter. Øksbjerg Skibsbyggeri, drevet af A. Jensen, bestilte jævnligt både til deres nybygninger, og skibsbyggeren og bådebyggeren var på ven-skabelig fod. Hr. H. P. Jensen, gode Ven! skrev A. Jensen i april 1917. Det drejede sig om bygningen af en redningsbåd, idet brugen af sådanne var blevet sørgelig aktuel som følge af krigsforlisene, samt en skibsjolle til en nybygning. Båden skulle være 5 meter lang, 1,75 m. bred og 0,68 m. dyb, mens jollen skulle være 4,60 m. lang, 1,61 m. bred og 0,63 m. dyb, d.v.s. en 16 fods båd og en 15 fods jolle. Båden skulle forsynes med luftkasser, så den blev synkefri. I 1914 havde bådebyggeriet leveret både til nybygningen »Ørnen«. I 1918 skulle der

atter leveres en skibsbåd og en skibsjolle til Øksbjerg, hvor de var igang med en 4-mastet skonnert. Der var problemer med at få plads til bådene på dækket p.g.a. master, luger, motorspil, motorkasse, kabys m.v. Det var almindeligt, at bådene blev leveret færdigmalet fra bådebyggeriet. I februar 1924 skrev skibsfører S. Rasmussen, 3-mastet skonnert »Britannia«, vedrørende en ny skibsjolle på 14,9 fod. Skibsføreren ønskede byggeriet fremmet, »saa vi muligen kan faa den med os, naar der engang bliver noget at sejle med«. De lave fragtrater havde på dette tidspunkt fyldt Thurøbund med oplagte skonnerter.

Toldvæsnet fik også bygget joller i Lundby. I december 1919 skrev toldbetjent Hans Rubæk Hansen fra Strynø: »Vi ser af Deres Brevkort at Baaden er planket op og det er hurtigere end jeg har tænkt mig. Jeg har været på Stranden og taget et par Maal paa to andre

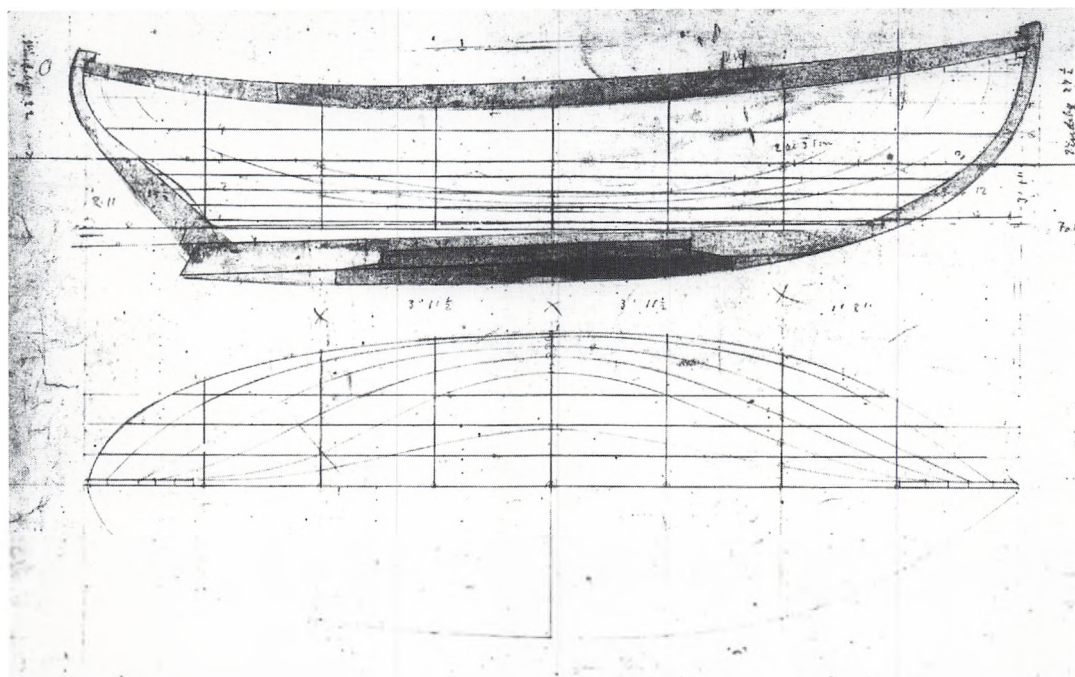
Tegning af Norsk motorbaad, mærket: Melkor Jensen.

Baade...« Herefter angives nogle mål på pligter, ruf og kappe, og toldbetjenten afslutter med »her er Is imellem Strynø og Taasing, men saa snart den er væk kommer jeg.«

Mange landmænd på øerne havde en mindre båd. Eksempelvis skrev gårdejer Kristian Sørensen, Løkkeby på Langeland, i maj 1911 til bådebyggeren, at han gerne ville bestille en båd beregnet til at hale på land, stærkt bygget. Han ønskede båden bygget færdig til juli, så han kunne komme ud og stange ål om afte-

nen. Det med leveringen var ofte et problem - tidsfristerne var for korte. Hans Peder Jensen måtte da også svare landmanden i Løkkeby, at han havde meget travlt, da han skulle have en kutter færdig, og at han ikke, hvor gerne han end ville, kunne love båden færdig før sidst i juli. Båden blev alligevel bestilt i et nyt brev, og landmanden føjede sine særlige ønsker til: »Der måtte helst være en god Bæreevne. Det kommer ikke saameget an paa Farten og saa maa den ikke være for tung. Jeg vilde ogsaa

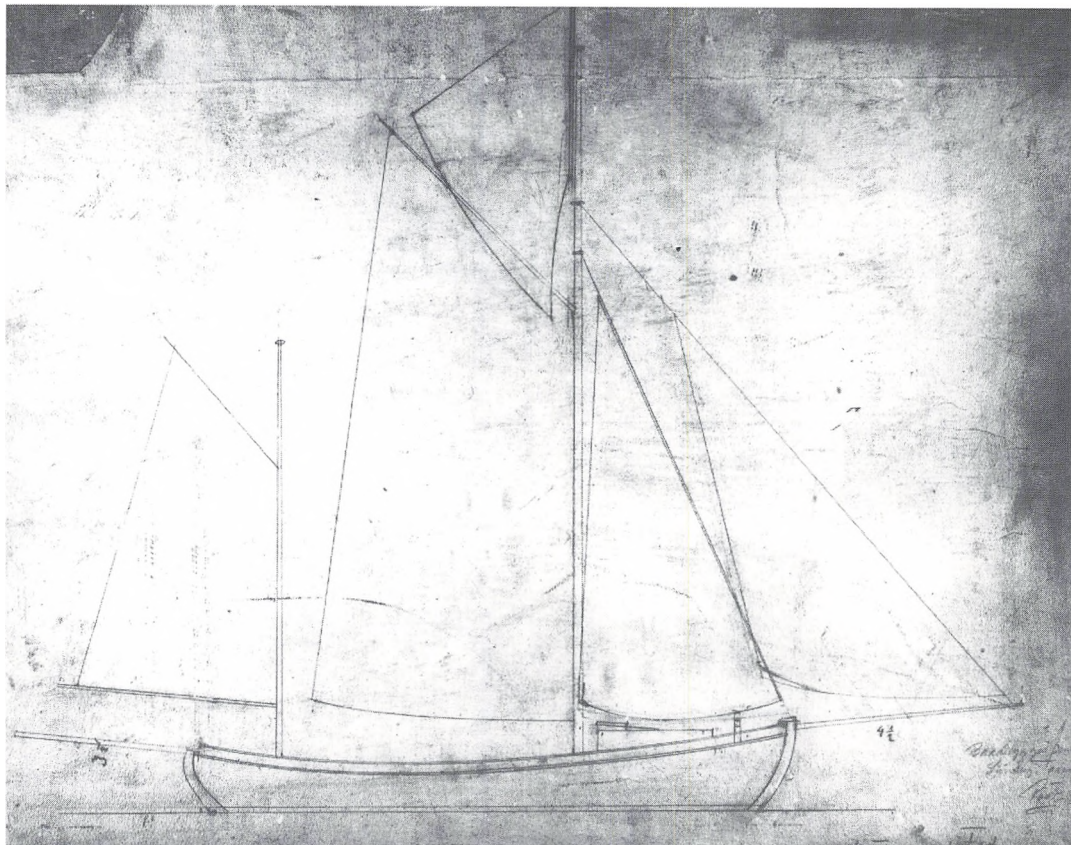

Tegning af smakkejolle til Vindeby-Svendborg færgefart.

nok have et Roer paa den. Det kunne ske, at vi ved Lejlighed kunne bruge en Smakke. Et Par Aarer var det ogsaa rart at faa hos Dem.»

Kunderne ønskede tit, at fartøjet skulle være grundtgående, d.v.s. de skulle kunne flyde på det lave vand, som fandtes omkring Tåsinge og de andre øer syd for Fyn. Til det brug var pramme uovertrufne. En bådfører og fisker på Strynø skrev i januar 1933 et brev, som giver et godt billede af, hvordan man i et brev kunne redegøre for sine ønsker, og hvordan forbindelsen mellem kunde og håndværker ofte havde venskabelig karakter. »Gode Venner! Da det varer saa længe inden I kommer til os maa vi forsøge os ad denne Vej. Prammen skulle jeg helst have midt i Maj Maaned og angaaende Bygningen tænker jeg en som Peter Hansens. Den var jo spejlgattet med en stor Agterpligt, løs men krampet fast, saa den tages ud naar den skal males. Jeg tænker 3 Bord i Højden.

Længden ved du selv, Toften langt fremme med Mastehul, Roegafler af dem som sidder paa siden af Toldbommen. I det hele klejner, saa den kan være let at slæbe på tørt, godt med Spring i Bunden, Sjakkel i Forstævnen, saa den kan slæbe let, da jeg muligvis komme til at flytte med Rejuserne. Hvis du laver tæt garnering skal den være klejner og med en Øsellem paa det bredeste, men i Siden. Jeg vilde gerne have en Liste rundt om Underkanten på Bordet. Jeg havde tænkt en Egeliste men hvis du synes en 1/2 halvrund galvaniseret er bedre, kan du sætte saadan en i... Du maa gerne kultjære i Bunden, baade Uden- og Indenbords det første Bords Højde, nu er der vist ikke mere, men endelig færdig i god Tid, det er Betingelsen for at faa Pladserne til Ruserne. Vi er ellers ved det gamle, kuns Penge tjener vi ingen af. Naar Dagene bliver lidt længere og Vejret bliver godt kommer I saa? Det venter vi

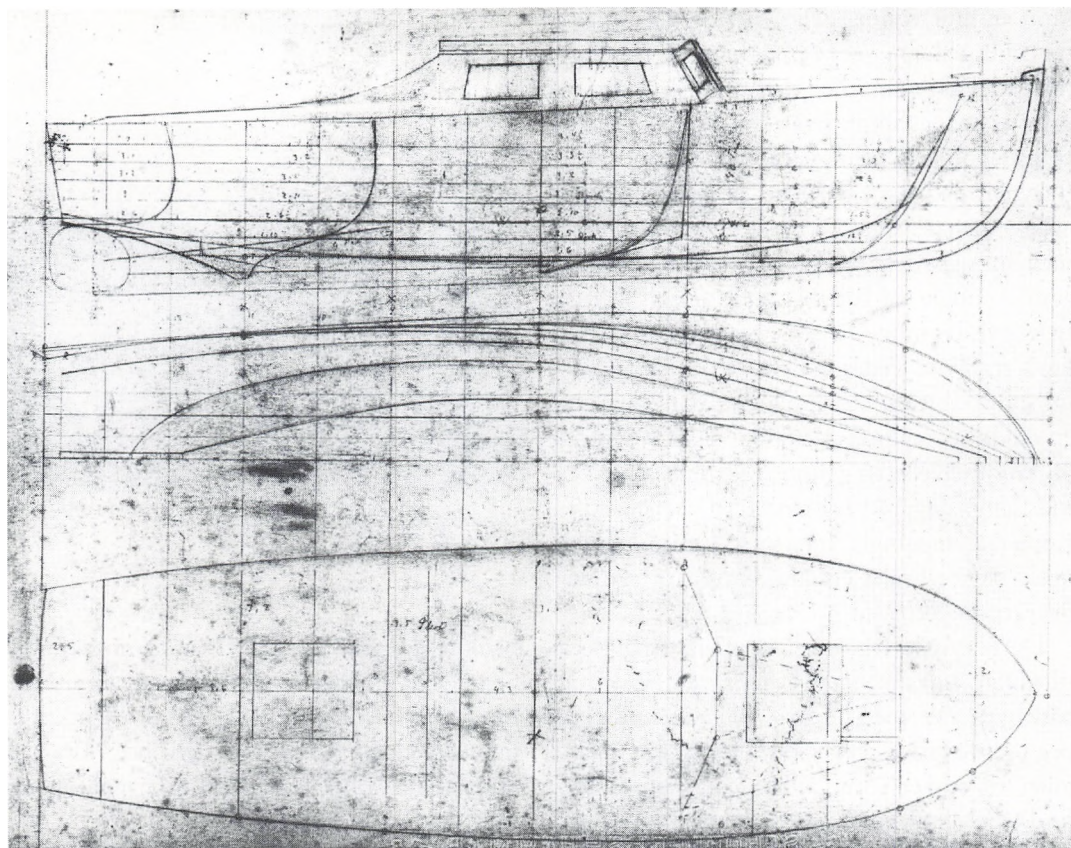
Tegning af drivkase til Nis Ludvig, Frydenborg, Vårmark, dateret 4/3 1922. Melkor Jensen.

i det mindste. Nu har jeg ikke mere denne gang. Det er ved at blive mørkt, men jeg slutter vær I hilset begge fra os. Levvel. Frederikke og Hans Urbansen.»

Fra 1910 skulle mange af bådene over 20 fod forsynes med motor. Det var et cylindrede petroleumsmotorer. Nybygningerne skulle bygges mere fyldige og med sværere agterstævn, og der skulle bygges et stærkt motorfundament. I 1911 blev en motor fra Vognsgaard og Nielsens Motorfabrik leveret til Lundby Bådebyggeri. Den 3 HK motor skulle installeres i fisker P. Jakobsens båd. Efterhånden gik sejlfartøjerne helt af brug - kun til lystsejlsbåde blev der bygget sejlbåde.

Fra bådebyggeriets sidste åringer husker Anna og Robert Nielsen, Lundby Smedie, når en båd skulle fragtes fra værkstedet til søsætning: »Det var en fest, når en båd skulle til stranden. Naboen, Anders Drost, skulle køre. De brugte en stivvogn, en langvogn. Det måtte ikke ske for hurtigt for båden skulle løftes med bismær (donkraft). En gang havde vi to læredrenge inde og hjælpe til, men det dueede ikke det gik alt for stærkt for Jens. Lige pludselig stod den oppe på vognen. Sommetider deltog vi i søsætningen. Engang havde han bygget en til møller Nielsen. Den var dæleme flot og blev sat i vandet i Troense. Og Jens han var altid så spændt om den var tæt og som han

Tegning af motorbåd af seneste type bygget i Lundby.

kravlede rundt i båden for at se om alt var i orden! Men hans både var altid tætte. Så skulle vi have noget at drikke. Margrethe og vi fik en bajer. Jens drak ikke. Han gik 100% op i sit arbejde. Når han byggede både løb han ofte, når han kogte træet. Han blev kaldt til maden af en klokke. Margrethe slog på skibsklokken».

Lidt fritidsliv blev der dog også tid til. Bl.a. havde bådebyggeren sin egen motorjolle, som lå for en pæl ved Nørreskov, og med den sejlede han og konen med venner på besøg på øerne. Engang var de afsted til Strynø Kalv, hvor smeden var født. Det blev et skrækkeligt vejr, og de blev alle våde, men godt modtaget på Kalven, hvor de fik tørt tøj. Jens havde også

kunder på Kalven, hvor to af gårdmændene havde Lundby-pramme. Også den ene af de større pramme - mælkeprammen - var fra Lundby. Den havde sænkekøl, og de kunne sætte sejl på den. Øboerne satte en ære i at holde bådene i orden. Ordensmand var bådebyggeren også selv. Den første maj kom der hvidt betræk på hans kasket med den blanke skygge. Men landmand det var han til gengæld ikke. Det var konen, der passede landbruget. Han skulle være ved sit værktøj.

Takket være Poul Fredholm er bevaret en samling af konstruktionstegninger, som han af enken fik til museet. Almindeligvis består en byggetegning af en linietegning set fra siden

samt en linietegning dels forfra og dels agtenfra. Indimellem er der opstalter, som viser fartøjet på vandlinien med mast og sejl. Sommetider er tegnepapiret brugt på begge sider til byggetegning. Uheldigvis er kun få tegninger forsynet med navn på kunden og fartøjet, og ganske få har årstal. De fleste tegninger er fra mellemkrigstiden og 1950-erne - enkelte er gamle - nogle før bådebyggeriets start. Det er tydeligvis tegninger af større fartøjer sandsynligvis fra Hans Peder Jensens og Jens Hansens tid som skibstømrere. Et eksempel på dette er en opklæbet tegning af en 83 fods skonnert på 58 kommercelæster samt en tegning af en 60 fod lang engelsk lystkutter, dateret 1853. Kopier af tegninger fra større værfter findes også. Bagest findes en summarisk fortegnelse over tegningerne.

De bevarede tegninger er sandsynligvis et tilfældigt udvalg, næppe repræsentative for bådebyggeriet, men de giver alligevel et fingerpeg om de fartøjstyper, som blev bygget. Sejljoller til erhvervsbrug udgør én gruppe. De findes dels repræsenteret ved den gamle gængse dobbeltstævnedes *smakkejolle* dels mere specialiserede som vist i tegningen af en smakkejolle til brug for Vindeby-Svendborg overfarten, en spidsgattet jolle forsynet med udvendig ballastkøl af jern eller bly. En anden brugsbådstype - vel nok Øhavets flotteste - er *drivkvaserne*, som er gengivet i en række opstalter. Sejljollen blev erstattet af *motorjoller* med og uden dam. *Prammen* findes kun i et par tegninger, men var et af de mest efterspurgte fartøjer. *Redningsbåden* er også repræsenteret i tegningsmaterialet - bl. a. ved en tegning fra Svendborg Skibsværft, dateret 1920. Endvidere er tegnet et større rofartøj med 6 tofter. I øvrigt byggede Jens Jensen også skibsjoller til Ring Andersen.

Bygningen af *lystbåde* har efter tegningerne at dømme været praktiseret allerede fra århundredskiftet. Der findes tegninger af slanke skrog til sejlføring - sejlkuttere - eksempelvis en tegning af Søren Melchor, »Freja« af

Drivkvasen »Sara« af Hov under sejl.

Nyborg dateret 26. juli 1907, men mest dominerende har byggeriet af motorbåde været. De forekommer i flere versioner fra mellemkrigstidens med ruf med køjer og rundt ruftag til 50-ernes med knækket skråt agterspejl og ruf med vinduer og styrehus.

Hvordan er det gået med fartøjerne? Langt de fleste er gået til. Træ har kun en begrænset levetid, men der findes ikke så helt få velbevarede eksemplarer. Lad os her se på bevarede eksemplarer af de forskellige typer. I bådsamlingen på Strynø findes en 12 fods pram, og Bertha Christensen fortæller om anskaffelsen af den: »Vi havde landbrug ude på Korsvejen på Strynø og vi havde en jolle og en pram. Jollen hed »Nøkken«, den var bygget hos bådebyggeren i Lundby. Vi blev gift i 1925 og i de første år havde vi en lille pram som min mand selv havde bygget, men så gik den til og vi fik bygget en ny i Lundby i begyndelsen af 30-erne. Prammen lå nede ved en lille bro. Vi kunne ikke have noget der stak dybt ved broen. Så brugte vi prammen til at stage ud til jollen, der lå for en pæl lidt længere ude. Vi brugte også prammen til ture til Vogterholm og Bondeholm og min mand fiskede lidt. Det var en god pram, der var plads i den, vi kunne

være nogle stykker. Den havde et lille trekantet sejl. Vi samlede æg på holmene og om sommeren måtte vi se til kreaturerne - kvierne - og vi slog hø. Prammen havde vores børn stor fornøjelse af - vi havde bl.a. københavnerbørn, ferie børn og de brugte alle prammen.» Det er værd at notere, at bådene ikke kun var et anlæg for mændene, men i øbokulturen også en del af børnenes og kvindernes verden.

Bådsamlingen på Strynø håber at finde en Lundby-drivkase, som kan komme på museum og bevares for eftertiden. Nogle er heldigvis bevaret og sejler i bedste velgående, f.eks. drivkassen »Sara«, bygget i 1920 og ejet af bl.a. Peter Leth, Hobro. Båden er hjemmehørende i Hov ved Odder. Den blev i sin tid bygget til fisker Nis Ludvig, Gl. Ålbo, og han beholdt den i 30 år. Siden blev den hjemmehørende på Samsø og skiftede ejere jævnligt. De nuværende ejere har den som lystbåd og deltager i diverse regattaer for gamle fartøjer. De holder den gamle båd eksemplarisk.

Et par klinkbyggede motorbåde er endnu i brug i Svendborg havn. Den ene »Ellen« benyttes af Ring Andersens Værft, mens den anden »Kaia« bruges af Svendborg havn. De var oprindeligt bygget til Svendborg-Vindeby overfarten. Motorbådene kunne medtage passagerer og cykler, og der er en kahyt for passagerer agter. Bådene blev brugt ved overfart om natten, når færgen ikke sejlede.

Motorbåde til lystsejlads skulle også findes i Svendborgsundområdet og man kan håbe, at denne artikel får ejere af Lundby-både til at aflægge Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv et besøg for at se, om en tegning af deres båd skulle findes og måske medbringende et fotografi af båden til arkivets samling.

Afsluttende er det værd at notere sig, at mindre håndværksprægede virksomheder i den industrialiserede periode bibeholdt den gamle familiebaserede organisationsform. For Lundby Bådebyggeri er det karakteristisk, at glansperioden var i årene før 1.verdenskrig, da faderen og de to sønner var igang. Senere måt-

te Jens bygge alene undertiden hjulpet af en mand. Men det var svært at skaffe stabil arbejdskraft - de dygtige folk foretrak skibsværfterne, der gav højere løn. Da Jens ingen sønner havde, gik bådebyggeriet med den opsparede faglige og forretningsmæssige viden til grunde. En lærling var dog udset til måske at overtage virksomheden, men det gik i vasken. Manden viste sig at have nazistiske sympatier og meldte sig til Frikorps Danmark. For øvrigt sang bådebyggerhåndværket efterhånden på sidste vers. Øvre i Rantzausminde var bådebygger Ejvind Henningsen i fuld gang med at afprøve et nyt byggemateriale - glasfiber.

Ole Mortensøn er museumsinspektør ved Langelands Museum, født i København 1947 og uddannet ved Københavns Universitet i historie og etnologi. Forfatter til en lang række bøger specielt om søfart, nu med bopæl på Strynø i den selvejende institution Øhavets Smakkecenter, der bl.a. rummer et museum for gamle både.

Læsere med kendskab til eksistensen af en museumsegnet drivkase opfordres til at henvende sig til Smakkecentret.

Kilder:

Folketællinger for Landet sogn diverse år.
Svendborg Amts Historie.

Korrespondance, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv.

Tegninger, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv.
Interview med Anna og Robert Nielsen,
Lundby, 19.6.1995

*Fartøjstegninger fra Lundby Bådebyggeri
i Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv.
Indsamlet af Poul Fredholm:*

1 tegning af motorjolle, mærket Drejø, 30 fod,
brt. 8,37, ca. 1950.

1 tegning af lystsejler med spejl og krum forstævn, udateret, bagsiden af samme: 1 tegning

- af lignende lystsejler, udateret ca. 1920-erne.
- 1 tegning af drivkase, opstalt med 1 mast, sejl, målestok, udateret.
- 1 tegning af drivkase, opstalt med to master, sejl og bomme, mærket: Nis Ludvig, Frydenborg, Varmark 1/3 1922.
- 1 tegning af lystbåd, dobbeltstævnet jolle, uden år, bagsiden af samme: 1 tegning af smukkejolle, u. år.
- 1 tegning af motorlystbåd med ruf, spejl, kahyt agter, uden år.
- 1 tegning af motorlystbåd med spejl, uden år.
- 1 kopi af tegning af motorlystbåd, længde over stævnene 8,20 m. u. år.
- 1 tegning af skrog i tværsnit, fra teknisk skole?, u.år.
- 1 tegning af motorlystbåd med forruf, spejlgattet, ca. 1950.
- 1 tegning af lille motorbåd med forruf, rundgattet, mellemkrigstiden?
- 1 kopi af tegning af redningsbåd, mærket: A/S Svendborg Skibsværft 1920.
- 1 tegning motorlystbåd med forruf, spejlbygget, mærket: Kimi, ca. 1940.
- 1 tegning motorlystbåd med stort forruf, spejl, pladeror, ca. 1950.
- 1 tegning af robåd/redningsbåd med 6 tofter, uden år.
- 1 tegning af jolle, spejlgattet, mærket lodsjolle Esbjerg.
- 1 tegning af motorlystbåd, lille forruf, spejlgattet ca. 1930.
- 1 tegning af motorlystbåd, spejl og pladeror, uden år.
- 1 kopi af tegning af 14 fods dinghy, dateret 3.5.1940.
- 1 kopi af installationstegning for bådmotor Ideal, Fjellebroen.
- 1 tegning af lille motorlystbåd med krydserhæk, ca. 1955.
- 1 tegning af motorjolle, spidsgattet, ca. 1935.
- 1 tegning af motorbåd, åben uden forruf, spejl, hængt ror, u. år, bagsiden af samme: 1 tegning af pram, mærket: 18 fod, Mommark.
- 1 tegning af motorlystbåd med krydserhæk, pladeror, ca. 1950.
- 1 tegning af motorsejlbåd, hækbygget med konveks stævn, u.år.
- 1 tegning af sejljagt, jagtskrog, ældre tegning formentlig 1880-erne fra H.P. Jensens tid.
- 1 tegning af lystkutter, opstalt, mærket: Freja, og signeret: Nyborg. 26. juli 1907 Melkor Jensen, bagsiden af samme: 1 tegning af motorlystbåd, uden ruf men med fordæk og vandbrædt, spejl og pladeror ca. 1930.
- 1 tegning - kun tværsnit af lystbåd, fra tegneskolen?, u.år.
- 1 tegning af større sejlskib m. spejl, kun tværsnit, tegneskole?, u.år.
- 1 tegning af motorjolle til fiskeri, u.år. ca. 1940.
- 1 tegning med spantesnit med målestok, tegneskole?, u.år.
- 1 tegning tyndt papir af skonnert, mærket: Skonnert som er drægtig 58 kommercelæster, 83 fod.
- 1 tegning af master og rundholter til sejlskib, u.år sandsynligvis fra ca. 1900.
- 1 tegning af jagtskrog, u. år, før 1900.
- 1 tegning af spidsgattet sejljolle u. år, sammes bagside: 1 tegning af motorjolle med dam, u. år.
- 1 tegning af jagtskrog, u.år men før 1900.
- 1 tegning af pram, spidsgattet, u.år sammes bagside: 1 tegning af motorbåd med krydser-spejl u. år.
- 1 tegning opklæbet, opstalt, skonnert med enkelt råsejl, gammel ca. 1850.
- 1 tegning, opklæbet, opstalt, tomastet motorsejlbåd, mærket: Norsk motorbaad og signeret Melkor Jensen.

1 tegning, opklæbet, opstalt, drivkase, sign.: Melkor Jensen og påskrevet bagsiden: Til Nis Ludvig, Frydenborg, Varmark 4/3 1922.

1 kopi af tegning, opklæbet, opstalt, sænkekølsjolle, 1 mast.

1 tegning, opklæbet, opstalt af lystbåd, en yawl, u. år.

1 tegning, opklæbet, opstalt af en lystkutter, sikkert engelsk, mærket 60 fod og 1853.

1 tegning, opklæbet, opstalt af tomastet lystkutter, hækbygget, uden maskine ca. 1920.

1 tegning, opklæbet, tværsnit af lystbåd med aptering, u. år.

1 tegning, opklæbet, smakkejolle, mærket smakkejolle til Vindeby-Svendborg færgefart, u. år.

1 kopi af tegning, opklæbet, af motorfærgébåd til Vindeby-Svendborg færgeri.

Huset i Lundby med den særprægede havelåge.

Haverne i Troense

af Helle Ravn

En turist, der kommer til Troense, lægger mærke til de smukke gamle huse, der ligger tæt, gade op og ned. De lægger mærke til de velordnede små forhaver og til de lange rækker af klippede hække ud mod vejen.

Kigger man ned mellem husene, ser man også større træer; måske er der et enkelt prydt træ, derudover er det højstammede frugttræer. Men hvad turistene ikke kan se er, at haverne strækker sig l-a-n-g-t ned bag husene, i det uendelige synes det, hvis man kommer derned.

En lille del af frugten fra Troenses store frugthaver bliver solgt på gaden. Der er især afsætning på kirsebær til turister, men der bliver også solgt lidt æbler. (Grønnegade 24 A).

Træerne er i dag gamle, og der er al for megen frugt til en enkelt families brug. Lidt kan sælges ved et lille bord ude på gaden, men ellers falder det meste frugt ned til ingen nytte. Derfor er mange af frugttræerne igennem de sidste 25 år også blevet fældet, og hvor der tidligere var tæt med frugttræer, er der i dag hestefolde og græssende får. Faktisk er det kun få af haverne, der i dag er intakte med frugttræer hele vejen ned.

Frugthaverne i Troense stammer tilbage til 1700-tallet, og siden da har der været dyrket frugt med salg for øje uafbrudt frem til slutningen af 1960-erne.

I denne artikel vil Troenses haver blive belyst, dels som det specielle de er og dels i sammenhæng med andre havers udvikling i Danmark.

Igennem en årrække har jeg på Langelands Museum arbejdet med de danske havers kulturhistorie, og det er på baggrund af den viden, artiklen er skrevet. Men, min slægt har boet i Troense i generationer, og jeg har derfor valgt også at bruge familiemedlemmers og egne erindringer om Troenses haver som kilde. Derfor stammer billedmaterialet også fra én have (Grønnegade 11), så man kan følge en enkelt haves historie.

Frugthaverne

I en periode fra midten af 1700-tallet til 1918 blev frugten fra Troenses haver solgt til skipperne på de små såkaldte pæreskuder. Man leverede selv frugten ved broen i Troense, og skipperne på skuderne betalte frugtavlernes kontant. De sejlede for en stor del til København, hvor københavnerne kom ned og købte frugten direkte på skibet. Der blev dog også afsat til Svendborg o.a.

Frugten fra Tåsinge har altid haft ry for sin gode kvalitet og sin fine smag. Det lyder umiddelbart troværdigt, men den har godt nok været af en kvalitet, som vi ikke ville acceptere i dag. Den blev nemlig slet ikke håndteret som frugt i dag. Avlerne brugte ikke kasser, men sække til frugten, og sækkene ville de have med retur, når frugten var leveret til skuderne. Den må have været godt og grundig stødt, når den

nåde til København, og holdbarheden har været yderst begrænset.

Gartner Rasmus Svop rejste i 1909 til Amerika, hvor han arbejdede med frugtavl og var med i en frugt- og bærsalgforening. I 1918 bosatte han sig på Skovvej (det nuværende Pilekrogen) i Troense, og her gik han i gang med at organisere en andelsfrugtsalgforening - Tåsinge Frugtsalgforening. Det var vanskeligt at samle 50 interesserede medlemmer, men det gik da. Værre var det imidlertid, at foreningen også stillede krav om, at frugten blev leveret i kasser, så den kom frem i bedre stand, og aller værst var det, at man først fik afregning, når frugten var blevet solgt. Endvidere måtte medlemmerne selv betale fremstillingen af kasser, men kasserne fik de leveret tilbage igen, når frugten var solgt. Først i 1950-erne gik man bort fra at have kasser med navn på, og man fik samtidig nogle mere håndterlige og rygvnkelige kasser.

Der blev malet navn på de første frugtkasser med en skabelon, så man fik sine egne kasser tilbage igen.

»Det her med at levere Frugten i Kasser blev nu ikke taget bogstaveligt i Begyndelsen. En aften kom en fiffig Bondemand med en Leverage, det var et læs Frugt, som laa løst i en Fjerdervogn. Vi fik travlt med at lægge de dejlige Nonnetit i Kasser, og da jeg kom hjem, opdagede jeg, at jeg lignede en »Nigger«, jeg var sort af Støv. Æblerne havde staaet i en Tærskelo!«

Det første år havde Frugtsalgforeningen til huse i et restaurationslokale, men det var mere end uegnet, der var både jordgulv og rotter! Her skulle frugten sorteres (senere gjorde den enkelte avler det) og lagres, til den blev solgt. Salget tog Rasmus Svop sig af. Han anskaffede selv en lastvogn, som han bl.a. kørte til Jylland med for at afsætte frugten.

I 1919 byggede Tåsinge Frugtsalgforening sit eget hus, hvor frugten blev leveret, sorteret og lagret, til den blev solgt. Huset står den dag i dag - omend i en meget ombygget skikkelse. Det er Troense Sejlklubs klubhus.

Efterhånden, som tiden gik, blev frugten af bedre kvalitet. Det kunne betale sig at pleje træerne og være omhyggelig med håndteringen af frugten, for der blev afregnet efter kvalitet. Der blev holdt rent under træerne, jorden fik tilført kalk, og omkring 1930 begyndte man at sprøjte træerne med blåsten. Der blev sprøjtet første gang i det tidlige forår, anden gang når træerne blomstrede og tredje gang om sommeren. Brødrene Valentin og Olsen gik omkring og sprøjtede for folk. De havde en tønde med sprøjtevæske placeret på en lille trækvogn, den ene betjente pumpen, den anden sprøjtede.

Fornyelse af træerne foregik enten ved, at man købte ny træer hjem fra bl.a. Øxenbjerg planteskole, men nok så meget ved at man selv podede.

I sæsonen afhentede foreningen frugt ved haverne to gange om ugen, og da var Troenses gader virkelig præget af frugten. Luften var fyldt med dufte af de forskellige frugtsorter, og om morgenen stod der stabler af fyldte frugtkasser parat til afhentning ved låger og indkørsler.

Som årene gik, havde frugtsalgforeningen brug for mere og mere lagerplads, og det var desværre nødvendigt at have frugten stående mange steder til den blev solgt. Den stod i husflidsskolen i Strammelse, i balsalen i Bregninge og endog i hønsehuse. Derfor blev det besluttet at bygge en ny bygning.

Det har altid været forbundet med såvel hygge, familiesamvær som arbejde at få plukket frugten som her, hvor Marie Storm Hansen i 1945 er ude for at se til, mens hendes barnebarn Anne Marie Christoffersen plukker.

Placeringen af frugtsalgsforeningens to lagerbygninger fortæller en hel del om afsætningsmønstret. Den første blev bygget lige ved Dampskibsbroen i Troense, så frugten let kunne afsejles. Den anden bygning blev bygget i Bregninge lige ved landevejen; man var gået over til transport med lastbiler.

Der var et bredt spekter af frugt og bær i haverne, og man havde lidt af alle slags, så kunne avlen ikke slå helt fejl et år. Kirsebærtræerne stod gerne helt oppe ved huset. Når bærrene var lige ved at være modne, skulle man være på vagt for fuglene. En enkelt eller 10 solsorte kunne kun anrette begrænset skade, men mågerne eller en stæreflok! Der blev udfoldet megen opfindsomhed for at holde dem væk: Lavet fugleskræmsler udstoppet med halm eller skåret ud i blikplade, hængt bundter med lange staniolstrimler op i toppen af træet (blinke i sollyset kunne måske forskrække fuglene), skræmmeskud affyret med korte intervaller - alle muligheder blev afprøvet. Også vi

børn blev sendt ud for at klappe i hænderne og råbe og skrige. Vi kunne skrige os helt hæse, og hænderne blev røde. Noget andet var så, at også vi gik i kirsebærrene! Fra 1920-erne huskes det, at »Mangen en aldrende skipper har siddet med en omvendt spand og en kæp og, så snart fugleflokken nærmede sig, lavet et infernalsk spektakel«.

I 1950-erne kom familien Bach og plukkede kirsebær i vores have. Det var far og et par sønner. De lange spidse træstiger blev taget ned fra baghusloftet og brugt, og der blev plukket i runde vidjekurve, der hver rummede et lispund bær. Når en kurv var fuld, blev kirsebærrene hældt ud på et stort havebord. Her stod min mormor under en parasol (var det altid solskin?) og sorterede bærrene. Stilken skulle altid være plukket med, ikke en revne

Børn har altid elsket kirsebærtræerne, både til at klatre i og på grund af bærrene. For foreløbig fire generationer har dette træ været klatretre nr. ét.

måtte der være, ej heller et fuglehak eller anden fejl, og også de overmodne bær blev sorteret fra. Dem spiste vi selv, henkogte eller kogte saft af.

Hindbær, solbær og ribs var de næste afgrøder. Bærbuskene var enten placeret som en kantrække langs den skuffede havegang midt ned gennem haven eller langs hækkene. Man sagde, at ribsene blev så store og fine, fordi lokumsspendens indhold blev gravet ned under buskene. Helt usandt var det ikke, jeg har set det blive gjort i flere af haverne.

De første æbler var det lyse sommeræble Transparent Blanc i begyndelsen af august. De var sarte, kunne let blive stødt og måtte ikke blive overmodne, men gav en vældig fin pris på en tid, hvor man ikke importerede franske eller sydafrikanske æbler og derfor længtes

Der er en egen duftmattet luft i haverne, når æblerne plukkes og en egen stemning. På billedet fra 1980-erne er Anne Marie og Arne Christoffersen på vej ned til et af de utallige hold gæster, der har fået lov til at tage den frugt, de har lyst til. Foto Henrik Brabe.

efter et friskt æble. Og så gik det ellers slag i slag med alle de forskellige sorter af æbler, pærer, blommer og nødder, hver med sin specielle smag. I haven Grønnegade 11 var der blandt andet: Transparent Blanc, Guldborg, Skovfoged, Gravensten, Filippa, Nonnetit, Flaskeæble, Signe Tillisch, Pigeon, Jonathan og Belle de Boskop; af pærer Sommerpærer, Grev Moltke, Gråpærer og Clap Favorite; af blommer Mirabeller, Reine Claude, Kirkes og Svedskeblomme. Derudover en række ukendte sorter, bl.a. en vinterpære, der skulle have frost - samt de helt gamle træer med sure æbler »fra Niels Juels tid«.

Troenses frugtavl var i en lille skala. Der blev ofte kun leveret få kasser af en enkelt sort og af mange forskellige sorter. I 1960-erne blev Tåsinge Frugtsalgsforening lagt ind under Svendborg Frugtsalgsforening, og kort tid efter ophørte salget fra Troenses frugthaver. En æra på 200 år var forbi.

I nogle af udhusene var der i begyndelsen af 1900-tallet blevet bygget såkaldte frugtstuer beregnet til at opbevare frugten i. De havde kun få vinduer og havde en meget konstant temperatur, så frugten blev opbevaret under optimale betingelser. En del af frugten blev lagt ud på trådbakker, resten opbevaret i de flade kasser, hvor den ikke blev trykket.

Frugtrummen blev bygget på det tidspunkt, hvor der blev gjort mere ud af frugtavl. Et par stykker af dem optræder i brandtaxationerne fra perioden 1910-20.

På matr.nr. 47 optræder intet i 1914, men i 1920 er der opført en grundmuret frugtkælder, og på matr nr. 7 er der et frugthus af bindingsværk med paptag. Der har dog eksisteret flere, end man kan se af taxationsprotokollen.

Troenses store haver blev anlagt af kammerherre Niels Juel i 1750-erne. Før den tid havde Troense bestået af fem gårde og 21 huse. Gårdenes jord og noget af hovedgårdsjorden blev udlagt til hus- og havelodder på omkring 3-4 skp land, nogle lidt større, andre lidt min-

dre. Ved disse huse blev der på Niels Juels initiativ anlagt frugthaver med frugttræer, som han forskrev hjem og anviste gratis til jordbrugerne.

Ifølge legenden var de meget mod plantningen, så de plantede træerne med rødderne opad eller huggede rødderne af. Det blev opdaget, og de formastelige måtte stille til korpelig afstraffelse på slottet. Derefter fik de anvist ny træer, der blev plantet, og fra den tid af har Troense haft sin frugtavl og de mange frugthaver.

Ifølge legenden... Historien er blevet fortalt igen og igen, jeg hørte den som barn af min mormor, og min mor fik den fortalt af sin mormor. Historien bliver også gengivet hos præsten F. C. Lund, men kan ikke yderligere verificeres; men det gør den jo ikke dårligere...

Ligeledes skulle der ifølge legenden have

Det gamle æbletræ med de små, rimpende sure æbler menes at være et af de træer, som blev plantet i Troenses haver i 1700-tallet. Foto 1995.

stået enkelte af disse træer tilbage i hegnene mellem haverne. Høje, krogede æbletræer med frygtelig sure æbler. Man kan dog have sin tvivl, om det er rigtigt med godt 200 år gamle æbletræer.

For at kunne forsyne haverne med træer, blev der anlagt en frugttræskole ved slottet, og gartneren Anthon Fricke blev ansat til at stå for den. Herfra blev fortsat anvist og solgt mange træer til haverne. Dels fordi antallet af træer forøgedes, og dels fordi der ofte var problemer med at få træerne i god vækst, bl.a. på grund af dyrene, der ødelagde barken på de unge træer om vinteren.

På en række andre godser blev der også oprettet planteskoler med frugttræer, men der blev træerne solgt og ikke anvist gratis - en fundamental forskel, når man fra godsets side af ideologiske og rationelle årsager ønskede at få en skeptisk befolkning til at igangsætte noget nyt.

På denne tid var det særdeles ualmindeligt at udplante frugttræer på landejendomme, og de fleste steder i Danmark havde man kun enkelte dårlige træer i haverne. Og netop frugtavlens var et af de punkter, som Det Kongelige Landhusholdningsselskab ønskede at forbedre efter sin oprettelse i 1769. Så på den måde var plantningen af mange frugttræer på en lang række lodder jord absolut et særsyn. Samtidig blev der også plantet frugttræer på andre af godsets huse og gårde.

Frugtavlens kom med tiden til at få en ganske væsentlig økonomisk betydning for Troenses beboere, for salget af frugten gav en konstant indkomst. Ikke mindst for de mange enker af forliste sømænd betød det meget, at de havde en indtægt. Manges enker har forsørgt sine børn ved at sælge frugt og bær fra haven. Samtidig udnyttede man en arbejdskraftreserve i sømandskonerne, der trods alt kun nu og da var bortværende med deres mænd. Traditionelt landbrug ville de ikke kunne drive, men frugtavlens var overkommelig. Endvidere skulle frugten også sejles fra

Troense, og det gav beskæftigelse til såvel skipperne som bådebyggere.

I 1806 skriver G. Begtrup: »Paa alle Slags Frugttræer lægge saavel Gaard- som Huusmænd megen Vind, her fra Landet kan aarlig sælges for 2000 Rdlr. Frugt og derover. Det sælges til Skipperne paa Øen, som føre det til Kjøbenhavn. Af Most presses intet. Til Frugttræers Udbredelse er anlagt ved Slottet en Frugttræskole.«

I 1825 skriver præsten F. C. Lund om frugtavl: »Hvad der især maa fryde den Reisende her paa Øen er deels synet af Frugthaverne, der om Foraaret forlyste ved deres Blomsters brogede Farve og behagelige Lugt og om Efteraaret bugne under Vægten af herlige Frugter«. Og at frugtavl virkelig har været tiltagende ses deraf, at han regner med, at der i 1825 bliver afsat for 12.000 Rbd.

I 1850-erne skete der en tilbagegang, idet træerne var blevet gamle og derfor bar mindre og dårligere frugt. Men omkring et tiår senere blev der igen nyplantet - på et tidspunkt, hvor man i hele landet gik over fra selvforsyning til pengeøkonomi, og hvor den københavnske befolkning - aftagerne af frugten - var i stor vækst. Derved kunne der også afsættes større mængder frugt, der igen gav troenserne kontanter i en periode med voksende pengeøkonomi.

Det fortælles, at de første træer blev plantet i den øverste del af haverne samt i hegnene i den nederste del, hvor der også blev dyrket korn og hør. Denne oplysning haves kun mundtligt.

Troenses haver - en mellemting mellem den borgerlige have og bondehaven

Som andre steder i Danmark bestod haverne i Troense af tre forskellige dele: kålgård eller urtehøve, blomsterhave eller prydhøve og

abildgård eller frugthøve. Hvad der var et særkende for Troense, var den meget store frugthøve.

Også kålgården eller urtehøven var større end andre steder, og der var flere forskellige urter og grøntsager end normalt, hvor man mest dyrkede grønkål, løg og enkelte andre grove grøntsager. F. C. Lund skriver om urtehøvene: »Kun i Troense fandt man tilforn ordentligt anlagte og veldyrkede Høve især ved Skippernes Fæstehøve.« Han siger videre, at man fra Troense afsatte hvidkål, løg og jordbær til Svendborg. Jordbær var der almindeligvis kun meget få af i høvene, om de overhøvedet fandtes.

Men derudover har der altid eksisteret en større eller mindre prydhøve med blomster, buksbombhække, gange og bede. I begyndelsen af 1800-tallet, hvor Begtrups og Lunds beskrivelser er skrevet, var prydhøvene i Troense som andre bondehøve. Prydhøven lå dels i forhøven ud mod gaden, dels umiddelbart bag ved høvet og gårdsplassen.

Groft taget eksisterer der i de danske høve to forskellige normretninger, to forskellige måder at opfatte en høve på og tilsvarende at indrette den på.

Den ene har rod i borgerkabets høve, der bygger på den engelske og især den romantiske høvestil. Der skulle være mange overraskelser i høven, og man skulle ikke kunne overskue det hele på en gang. Høven blev indrettet i flere »rum« med hver sin oplevelse. Planternes naturlige form skulle nydes, og der skulle være mange af dem.

I en høve, der bygger på det borgerlige norm, er det ikke så væsentligt, om der er ukrudt, og ej heller om planterne står i regulerede bede. Det er af større betydning, at der er mange forskellige synsindtryk. I den borgerlige høve er der lagt vægt på muligheden for at opholde sig i høven, og der er gerne siddepladser flere forskellige steder. Høven er at betragte

Haven var delt i en øverste del, hvor den private have og køkkenhaven lå, og »marken« udelukkende med frugttræer. Til højre lå tjørnelysthuset. Billedet er fra omkring 1910.

som en stue, hvor man kan opholde sig med gæster - om vejret vil! Ligeledes er der ofte lagt vægt på muligheden for børns leg.

Bondehaven som type stammer fra begyndelsen af 1800-tallet og er skabt af den rationelle bonde. Den er i princippet opbygget som ét stort haverum, hvor det hele kan overskues fra stuehuset. Der kan være flere forskellige partier, men alt er holdt inden for det samme store rum. Som i landbruget skal alt holdes rationelt og pænt, og der er derfor ikke noget ukrudt. Ofte er der bar, renholdt jord mellem planterne.

I denne type have er der færre siddepladser, om overhovedet nogen. Landboere er ofte ude det meste af dagen og har ikke det samme behov for at være ude som byboere.

Stilen i Troenses haver var som i landbohaven og normerne for at holde den ligeså. Der var fint revne gange og intet ukrudt, og der var bar jord mellem planterne.

Men søfarten og forbindelserne til store byer og udlandet gjorde også, at en del af skipperfamilierne i Troense efterhånden fik andre normer for anvendelsen af haven, end man havde på landet.

Det skyldtes, at det troensiske samfund efterhånden gik over til mere urbaniserede normer. Normer, som hos borgerskabet i byerne og hos borgerliggjorte, der boede på landet. I Troense var man mentalt rettet ud mod den store verden på grund af skibsfarten, og det smittede af på livet hjemme. Ikke kun mændene, men også koner og børn var med ude at sejle. Det gjorde blandt andet, at man ændrede livsopfattelse, med hvad deraf fulgte af ændringer i klædedragt, navneskik og omgangsformer. Derfor indrettede man også sit hjem på en anden måde. Med til dette mønster hørte også, at hjemmet blev et repræsentativt hjem, hvor man modtog gæster.

Også haverne fulgte med i det mønster. Ikke

De hvidmalede havemøbler bestående af bænke med et stort bord blev hvert forår taget ned fra baghusets loft og malet. De er lavet i 1900, blev brugt i omkring 80 år i haven og eksisterer stadig. Foto 1950.

at hele frugthaven blev lagt om - den eksisterende skam i bedste velgående, men man brugte nu også haven som et repræsentativt rum: Man sad meget ude, man spiste ude og - ikke mindst - man modtog gæster i haven.

Derfor blev der, da Grønnegade 11 blev opført i 1900, bygget en veranda ved gavlen af huset, og her kunne man sidde og spise. Samtidig blev der plantet to lysthuse, det ene lige ved huset bestod af en sammenblanding af tjørn og vildvin, det andet et godt stykke nede i haven af tjørn.

Det ved huset blev brugt i det daglige, det andet et stykke nede i haven blev kun brugt, når faderen var hjemme. Han var kaptajn, og familiens liv rettede sig totalt ind efter ham, når han kom hjem. »Ork ja, vi spiste dernede lige så snart far var hjemme, der ville han gerne sidde nede. For ellers spiste vi jo herude. Vi spiste aldrig dernede, når far ikke var hjemme, for det var alt for tungt at slæbe det derned«.

I det hele taget blev der brugt mange forskellige planter til at forme lysthuse af. Det

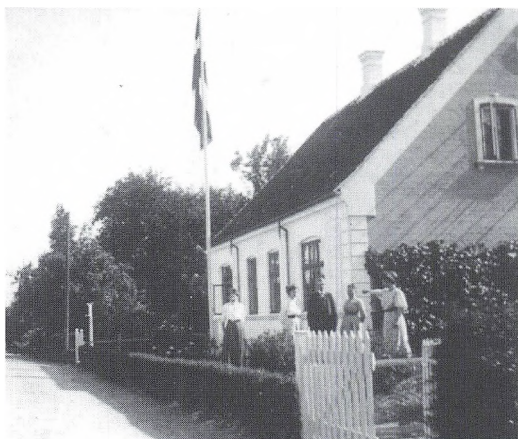
mest almindelige i hele landet var lindelysthusse, men der blev også brugt roser, jasmin eller syren. Tænk hvilken duft!

Med et ændret syn på solens påvirkning blev det moderne for borgerskabet at opholde sig direkte i solen, og haven blev et sted, hvor man i det strengt private dyrkede solbadningen. At være bleg havde tidligere været tegn på, at man ikke hørte til den arbejdende klasse, nu blev det moderne at være brun.

Skiftet i normer foregik over en kort periode. Min mormor og hendes søster var født henholdsvis i 1887 og 1895. Den ældste havde som helt ung lært, at man ikke skulle være solbrun og sad derfor aldrig i solen. Den yngste havde bl.a. fra familiens venner og bekendte i udlandet lært at sætte pris på at solbade og kunne derfor vældig godt lide at dase i solen. Den forskel i holdninger varede ved hele livet.

Men man sad også i gården mellem for- og baghuset. Og i haverne i Troense havde man vel at mærke hvidmalede havemøbler i modsætning til de fleste landbohaver, hvor egentlige havemøbler som oftest slet ikke fandtes. Brugen af haven som et »rum« i boligen og glæden ved at opholde sig meget ude hørte således med til de borgerlige havenormer.

Men selve havens anlægsform og frugthaven

Forhaven i Grønnegade 11. Efter skik og brug var der slet ikke græs - hvilket var karakteristisk for bondehaven.

vens og køkkenhavens betydning var derimod som i den traditionelle bondehave. Haven var et sted, hvor man hentede så meget som muligt til sin egen husholdning, ja, haven var her endog en del af selve produktionsapparatet.

Forhaverne var meget strengt planlagt med små bede, kantet af sirligt klippede buksbom- eller lavendelhække. I bedene kunne der være plantet roser, eller der blev sat røde knoldbegonier. I det hele taget var der mange blomstrende planter, så havens udseende skiftede fra det tidlige forår til det sene efterår, fuldstændig som på landet.

Troenses haver var og er heldigvis stadigvæk kantet med hække ud mod gaden, som det hører sig hjemme i danske landsbyer. Tjørnehækkene har stukket mangen en beboer, der skulle famle sig hjem af de uoplyste veje, men de har også hjulpet mangen en sømand på den rette vej. Det gjorde ikke så meget, at der blev slingret voldsomt, man var på rette vej, når man af og til stødte på en hæk!

Ud mod gaden eller vejen var der malede

At hjælpe mormor i haven var en stor ting, og der blev gået alvorligt til arbejdet - som her med at få greben op på plads efter kartoffelopgravningen. Foto 1952.

havelåger, flaver kaldet; de kunne være enkelte eller dobbelte. I landsbyer var det ellers ikke almindeligt med låger for alle indgange, for her skulle hesteforspændte vogne kunne komme ind og ud. Men i Troense var der ikke landbrug, og derfor havde næsten alle låger - som i et bedsteborgerligt villakvarter. Mon der overhovedet har været noget barn i Troense, der ikke er blevet skældt ud, fordi det hang og svingede på lågen?

Lågerne og indgangsportalene kunne i det hele taget være meget kunstfærdigt udformede. Ved bindingsværkshusene var de af træ, ved de ny grundmurede huse »cementkunst«.

Forhaverne var så afgjort konens domæne. Her blev skuffet og revet, og hver lørdag morgen blev der skuffet og revet uden for hækken. Det blev kaldt at man skulle »ud og kratte i koteret«. Couté er det franske ord for vejside, måske er det et udtryk, de søfarende mænd har bidraget med?

Det officielle formål med at holde forhaverne var selvfølgelig, at der skulle se net ud. Men mindst lige så vigtigt - omend det ikke blev udtalt - var det at følge med i trafikken og

Vera Lund graver kartofler op i køkkenhaven, hjulpet af sine børnebørn. Billedet er fra 1952.

udveksle bemærkninger med de forbipasserende. Og man var klædt passende på til det arbejde. Fru Gommesen i Grønnegade 13 havde således gerne halvhandsker med perlebroderi på ved dette havearbejde! (De var på mode i slutningen af 1800-tallet).

Køkkenhaven var stor, og man levede for en stor del af afgrøderne herfra, af æg og kyllinger, der også gik i haven, samt eventuelt af en gris, der blandt andet blev fodret op på nedfalden frugt. I 1930-erne blev der i Grønnegade 11 dyrket jordbær, asparges, kartofler, gulerødder, ærter, løg, snitbønner og gule bønner, agurker og asier, selleri og persillerod, radiser, spinat, kørvel, dild og persille. Der blev ikke dyrket kål, for haven var for indelukket, men det fandtes i andre Troense-haver. Men der blev hverken dyrket salat eller tomater. I nogle haver blev der dyrket pluksalat, hovedsagelig som grøntfoder til hønsene. Omkring år 1900 havde der også været dyrket bladbeder og havesyre. Og så var der selvfølgelig alle bærrerne og rabarber.

Kvinderne gik altid med forklæde, men når de gik i haven, tog de et ekstra forklæde på. Det skånede (!) og så kunne det jo altid bruges til at samle lidt nedfalden frugt i eller til at bære stikker ind til komfuret.

En speciel ting i Troense er strandhaverne langs Strandgade. Her havde der tidligere været oplagspladser for både m.v., men grundstykkerne blev lagt ud til haver med tilhørende bådebro, hvor joller, smækker og skydepramme var fortøjet. I strandhaverne var der ofte opført små lukkede pavilloner eller stråttækte huse. Her blev haveredskaberne opbevaret, og her klædte man om, når man gik i vandet. Langs Strandgade var der i nogle af strandhaverne også lysthuse, der var opbygget på pæle, så personerne i lysthuset sad i gadeniveau.

Havens planter

En lang række af de planter, som vi traditionelt betegner som »de rigtige, gamle haveplanter«

ER i virkeligheden også gamle i Danmark. Alligevel ser de ofte anderledes ud i dag end tidligere, fordi der er lavet et stort forædlingsarbejde på dem igennem dette århundrede, hvilket har betydet kraftige farver, fyldte blomster og lang blomstringstid. Til gengæld har nutidens blomster mistet den intense duft samt det spæde og yndefulde udseende.

Stokroser findes der ved mange af Troenses huse i dag, og det har der sandsynligvis været i Troense i flere hundrede år. Hvem kunne f.eks. forestille sig Troense Skole uden stokroser? Men mange af de, i øvrigt kønne stokroser, der findes i dag, er ny former og ny farver. De gamle sorter var og er enkelte og ikke i de helt mørke farver.

I slutningen af 1700-tallet var blomsterhaverne små, men oplevelsen af dem har været meget intens, især i højsommeren, hvor de fleste af planterne blomstrede, mange af dem med en pragtfuld duft og ofte en masse svirrende og summende bier og insekter. I blomsterhaven fandtes de fleste af de stauder, som vi i dag forbinder med en gammel landbohaves. Der var pæoner, iris, løjtnantshjerte, lavendel, salvie og floks, men der var også såede blomster som morgenfrue og landløber. Om foråret var der løgvækster.

Haven var efter renæssancehavens skik opdelt i kvarterer, det vil sige kvadratiske dele, der igen kunne være opdelt i mindre kvadrater. De enkelte bede var kantede med buksbom, bellis, kodriver, porcelænsblomst eller lavendel. Her stod ofte også en eller flere rodskydende roser, som bredte sig til små rosenbuskadsler. De gamle roser havde deres blomstring omkring 1. juli og var ikke remonterende (blomstrede kun én gang om året). Til gengæld havde de en helt vidunderlig duft og var mere graciøs end nutidens roser, men også mere modtagelige for sygdomme.

I enkelte haver i Troense findes endnu nogle af de gamle rodskydende roser, så er man heldig, kan man måske få en aflægger af dem.

Desværre siger F. C. Lund intet om, hvilke

planter der har været i 1820-erne, men sortimentet er givetvis blevet udvidet.

Arealer udlagt som græsplæne skal man først regne med i slutningen af 1800-tallet, og i de første mange år var græsset mest af alt et grønt element blandt andre grønne elementer i haven. På lignende vis var også bregner og hosta i forskellige former meget populære omkring år 1900, og hortensia var så udpræget en moderigtig, blomstrende busk.

Det er vanskeligt, for ikke at sige umuligt, eksakt at sige noget om, hvilke planter, der har været netop i Troense, når man vil længere tilbage end tiden omkring 1900. Kun såfremt der eksisterer dagbøger med haveplaner eller andre detaljerede kilder vil det kunne lade sig gøre. Såfremt man ønsker yderligere oplysninger er det derfor nødvendigt at gå til mere almen litteratur.

Den mest almindelige måde at få ny planter på var at få stiklinge fra andre haver. »Folk byttede altid planter. Ja, vi fik stiklinge hos de forskellige, og så plantede vi jo dem«. På den måde blev det en ret ensartet plantemasse, der var i haverne.

Specielle planter m.m.

På grund af det milde klima i Troense har der siden 1700-tallet været dyrket mange valnødder. Stort set hver eneste have havde et valnøddetræ. Valnødderne er der endnu, omend de fleste er med tyk skal. Men i Grønnegade 17 står der endnu et af de gamle træer med de tyndskallede frugter.

Til gengæld er morbærrene og mispel forsvundet. I begyndelsen af århundredet stod de i en del haver. Synd, for det er ellers dejlige frugter, der sagtens kan trives i Troense.

Men også andre mere sjældne træer og buske fandt vej. Således siger F. C. Lund i 1825, at nogle af de udenlandske træ- og buskvækster, der findes ved slottet også er forplantede til andre haver og på kirkegårdene. Det var ellers ikke særlig almindeligt, at herre-

gårdenes planter sivede ud i almindelige haver i 1800-tallet. Det var i hvert fald temmelig usædvanligt, at der ligefrem blev hugget planter eller stiklinge. Enhver kunne jo se, at planten ikke normalt fandtes i en landbohave.

Men senere, hvor planterne i haverne var mere varierede, kom der en del planter fra slottets gartneri ud i haverne. Gartnere og andre, der var ansat i gartneriet, tog på den ene eller anden måde planter med hjem. Således er der endnu i Grønnegade 17 flere gamle træer og buske, som en søn, der var i gartnerlære på slottet, bragte med hjem til forældrenes have.

Fra fjernere himmelstrøg er der også blevet hjembragt en del eksotiske planter. Kaptajnerne bragte såvel stauder som træer med hjem, blandt andet forskellige kaktusser, der selvfølgelig ikke kunne overleve i strenge danske vintre. »Ork ja, far havde masser med hjem, flere store træer og sådan noget. Det gik ud

Meta Storm Hansen med søsteren Veras' æsel Bella. Der blev ikke redet ret meget på det, så Bella stak ustandselig af. Derfor blev det foræret til mølleren i Bregninge, hvor det kunne gå sammen med hestene.

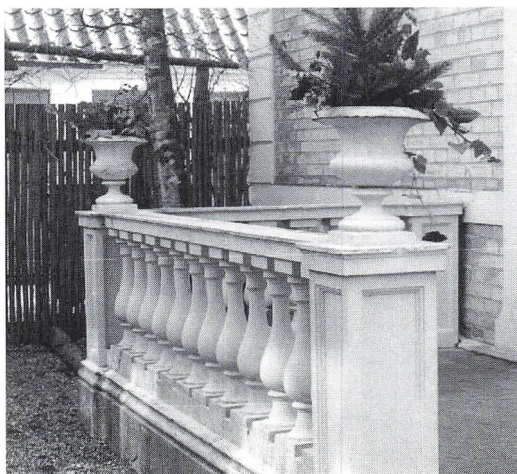
efterhånden. Vi havde jo indgangen derhenne, og der var fem - seks træer, der stod der, der var kommet hjem i nogle store potter. De var jo høje, de var grønne, egentlig nogle grimme nogen. Jeg kan da huske, jeg rejste med en engang. Ja hvor den kom fra, det ved jeg ikke, eller hvor jeg kom fra. ...Han havde også store kaktus med«. Også løgplanter blev der sendt hjem fra udlandet, blandt andet hyacinter fra Holland.

Søfartssamfundet satte også på andre måder sit præg på haverne. Således lå der mange konkylier og 10 cm høje perlemorssneglehuse langs havegange og bede. De var kommet hjem som ballast eller stuvemateriale i skibene. De blev taget ind om efteråret, og hvert forår blev de vasket af med klorvand, inden de kom ud igen. Men også hvalknogler fandtes der i haverne. Det kunne være ribben eller barder, der blev rejst som indgangsportal til en have, eller det kunne være ryghvirvler, der blev brugt til at vippe på af mindre børn.

Så vidt vides er alle hvalknoglerne smuldret væk, men endnu i 1950-erne har jeg selv leget på en. I en have på Strynø står endnu en ryghvirvel hjembragt af en sømand. Og helt korrekt er der også anbragt en i haven ved Tåsin-ge Skipperhjem.

Endelig blev der også hjembragt mange mærkværdige dyr, der til tider fik en kummerlig tilværelse i en troensisk have. »Han havde ALT med hjem. Og skildpadder, der lagde æg (2 store havskildpadder). Vi havde også en nede fra havbunden, sådan en stor buket, og de er så kønne, ... men de bliver ødelagt, når de står i naturen«. Men der var også eksotiske hønsefugle, aber og papegøjer. Også et æsel har der været. Måske fordi det var på mode blandt borgerskabet at have et æsel gående til børnene, måske blot på grund af det eksotiske.

Endnu en detalje hørte hjemme i haverne i begyndelsen af dette århundrede, eller kunne i hvert fald beskues fra haven: Vindfløjen. Den var ofte udformet som en tro kopi af det skib, den tidligere generation havde været fører af.

Et eksempel på en uheldig blanding fra forskellige perioder: Man kan ikke ligefrem sige, at raftehegnet klædte cementverandaen fra 1900, og birketræet er heller ikke videre korrekt. Men et raftehegn forgår da heldigvis efter en årrække; det er blevet erstattet af et hvidmalet stakit, men et sort plankeværk kunne også have gjort det, hvis man ønskede at være privat bag det. Foto 1988.

Nutidens haver i Troense

Det vil for mange være uforeneligt med nutidens ønsker og behov at have de store haver i Troense liggende, som de gjorde førhen. Men ved at tage hensyn til nogle få ting, vil det alligevel være muligt at forene dagens have med noget af tidligere tids have, således at Troenses haver i tilpasset form bliver bevaret på lignende vis som husene.

Først og fremmest må man tage hensyn til husets udseende. Er det et 1700-tals bindingsværkshus eller et grundmuret hus fra dette århundrede?

Planterne har været forskellige til forskellige tider, og det er væsentligt at have det in mente. Tænk, hvis der blev plantet bambus og fyrretræer foran et Troense-hus! For slet ikke at tale om, hvis der i en forhave blev lavet et japansk anlæg med sten og rindende vand! I

Hibiscus'en blomstrer meget villigt i Troense. Billedet er fra omkring 1980, busken er plantet i 1970. På 25 år er den blevet meget stor.

det hele taget er det overordentlig væsentligt, at forhaven kommer til at svare til huset.

Det vil for de fleste være urealistisk at bibeholde frugthaverne. Og umuligt at holde dem, som det blev gjort, da de blev dyrket som en indtægtskilde. Men det vil være en dårlig idé at fælde de frugttræer, der endnu er tilbage. Alt for mange er allerede væk. I stedet er det en god idé at lade nogle træer stå, så man stadig har fornemmelsen af, at det er en frugthave. Såfremt der skal plantes enkelte ny træer, vil det være rigtigt at bruge frugt, der er podet på højstammede træer. Hvis de ikke har det på planteskolen, kan de altid lave det på bestilling. De vil give det gamle indtryk, samtidig med, at de giver et smukt langt udsyn videre ned i haven. Og hvorfor så ikke med det samme vælge en af de gamle sorter? De får godt nok nogle pletter, men de er meget mere aromatiske end nutidens ensartede udbud af frugt.

Der hører kun få stedsegrønne træer hjemme i haverne i Troense. En enkelt thuja ved de grundmurede huse vil være helt på sin plads. Ligeså er kristtjørn helt korrekt i alle haverne.

Og så er der hækkene. De brede tjørnehække hører hjemme i Troenses gader. De trækker deres grønne bånd gennem byen og indrammer gadeforløbet. Samtidig er de jo også helt

praktiske, når der kommer lidt for nysgerrige turister!

Den sidste anvisning, jeg vil komme med, er ikke den mindst sjove. I Troense har der igennem næsten 200 år været tradition for eksotiske planter i modsætning til andre steder i landet. Så derfor: Sæt blot en eksotisk plante eller fem imellem de traditionelle planter. Men hold havens stil, så man også i fremtiden kan fornemme det specielle ved Troenses haver.

Helle Lund Ravn, f. 1946. 1982 mag.art i europæisk etnologi. Siden 1982 museumsinspektør ved Langelands Museum. Har bl.a. skrevet Haverne på Langeland og flere artikler om havens kulturhistorie.

Trykte kilder:

Gr. Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand. 1806.

Peter Henningsen: Niels Juel og almuen på Tåsinge. 1993.

F.C. Lund: Beskrivelse over Øen Thorseng. 1823.

H. Ravn: Haverne på Langeland. Svendborg Avis 1954.

Utrykte:

Interview fra 1985 om Troenses haver med Adele Storm Hansen. Langelands Museum.

Notater skrevet af Anne Marie Christoffersen 1995.

Brandtaxationsprotokoller for Sunds Herred. Landsarkivet for Fyn.

Den gamle protokol og nøgleromanen

af Pauli Høegh

I forbindelse med, at jeg midt i hedeølgen i august 1995 arbejdede på en artikel i anledning af den socialdemokratiske partiforenings 90 års jubilæum, fik jeg samtidig lejlighed til at gennemlæse nogle gamle protokoller fra perioden. Den ældste er fra 1905 og spænder over næsten 58 år, frem til 1963.

Under læsningen stødte jeg på en oplysning om, at partiforeningens formand, lærer L. A.V. Andersen, i 1908 bliver afskediget fra sit embede, angiveligt alene på grund af sit medlemskab af Socialdemokratiet. Protokollen nævner ingen detaljer om sagens forløb, men min medfødte nysgerrighed bliver vakt, og for muligvis at finde mere om sagen bladrer jeg i mine otte eksemplarer af Tåsinge Årbog... og heldet er med mig: På side 77 i årgang 1987 finder jeg Hans Høite Hansens artikel »Hvad er skrevet om Tåsinge?« Her er nævnt en nøgleroman af forfatteren Marius Jantzen: »Under Administration«. Jantzen er omtalt flere steder i protokollen, så turen går fluks til Svendborg bibliotek, hvor romanen findes frem fra magasinet.

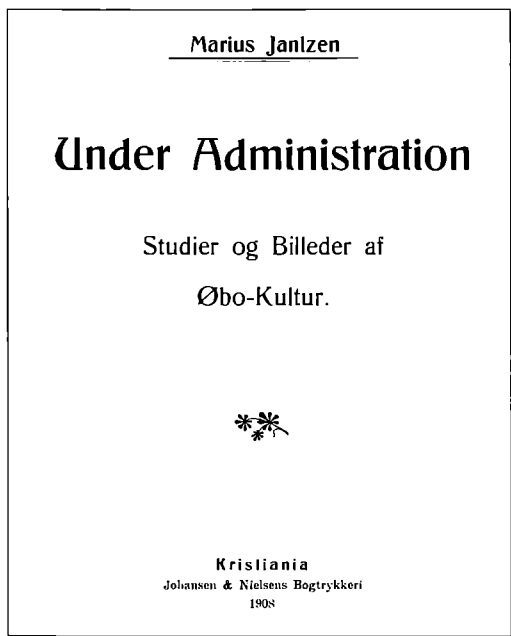
Og ganske rigtigt: Jantzen er dybt involveret i det politiske arbejde og samtidig en god ven og støtte for partiforeningen. Hans roman, som (ud over lærerens afskedigelse) omhandler ret så skandaløse tilstande i landsognet, må have vakt opsigt i det snævre samfund, da den udkom i 1908.

I det følgende vil jeg, med citater og uddrag fra protokol og roman, forsøge at spinde en rød tråd mellem protokollens tørre og ordknappe saglighed og forfatterens mere subjektive og digteriske beskrivelse af de samme begivenheder. Det skal bemærkes, at Andersen i romanen kaldes Arvesen, og at forfatteren omtaler sig selv som Ilmer.

En fane til foreningen

Protokollen: »Søndag den 27. Januar 1907 afholdtes Generalforsamling hos Gæstgiver L.Skov i Troense. Kassereren oplæste Regnskabet der godkendes. Til Bestyrelsen valgtes Lærer L. Andersen, Landet, (Formand) (...) Paa forslag af Lærer Andersen blev Hr. M. Jantzen enstemmig optaget som Æresmedlem af Foreningen. Hr. Jantzen tilbød at afholde et Foredrag i Februar Måned og at skænke Foreningen det derved indkomne Overskud til Anskaffelsen af en Fane til Foreningen. Tilbudet modtoges med Tak.«

Romanen side 114: »Arvesen tog derpaa Ordet og foreslog at Foreningen som en Hædersbevisning mod en af »de gamle« optog Ilmer som Æresmedlem. Denne uventede Ære nødte Gæsten til at replicere (...) Jeg har,

Romanens titelblad.

begyndte han, et opgør i Anmarch mod Øens Ungdomsforening. D'Herrer bad mig om endnu et Foredrag, men efter hvad der senere er passeret, er der fra min Side kun Tale om Afdrag. (...) Selve Foredraget - hvis Foreningen samtykker - vil jeg holde til Fordel for det Fanefond, der nylig var hentydet til. (...) Og hvis d'Herrer Medlemmer nu er i stand til at holde Hemmeligheden inden Døre ligger der noget humoristisk i den Tanke, at mange af Gaardmandsklassen paa den Maade ufrivillig kommer til at yde et Bidrag til deres Arvefjende: den røde Fane«.

Protokollen: »Lørdag den 16. Februar 1907 holdt Hr. Jantzen i Landet Forsamlingshus et Foredrag om Japan (den gule Fare). Der var mødt ca. 120 Mennesker, som paahørte det fortrinlige Foredrag med stor Opmærksomhed. (...) Overskudet blev 19 Kr. 64 Øre. Dette Beløb er tilligemed 15 Kr. af Foreningens Kassebeholdning den 5. Marts 1907 indsat i Svendborg Amt Sparekasse«.

Romanen side 117: »Foredragsemnet var: Det nuværende Japan - den overhængende »gule Fare«. (...) Men Emnet laa for fjernt særlig for Landboere«.

Senere på foråret har man, ved stor offervilje, indsamlet de fornødne midler og får fremstillet en fane hos malermester R. P. K. Rasmussen i Svendborg. Pris 150 kroner – rigtig mange penge i 1907!

En politisk fyring

Protokollen: »Søndag den 26. April 1908 indfandt Socialdemokratisk Forening og Beboere af Landet Skoledistrikt sig i Landet Skole for at tage Afsked med Lærerefamilien. Paa socialdemokratisk Forenings Vegne overrakte Kasseren Hans Andersen, Knudsbølle, en Erintringsgave til Lærer Andersen og Hustru, idet han saa smukt bad dem ikke se paa Gavens Størrelse, men erindre, at den var skænket af de smaa Hjem, der saa haardt havde Brug for deres Midler selv. Foreningen ville ikke aner-

kende anden Grund til Lærer Andersens Afskedigelse end hans Virksomhed som Socialdemokrat. Gaven bestod af et smukt Kaffe-service med Inskription. En Fotograf tog et Billede af Deltagerne. Harmen over at Forholdene i Landet tillod, at en saadan Afskedigelse kunne finde Sted kom kraftigt til Orde« (...)

Afskedigelsen af lærer Andersen var helt klart politisk motiveret og et resultat af en sammensværgelse anstiftet af sognets gårdmænd med velvillig bistand fra præst og skolekommission. Anstændigvis kunne man ikke uden videre forlange læreren afskediget, blot fordi han var socialdemokrat, så der sammenbryggedes en række anklagepunkter vedrørende Andersens embedsførelse, hans børns opførelse (der var ni!) samt hustruen Maries provokerende indlæg i »Socialdemokraten«. Det skal også med, at Andersen ikke tidligere i sin 11-årige tjeneste har været kritiseret for sit arbejde.

Romanen side 183-84: »Den nu reviderede og af Præsten godkendte Klage, lød i al Korthed paa at der paa Grund af Arvesens Uvillighed til at modtage en Røffel - Aar tilbage - for ofte at betjene sig af Spanskkrøret, nu var opstaaet en Misfornøjelse hos den langt overvejende Del af Skoledistriktets Befolkning, saa at der i de fleste Hjem ikke taltes godt om Læreren. (...) Hvad er da Grunden til Utilfredsheden? spørges der videre (...) Jo - svares der - sikkert først og fremmest bristende Evner og Vilje hos Arvesen til at vinde Forældre og Børn, samt en vis Ligeegyldighed i Tilsynet med Børnene, der slaar Ruder ind, river Hegn ned, gaar ind paa Naboens Mark og spreder Høstakkene, uden at det synes at blive paataalt af Hr. Arvesen. Videre: Ogsaa Hr. Arvesens Kone har ved sine Skriverier i ..... »Social-Dem.«, hvor hun ikke generer sig ved at sætte baade Foreninger og Private i Gabestokken, bidraget til at forværre Forholdet«.

Protokollen indeholder ingen nærmere beskrivelse af afskedigelsen, hvorimod Jantzen ofrer sagen stor opmærksomhed i romanen.

Læreren forsvare sig

Romanen side 186-88, Arvesen: »Hvad Forholdet mellem Beboerne og mig angaar, da fornærmer jeg ingen. At der i de fleste Hjem ikke tales godt om Læreren, viser hvilken andelig Raaddenskab, der maa herske i disse Hjem. Jeg har heller aldrig i de 11 aar jeg har været her hørt nogen tale godt om Præsten.«

Op nu skrues bissen på: »For at forstaa Sagen, maa man huske paa, at det er Øboere. En Del af dem er sandsynligvis degenererede, de er i Familie næsten allesammen. Dette har tillige til Følge, at hvis een føler sig fornærmet, føler de andre sig ogsaa fornærmede. Skolekommissionens Anmærkninger betegnede Arvesen som et Udslag af Præstens Had. Han er kun søgt af Bønderne - skrev han - og ivrer sig for dem i disse Dage, fordi det er i Overensstemmelse med hans Karakter: at gøre ondt. De tomme Kirkestole fortæller ellers om hvor upopulær Manden er. Han er den mest ondsindede og hadefulde Person, jeg kender.« (...)

I foråret 1908 modtager Andersen så omsider sin afskedigelse. Dog som et plaster på såret (og et udtryk for myndighedernes dårlige samvittighed?) med fuld pension og ret til at søge anden stilling.

Marius Jantzen rejser til Norge for at få udgivet sin roman (vil ingen herhjemme?) og protokollen refererer: »Lørdag den 11. April 1908 samledes Medlemmer af socialdemokratisk Forening hos M. Jantzen i hans Bolig i Nørreskov for at tilbringe en Aftens gemytligt Samvær med ham, før han rejser til Norge, hvor han vil lade sin Bog »Under Administration« trykke og udgive. - Lidt Malurt blandedes i Feststemningen ved Tanken om, at det var sidste Gang denne Stue husede os. Her havde vi ret af Hjertet følt os hjemme, mens han strøede ud for os af sine Oplevelser fra Jordens forskellige Egne.«

Om lærer Andersens videre skæbne har jeg intet kunnet opspore, og han nævnes ikke

yderligere i protokollen. Men da han havde ni børn, er der måske efterkommere, der ved bedre?

Vedrørende Marius Jantzen har jeg søgt oplysninger på biblioteket, men intet fundet. Tilsyneladende foreligger der heller ikke flere udgivelser fra ham. Imidlertid bragte »Svendborgposten« den 6. juni 1973 en artikel om Marius Jantzen: »Skovfogedsønnen fra Tåsinge flygtede til Norge« af Ib Dahl. Artiklen opbevares i Tåsinge lokalhistoriske Arkiv.

Derimod ser det ud til, at han i årene efter sin afrejse stadig har kontakt med vennerne på Tåsinge, for i januar 1911 optræder Jantzen for sidste gang i protokollen. Det ses, at referenten nok ikke har været undervist af lærer Andersen i dansk: »Af Æresmedlem Jansen var bleven tilsendt en Pengegave til en Bolle Puns, men da Medlemmerne blev enige om at benytte Pengene 7 K. 80 Øre til spise, vedtoges det at afholde Torskespisning i Vindby Kro Lørvdagen den 28/1. Kort efter en vellygget Torskespisning med Øl og Snaps aabnede Formanden den Halvaarlige Generalforsamling. Formanden andmodede Medlemmerne om at hver iser skrev et Kort eller Brev til Jansen, det vedtoges at Formanden sende et Brev med Tak fra hele Forsamlingen (...).«

Pauli Høegh, født 1932 i Randers, udlært kleinsmed og bosat på Tåsinge siden 1977. Bidragyder til novelleantologien »Arbejdsliv 2« (Fremad 1981.) Vinder af Morgenpostens novellekonkurrence 1981. Desuden forfatter til adskillige artikler, digte og debatindlæg, fortrinsvis i den lokale Fyns Amts Avis.

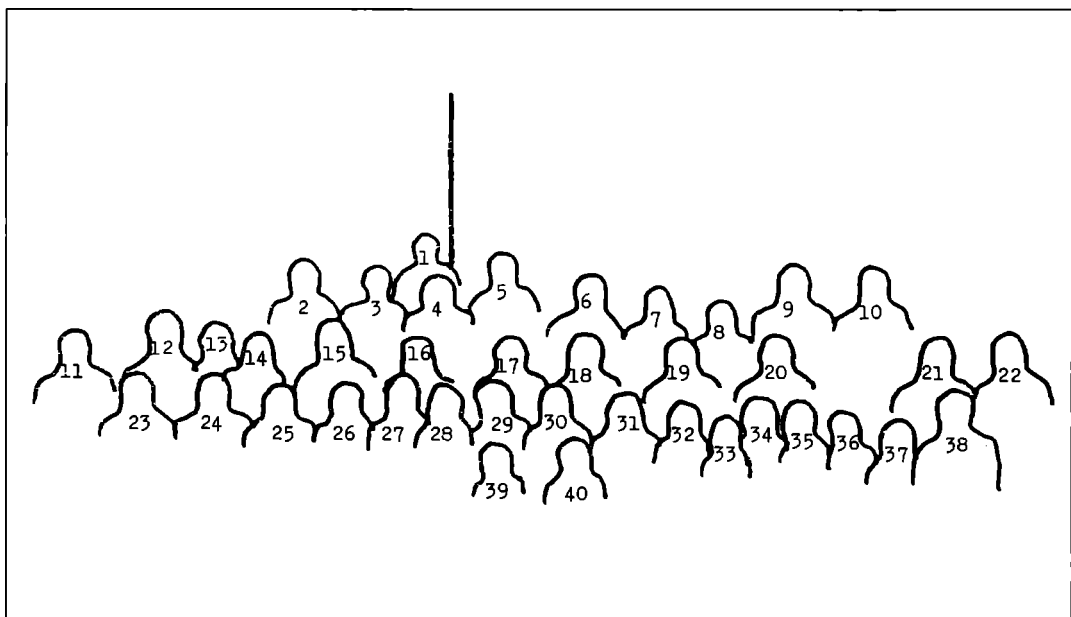
Kilder:

Forhandlingsprotokol for Socialdemokratisk Forening for Thorseng 1905 - 1963.

Jantzen, Marius: »Under Administration«, Studier og Billeder af Øbo- Kultur, Kristiania 1908.

Medlemmer af »Taasinge Socialdemokratisk Forening«. Fotograferet d. 26. april 1908 foran Lundby Skole, i anledning af lærer L. A. V. Andersens bortrejse fra skolen.

Navneliste til foto:

1. ved fanen: Andreas Weber, husmand, Knudsbølle.

øverste række, fra venstre:

2. Rasmus Andersen (Hvid), skovarbejder, Nørreskov.
3. Peder Jacobsen Skov, uddeler, Strammelse Brugsforening.
4. Hans Andersen (Væver), Knudsbølle.
5. Niels Hansen Espensen, husmand og maler, Nørreskov.
6. Rasmus Andersen Svop, snedker, Strammelse.
7. C. W. Hansen, skræddermester, Troense.
8. Otto Christoffersen (Viemand), skomager og sadelmagersvend, Lundby.
9. Kristoffer Peder Simonsen (Fyn), arbejdsmand, Knudsbølle.
10. Henrik Sommer, arbejdsmand, Gl. Nyby.

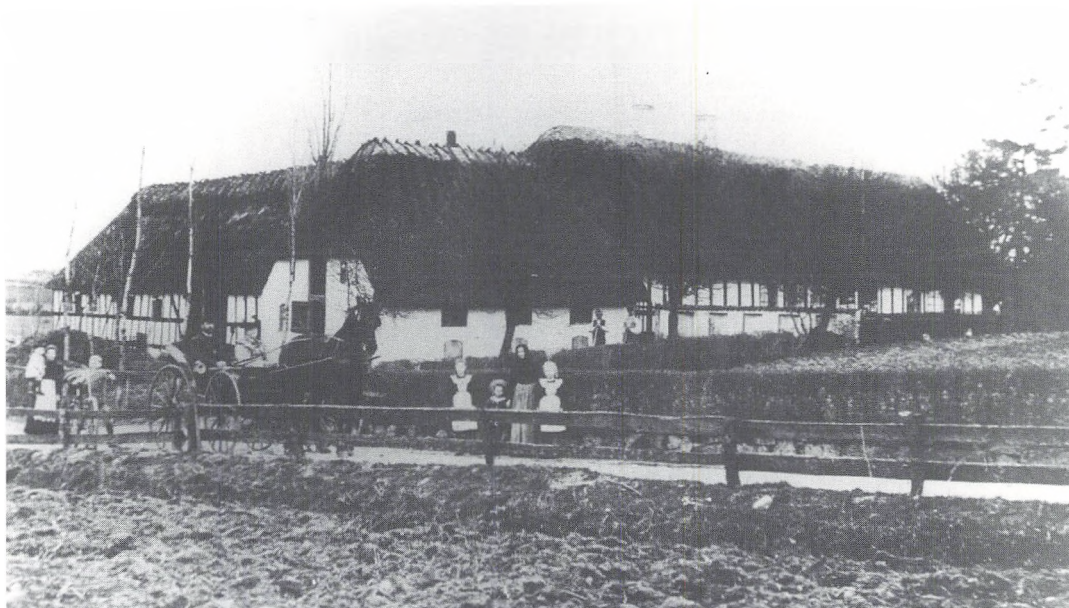
midterste række, fra venstre:

11. Søren Andersen Skov, sadelmager, Lundby.
12. Laurits Valdemar Anton Andersen, lærer, Lundby Skole.
13. Niels Poulsen, snedker og musiker, Vornæs.
14. Lars Hansen (Rikke), murer, Strammelse.
15. Rasmus Carlsen Skov, husmand og fisker, Vornæs Skov.
16. Hans Mortensen, arbejdsmand, Lundby.
17. Jens Hansen Jensen Husman, husmand og møllersvend, Bjernemark.
18. Jens Nielsen Lærkegaard, husmand, Lundby.
19. Rasmus Kristian Hansen Krogh, arbejdsmand, Lundby.
20. Hans Andersen, smedemester, Vemmenæs.
21. Niels (Milius) Nielsen, tømrer og musiker, Troense.
22. Tønnesen, forretningsfører »Socialdemokraten«, Svendborg.

forreste række, fra venstre:

23. Karen Pedersen Skov, g.m. nr. 20.
24. Maren Caroline Christensen, g.m. nr. 2.
25. – ? –
26. Ane Kathrine Jensen, g.m. nr. 14.
27. Alma Marie Sofie Hansen, g.m. nr. 18.
28. barn, – ? –
29. Marie Andersen, lærer, L. A. V. Andersens kone, Lundby.
30. Rasmine Andersen, g.m. nr. 5.
31. – ? –
32. Bodil Marie Jensen, g.m. nr. 11.
33. barn, – ? –
34. Johanne Marie Andersen, g.m. nr. 9.
35. barn, – ? –
36. barn, – ? –
37. barn, – ? –
38. – ? –
39. barn, – ? –
40. barn, – ? –

Fra arkivets gemmer:

»Fogedgaarden« i Bjerreby, som den så ud før branden 1899.

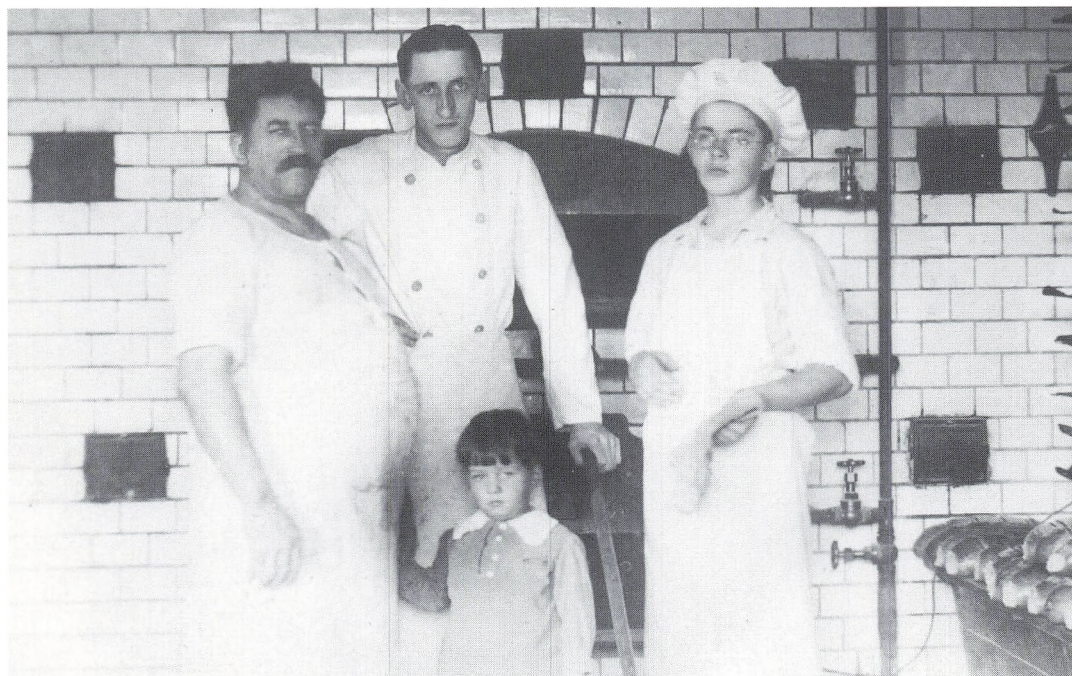

Fra Trine Lolks gård i Helluf.

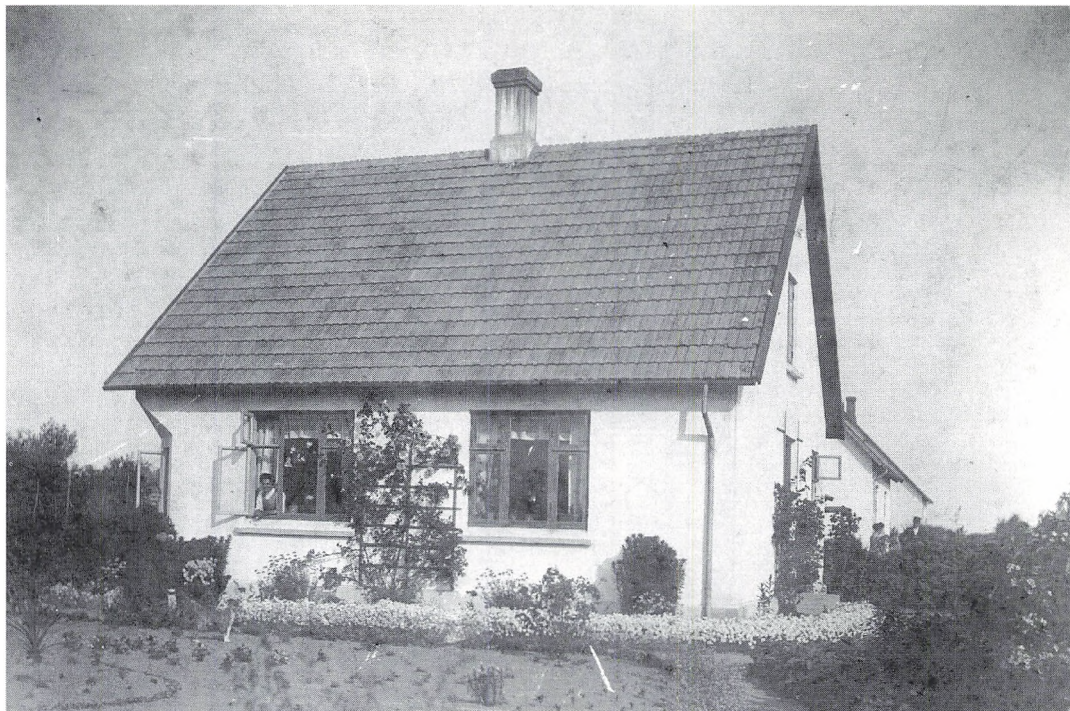

Ungdom på vejen i Melby.

Landet Bageri ca. 1925. Bagermester Jørgen H. Jørgensen, svenden Aage Graf, lærlingen Verner Henriksen samt sønnen Poul.

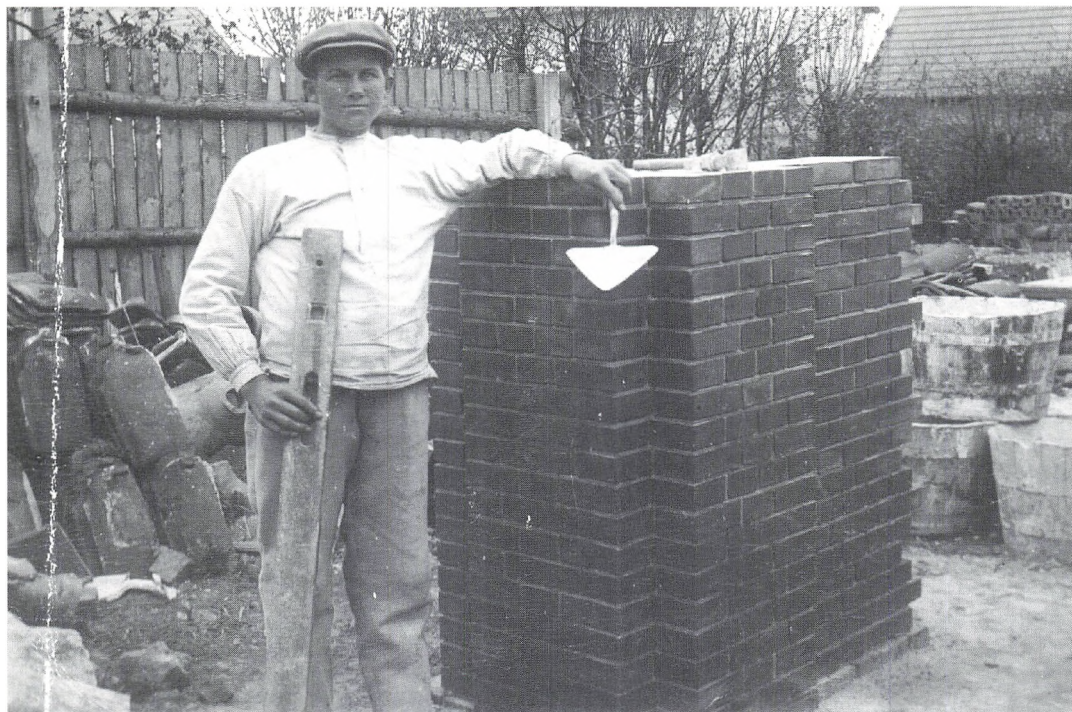

Huset Biblioteksvej 1, som det så ud, inden det blev til bibliotek og lokalhistorisk arkiv.

Hans Stougaard, Bregninge, på vej til skole i Svendborg ca. 1910.

Jacob Mikkelsen, Vindeby, med sit svendestykke.

Sessionen 1938. Karle fra Bregninge sogn på Svendborg Torv.

Valdemar Jensen

* 27. august 1907 † d. 22. oktober 1995

Det er med sorg, at det her må fortælles, at Valdemar ikke findes iblandt os mere. Med hans bortgang har Tåsinge mistet sin store lokalhistoriker og formidler af øens historie.

Hans engagement i arbejdet med at ordne og registrere Povl Fredholms papirer, billeder og bøger i 1973 blev af største betydning for Valdemars slægts- og lokalhistoriske interesse. Det blev grundlaget og starten for »Tåsinge lokalhistoriske

Arkiv«, hvor hans indsats og fremsyn kom til at præge opbygningen. Han ønskede ikke selv at indtage en lederposition, men mødte trofast op hver tirsdag aften gennem flere år, og hans naturlige plads var for bordenden. Der var han den interesserede, hjælpsomme og inspirerende medarbejder, men han gav også gerne sin mening til kende, klart og utvetydigt. Gotisk håndskrift var hans speciale, og mange af arkivets breve og dokumenter har han omhyggeligt transskriberet, så de derved kan læses af alle.

Idéen om at Museumslauget burde udgive en årbog, var han længe en varm fortaler for. Der kunne forening, museum og arkiv få et talerør og en tættere kontakt til medlemmer og andre interesserede. Han var meget tilfreds, da bogen endelig blev en realitet i 1987, og tiden har vist, at hans tanke var rigtig. Foruden at opmuntre andre til at skrive bidrag han selv med mange gode og velskrevne artikler,

der handlede om vidt forskellige emner. I år er det første gang, han ikke selv havde noget bidrag.

Hans fine sprogformulering gør det til en glæde at læse alt, hvad han har skrevet – og det vil leve videre.

Den største satsning blev nok bogen: »Søren Lolk – den mærkelige tåsingebonde«. Han havde jo selv kendt Søren Lolk og satte ham på denne måde et sandt og værdigt minde. På fotografiet her over ses

en glad forfatter på bogens udgivelsesdag den 10. oktober 1985.

Gennem de senere år, hvor hans tilstedeværelse i hjemmet var stærkt påkrævet, blev besøgene i arkivet færre, men interessen for dets ve og vel var usvækket, og han gennemlæste omhyggeligt manuskripter, der hvert år indkom til årbogen.

Hans stille og reelle væremåde var et særkende i al hans færd, og hvad han påtog sig blev gjort færdigt og var særdeles omhyggeligt gennemarbejdet.

Således huskes han gennem et mangeårigt samarbejde og venskab. Nu kommer han ikke til at sidde for bordenden i arkivet mere. Vi vil savne ham meget, men størst bliver savnet i hans hjem.

Æret være hans minde.

Erik Hansen

Nyt fra arkivet

Da Rasmus Ottesen fra Gesinge i 1957 emigrerede til Canada (43 år gl.), medbragte han i sin bagage blandt andet sin mors poesibog og et fotografi fra hans fars fødehjem i Gl. Nyby. Efter hans død 1993 i det fjerne land er bogen og fotografiet nu ved gode venners hjælp bragt tilbage til Danmark, og hans slægtninge her har foræret det til arkivet. Personlige ting, fotografier m.m. bevares i det fremmede som et kært minde om det fædreland, de rejste fra, og familien her.

Arkivet har gennem årene set flere eksempler på, at gamle fotografier har ledt yngre generationer tilbage til slægtens rødder, således også i det forløbne år. Fra Sønderjylland kom der gæster medbringende kopier af fotos, som var sendt af yngre slægtninge i U.S.A. Det ene foto var endog fundet inde i rammen bag et andet! Slægtsoplysninger kunne arkivet hjælpe med, mens det er svært at identificere personer, som er døde her for måske 100 år siden. Husene er det heller ikke lykkedes at genkende.

Efter henvendelse fra Aase Pedersen, Karrebæksminde, har vi nu i midten af august fra U.S.A. modtaget en kopi af et foto, som viser sig at være af huset matr. nr. 5 a, Helluf, nuværende Bjerrebyvej 25. Fotografiet synes at være fra perioden 1894-1902. En søn fra dette hus, Jens Rasmussen, udvandrede til U.S.A. i 1872. Derovre blev han gift med en Tåsinge-pige, Ane Marie Hansen, som var født i Pederskov. En af deres efterkommere er nu gift med Aase Pedersens niece. De er bosat i Bellingham, en by i staten Washington i det nordvestlige U.S.A., og vil foretage en rejse til Danmark i første halvdel af september. Så nu venter vi spændt på deres besøg!

A. Lolk, Odense, afsluttede her i foråret sin bearbejdning af kirkebøgerne vedrørende øens 3 sogne for årene 1814-1891. Et arbejde, som han har tilendebragt i løbet af ca. 5 1/2 år. En virkelig præstation! Nu findes alle bøgerne (i kopi) her i arkivet, både af de originale kirkebøger samt i hans bearbejdning.

Samtidig har Lolk været så venlig at låne arkivet sine originale »familiebøger« for alle 3 sogne 1646-1813, hvor vi så har kunnet kopiere dem under hans ferie, hvor de ikke var i brug. Disse bøger indeholder samtidig hans håndskrevne tilføjelser.

Med alt dette har vi nu virkelig gode og rigelige kilder til at hjælpe, hvem som kommer for at søge sin slægt på Tåsinge. Et enestående og meget værdifuldt kildemateriale, som ganske givet ikke findes i ret mange lokalarkiver!

Herefter fortsætter Lolk sit videre arbejde med udarbejdelse af en modtaget »Hovedkirkebog for Landet sogn 1814-1891«. Et værk på 524 folio-sider!

Efter omforandringen i arkivet sidste sommer er der nu arbejdet videre med gennemgang og registrering af samlingerne, herunder også fotografierne, så vi får et bedre overblik.

Sammenslutningen af lokalarkiver (S.L.A.), hvoraf vi også er medlem, har her i forsommeren udsendt et spørgeskema på 12 sider til alle 388 medlemsarkiver over hele landet. Dette er ikke første gang, og det sker for at få en tilstandsbeskrivelse af den danske lokalarkivbevægelse og få rede på den mangfoldighed, som organisationen udgør. Derved kan lokalarkivernes betydning og omfang bedre understreges over for politikere og embedsmænd, også med henblik på arkivlovens revision i folketingssamlingen 1996/97. Den reviderede arkivlov skulle gerne omfatte lokalarkiverne også.

Vor besvarelse af skemaet fastslår, at arkivet nu har ialt 68 hyldemeter arkivalier og en samling af håndbøger og lokallitteratur på 785 bind. Vort besøgstal for året 1994 er opgjort til 116 enkeltpersoner, hvortil kommer ca. 20-25 forespørgsler, mundtlige, telefoniske og skriftlige. Dette viser, at der er en god interesse for vort arkiv, men også at flere gerne må finde vej dertil. Måske gemmer der sig noget i æskerne eller i de mange bøger, som netop vil interessere dig? - Du skal være velkommen!

Nyt fra museet

Den forløbne årbogsperiode har været et godt og aktivt år for museet. Besøgstallet er steget 7-8% fra 3.550 til 3.800. Samtidig har museets venner ydet en stor indsats for at vedligeholde museets bygninger og omgivelser. Bl. a. er Skipperhuset blevet repareret, græsset slået og beplantningerne tyndet og luget af frivillige. I foråret bragte Svendborg og Omegns Museum nyregistreringen af vore samlinger et godt stykke nærmere fuldendelsen.

Sæsonens særudstilling om børn under krigen fængede især hos dem, som selv var børn dengang og blandt vore mindreårige museums-gæster.

Museets udstillinger er blevet udvidet med Valdemar Jensens samling af stenredskaber. Den er nu udstillet i den nye udstillingshal som en del af, hvad der skal blive til en inspirerende mindeudstilling om denne vidende og utrættelige amatørarkæologs og kulturvens indsats.

I foråret havde vi besøg af rebslager Ole Magnus, der gennemgik Rebslagerhuset og gav tilsagn om at hjælpe med at indrette det korrekt og anlæg af en rebslagerbane.

Efter generalforsamlingen i marts viste Axel Hansen fugle- og plantebilleder fra Tåsinge, der fik tilskuerne til at føle, at en livsbekræftende årstid stod for døren.

I lighed med tidligere år har museet deltaget med en stand på Svendborgs Torvedag i august og på den traditionelle julestue i Bjerreby.

Den 4. juli kom langt over 100 mennesker til museets fødselsdagsfest i Bregninge Bakker. Vejret var desværre ikke med os. Det var koldt og blæsende. Tåsinge Folkedansere og Bent Nielsens sydfynske spillemænd sørgede for dansen i bakkerne. Sognepræst i Bjerreby-Landet, Didier Gautier, talte fint, personligt inspireret og tankevækkende om kulturtilknytning.

I september drog 36 museumsmedlemmer på udflugt til Glud Museum, som minder om vort museum både i oprindelse og driftsform. Det var hele turen værd. På hjemvejen besøgte vi Industrimuseet i Horsens. De spændende maskiner, værksteder og arbejdsboliger var en god oplevelse, der tåler at gentages.

I den første weekend i efterårsferien holdt vi åbent hus med gamle børnelege, rebslåning og kaffe med vafler i Havehuset.

Vi har gjort os adskillige overvejelser om, hvordan vi bedst kan gøre opmærksom på museets eksistens. Besøgstallet skal øges, både fordi vi ved, at de, der kommer her, er særdeles glade for besøget, men også af økonomiske grunde. Vi agter at gøre en indsats for at sikre, at museet bliver tilstrækkeligt synligt for den stadige strøm af besøgende til vor genbo, Bregninge Kirke. De skulle nødigt kunne tage herfra uvidende om museet og dets tilbud. Vi har anbragt en arbejdsvogn med skilt ved Sundbrovej. Men der skal meget mere til.

Den mest markante begivenhed blev Museumslaugets erhvervelse af den nedlagte Strammelse Brugs. En ekstraordinær generalforsamling anerkendte bestyrelsens dispositioner. Men alt er endnu ikke på plads. Købet af Strammelse Brugs skyldes et behov for lager- og værkstedsplads, og det forhold, at vi modtager en del af ejendommens værdi som gave, fik os til at gribe chancen. Reaktionen har været særdeles positive. Det er planen, at lade en stor del af bygningen indrette til brug for øens foreningers aktiviteter, og i vinter iværksættes et projekt seniorværksted.

Strammelse Brugs er ikke død! Strammelse Brugs skal bruges!

Den skal fortsat være et center på Tåsinge.

Den aktive håndsrækning fra museets venner er afgørende for museets funktion og fremtid. Men også anden støtte er vigtig. Vi har således bl. a. modtaget en arv på kr. 10.000 fra afdøde Emma Henningsen i Troense, og vi har fået tilsagn om et antal nye planter fra Mink. Denne støtte og Museumslaugets medlemstal på ca. 630 udtrykker bred anerkendelse af museet som en vigtig del af vort lokale samfund og som ramme om et praktisk fællesskab. Er du endnu ikke medlem, så støt en god sag ved at melde dig ind nu!

Hvordan får du kontakt til Tåsinge Museumslaug?

Drejer det sig om museet, arkivet, medlemskab, spørgsmål om eller forslag til:
Foreningsarbejdet, udflugt m.m. – kontakt da en af nedenstående!

Bestyrelsen:

Knud Helles, Grønnegade 24 a, Troense
(formand) tlf. 6222 5827

Anne Lise Fredholm, Eskærvej 4, Troense
(næstformand) tlf. 6222 6173

Edith Brenneche, Vindeby Bakkevej 4,
Vindeby tlf. 6222 5402

Bent E. Hansen, Færggårdsvej 43,
Vindeby tlf. 6222 5958

Helge Jacobsen, Vårøvej 31 A,
Vårø tlf. 6254 1932

Bent E. Pytlick, Sangdrosselvej 14,
Landet tlf. 6254 1631

Dan Gjelstrup, Eskærvej 26 B,
Troense tlf. 6222 6726

Jens Højte Jensen, Bjerrebyvej 21,
Helluf tlf. 6254 1578

Villiam M. Jensen, Elvira Madigansvej 13,
Lundby tlf. 6254 1105

Regnskabsfører:

Gitte Rasmussen, Wandallsparken 31,
Svendborg

Kasserer:

Hans Marquardsen, Skovballevej 122,
Søby tlf. 6254 1124

Arkivet:

Erik Hansen, Bellisvej 9, Sundhøj
(arkivleder) tlf. 6222 5002

Kis og John Frikke, Grønnevænget 18,
Thurø tlf. 6220 5835

Hans Eriksen, Skovballevej 31,
Landet tlf. 6254 1019

(Post-nr. for alle adresser er: 5700 Svendborg).

Smør madpakken og tag med museumslauget på udflugt søndag den 8. september 1996

Målet er endnu ukendt, men reservér dagen allerede nu.

Vi opfordrer alle interesserede til at melde sig til bestyrelsen i god tid. Vi har haft mange gode og indholdsrige ture, og med jeres hjælp bliver denne sikkert også en af dem.

Tag gode venner og bekendte med – alle er velkomne!

Praktiske oplysninger:

TÅSINGE SKIPPERHJEM OG FOLKEMINDESAMLING

Kirkebakken 1, Bregninge, 5700 Svendborg
Tlf. 62 22 71 44

Åbent:

15. maj – 19. juni:

Mandag-fredag kl. 10 - 15,30 – lørdag & søndag kl. 10 - 17

20. juni – 15. august:

Alle dage kl. 10 - 18

16. august – 31. august:

Mandag-fredag kl. 10 - 16 – lørdag & søndag kl. 10 - 17

TÅSINGE LOKALHISTORISKE ARKIV

Biblioteksvej 1, Landet, 5700 Svendborg

Åbent:

Tirsdag kl. 19 - 21, eller efter aftale
(I jule- og sommerferien kun efter aftale)

Leder:

Erik Hansen, Bellisvej 9, 5700 Svendborg
Tlf. 6222 5002

Følgende publikationer haves til salg:

Valdemar Jensen:

Tåsinge rundt - en lokalhistorisk sejltur (1982). 98,- kr.

Søren Lolk – den mærkelige tåsingebonde (1985). 190,- kr.

og

Min læretid 1922 - 1926 hos »Langes« i Svendborg (1988). 30,- kr.

Peter Henningsen:

Niels Juel og almuen på Tåsinge 1714-66 (1993). 190,- kr.

Gunnar Kjær Mortensen:

Vemmenæs 23. april 1994 (1994). 20,- kr.

<i>Tåsinge Årbog 1987,</i>	80,- kr.	<i>Tåsinge Årbog 1992,</i>	100,- kr.
<i>Tåsinge Årbog 1988,</i>	85,- kr.	<i>Tåsinge Årbog 1993,</i>	100,- kr.
<i>Tåsinge Årbog 1989,</i>	85,- kr.	<i>Tåsinge Årbog 1994,</i>	110,- kr.
<i>Tåsinge Årbog 1990,</i>	90,- kr.	<i>Gl. Tåsinge-kort 1822,</i>	25,- kr.
<i>Tåsinge Årbog 1991,</i>	100,- kr. (udsolgt)	<i>Museer i Fyns Amt,</i>	10,- kr.

